

375

2010. december

**Történelem
és Régészet**
az Eötvös Loránd
Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Karán

Lectori salutem!

Az ELTE Bölcsészettudományi Kara, az egykori Bölcsészeti Kar, a *Facultas Philosophiae* 2010. május 12-én ünnepelte alapításának 375. évfordulóját. A Kar az alapítást hagyományosan november 13-án, az 1635-ös első tanévnyitó napján ünnepli. Most ősszel, november 9. és 12. között négynapos megemlékezés-sorozattal ünnepeltük a Kar alapításának 375. évfordulóját.

DEZSŐ TAMÁS
a Kar 204. dékánja

„Végigtekintve 375 éves múltunkon büszkén mondhatjuk, hogy sohasem hoztunk szégyent a Kar nevére. Gondosan áptuk mindazt az örökséget — hogy mi képezzük a magyar humán véleményformáló értelmiség színe-javát —, amelyet elődeink ránk hagytak és gondosan őriztük mindazt a szellemi kincset, amelyet elődeink nagy közös kincsesládánkban felhalmoztak.”

A Bölcsészettudományi Kar jelen ünnepi száma részletes beszámolókat tartalmaz az ünnepségsorozat fontosabb eseményeiről. Ezzel szeretnénk méltó emléket állítani nagy múltú és remélhetőleg fényes jövő előtt álló Karunk alapítóinak és mindazon volt hallgatóinknak és oktatóinknak, akik az elmúlt 375 évben a történelem viharai közepette mindig helytálltak, és fegyverrel vagy tollal a kézben, a csatamezőn vagy a katedrán szolgálták nagy közös ügyeinket, a magyar művelődést, a tudományt, a Kart, az Egyetemet és a hazát.

Végigtekintve 375 éves múltunkon büszkén mondhatjuk, hogy sohasem hoztunk szégyent a Kar nevére. Gondosan áptuk mindazt az örökséget — hogy mi képezzük a magyar humán véleményformáló értelmiség színe-javát —, amelyet elődeink ránk hagytak, és gondosan őriztük mindazt a szellemi kincset, amelyet elődeink nagy közös kincsesládánkban felhalmoztak.

Emlékezzünk a Kar és az egyetem megalapítójára, Pázmány Péterre, Esztergom bíboros érsekére, aki 100 000 forintos adományával Nagyszombatban, érseki székhelyén 1635-ben megalapította a Kart és vele együtt az Egyetemet.

Emlékezzünk a Kar és az Egyetem újjáalapítójára, Mária Terézia magyar királynőre, aki Királyi Magyar Tudományegyetemmel az egykori jezsuita egyetemet, újabb birtokadományokkal erősítette meg, és 1777-ben Budára költöztette. 1780. június 25-én a Budai Várpalota tróntermében tartott inaugurációs ünnepségen nemcsak az egykori, Zsigmond magyar király által alapított Óbudai Egyetem címerét adományozta nekünk, hanem új kiváltságokkal is felruházta Egyetemünket, mint a Szent Jobb őrzése, amit az Egyetem testületileg nem teljesíthetett. Az uralkodónó a Szent Jobb őreivé az Egyetemi templom és a Teresianum igazgatóit rendelte, kiknek ezért 50–50 forintnyi tiszteletdíj járt. Szokás volt, hogy Szent István ünnepén, augusztus 20-án, a Szent Jobb körmeneten az Egyetemi Tanács is részt vett. A körmenetben az ereklje jobb oldalán haladt a rektor és a négy dékán, az ország közjogi méltóságai az ereklje mögött vonultak. Az Egyetemnek ezt a jogát ugyan többször kétségbe vonták,

de 1898-ban Ferenc József magyar király újból megerősítette. Egyetemünk a két világháború között zavartalanul élhetett ezzel a kiváltságával.

Mi, kései örökösök talán nem vallanánk szégyent, ha számot kellene adnunk elődeinknek, hogy miként sáfárcodtunk a ránk bízott értékekkel. Ma a Bölcsészkar hagyományosan az ország legjobb, legnagyobb, legsokszínűbb és legnagyobb, már világméretben is figyelemre méltó képzési portfólióval rendelkező kara. Csillagunk fénye talán nem halványodik.

Az elmúlt hetekben számos konferenciával, ünnepi kari tanácsai üléssel és emléktábla-avatással, termek elnevezésével, latin szentmisével és kari ünnepséggel mondtunk köszönetet elődeinknek mindazokért a látványos vagy hétköznapi hőstettekért, amelyekkel a Bölcsészkar képében élő emlékművet állítottak a magyar humán tudományosságának.

Facultas immota stabit!

A Kar örökké áll!

Tartalom

Lectori salutem! DEZSŐ TAMÁS		
Régészet		
Szabó Miklós – Emlékermünk kitüntettetje BORHY LÁSZLÓ		
Ünnepi tanulmánykötet SZÖLLŐSI SZILVIA		
Az európai identitás gyökerei VIDA TIVADAR		
Kiállítás az ELTE Tanári Klubban ANDERS ALEXANDRA		
László Gyula, az emberközpontú régész VIDA TIVADAR		
Krakkói konferencia – előadások nyomtatásban SIKLÓSI ZSUZSANNA		
Nemzetközi tanulmánykötet MESTER ZSOLT		
Vakolat és kozmológia BARTUS DÁVID		
A bölcsészkar „kincsei” FELD ISTVÁN		
Halmazottan előnyös... BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ		
Egy kézirat révbe ért... V. SZABÓ GÁBOR		
Történelem		
235 éves a Francia Tanszék BÁRDOSI VILMOS		
Vendégünk volt Jan Assmann		
100 éves az ókori kelet kutatása és oktatása IRSAY-NAGY BALÁZS		
Az egyetemalapító Pázmány Péter emlékére DÉRI BALÁZS, FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN, FÜZES ÁDÁM, ORLOVSZKY GÉZA, MOLNÁR ANTAL, CSOMÓ ORSOLYA, LUKÁCS ISTVÁN, GILÁNYI GABRIELLA, FERENCZI ILONA, FEKETE CSABA, KOLTAI KORNÉLIA		
3	Régi rítusú latin mise az Egyetemi templomban DÉRI BALÁZS	38
	Facultas immota stabit ORLOVSZKY GÉZA	40
5	A Kar köszönti a Kart MICHALETZKY GYÖRGY	42
6	Nagyszombati Kalendárium TÜSKÉS ANNA	44
9	A kari Éremtár története és kincsei MÉSZÁROS ORSOLYA	45
10		
13	Ünnep	
	A BTK képes krónikája SZÖGI LÁSZLÓ	48
14	Ember és nyelv KISS JENŐ	50
14	Erősödő nemzetközi kapcsolatok SÁRDI RUDOLF	52
16	Ünnepi beszéd DEZSŐ TAMÁS	55
16	Tudás felelősséggel ORBÁN VIKTOR	57
18	Jacques Roubaud előadása a szonettről SELÁF LEVENTE	61
18	Alumnuszaink nyomában San Franciscóban FRANK TIBOR	62
	Az ELTE négy év múlva... BAUDENTISZTL FERENC	64
	Könyvtártudományi konferencia SEBESTYÉN GYÖRGY	67
20	Iskolateremtő jezsuiták BORSODI CSABA	68
22	Továbbra is a rangsor élén BRENNER KOLOMAN	72
24		
	Nobel-díj	
	A század nagy történetmondója PÁL FERENC	73
30	Vargas Llosa: A kelta álma P. F.	76

IMPRESSZUM

FELELŐS KIADÓ: Dezső Tamás dékán. KIADÓ: X-Network Kft., 9023 Győr, Csaba utca 21. GRAFIKA ÉS NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS: Local Pencil Stúdió • www.localpencil.hu. NYOMDA: Palatia Nyomda Kft., Győr.

Szabó Miklós – Emlékermünk kitüntettetje

BORHY LÁSZLÓ

– Tudományos munkásságodért számos hazai és külföldi elismerésben, kitüntetésben részesültél. Hol helyeznéd el a Pro Facultate Philosophiae-érmet ebben a sorban?

– A kitüntetések terén Franciaország kényeztetett el. Közülük a Becsületrend parancsnoki fokozata olyan szint, melynek láttán a francia kollégáknak elakad a lélegzete. Ugyanakkor a különböző hazai és külföldi elismeréseket botor dolog volna összehasonlítani. A Pro Facultate Philosophiae különleges jelentőségét számomra nyilvánvalóan az adja meg, hogy az elsők között kaptam meg, ráadásul attól a kartól, ahol életem nagy részét oktatással és kutatással töltöttem.

– Munkásságod több intézményhez kötődve bontakozott ki: a Magyar Nemzeti Múzeum után a Szépművészeti Múzeum következett, és 1987 őszén kerültél az ELTE Régészeti Tanszékére, közben 1996-ban az MTA levelező tagja lettél. Hogy látod ezt a pályáivet, egyenes út vezetett-e a múzeumokból az egyetemre?

– A pályáivet nagyjából csak utólag látja vagy rekonstruálja az érintett.

„A Pro Facultate Philosophiae különleges jelentőségét számomra nyilvánvalóan az adja meg, hogy az elsők között kaptam meg, ráadásul attól a kartól, ahol életem nagy részét oktatással és kutatással töltöttem.”

1963-ban nagy kitüntetésnek tűnt a Magyar Nemzeti Múzeumba kerülni, de a légkör miatt, ami főleg a legfelsőbb vezetés bűne volt, viszonylag gyorsan csalódtam az intézményben. A Szépművészeti Múzeumban viszont megtaláltam azt, ami szakmai és emberi fejlődésemhez egyaránt nagyban hozzájárult. Ugyanakkor ottani előmenetelem leginkább azt szuggerálta, hogy a főigazgató-helyettesesség után a főigazgatóságot célozzam meg. Ekkor azonban jött az újabb kiábrándulás, a hírhedt betörést követő átszervezés stb. hatására. Viszont akkor már egy ideje félállásban tanítottam az ELTE-n klasszika archaeológiát, és Mócsy András halála után sokak számára kézenfekvőnek tűnt, hogy engem hívjanak teljes állásba. Bóna István professzor nevét említeném, akivel a régészeti oktatás újjászervezésében, úgy gondolom, sokat tettünk.

– Kik voltak tudományos pályád meghatározó személyiségei, tanáraid, mestereid?

– Mócsy András másodéves koromban került a BTK-ra és munkamódszer, problémátalás terén sokat köszönhetek neki.

Ő volt az, aki a kelta kutatásra is ráveztett. Igazi mesterem azonban Szilágyi János György a Szépművészeti Múzeumban, ő készített fel első görögországi ösztöndíjas utamra, ő volt az, aki a klasszikus régészet módszertanába bevezetett, aki tanulmányaimnak hihetetlenül szigorú kritikusa volt. Itt megjegyzem, hogy sokan éppen a szarkasztikus bírálatai miatt „szöktek meg” a Szépművészeti Múzeum Antik Osztályáról. Én viszont elfogadtam azt a megközelítést, hogy csak a problémákról, illetőleg a hibákról érdemes beszélni, a jó dolgok maguktól értetődőek.

– *A régészet mellett latin szakot végeztél, keltológiával és klasszika archeológiával foglalkozol, ezt tanítod és ezt kutatod. Melyek a kapcsolódási pontok a különböző diszciplínák között?*

– Amit eddig mondtam, abból szakmai pályám alakulása is következik. Klasszika archaeológiából diplomáztam és nyilvánvalóan ez volt az egyik lehetséges iránya a pályámnak, amit végeredményben a magyar–görög kapcsolatok szerencsés alakulása tett lehetővé. Görögországi ösztöndíjakon túl a '70-es években az athéni francia régészeti iskolában dolgoztam mint külső munkatárs, s ennek a kapcsolatnak

a gyümölcse lett a boiotiai archaikus agyagszobrászat feldolgozása, amely végül idegen nyelven Rómában jelent meg. Ami a keltológiát illeti, s erre is utaltam, ebben Mócsy András tanácsai játszottak fontos szerepet. Ugyanis 1959–60 táján egyáltalán nem úgy nézett ki a helyzet, hogy Görögországba ki lehet jutni. S ő arra hívta fel a figyelmemet, hogy olyan kutatási téma is kell, amelyet Magyarországon is minden körülmények között lehet vizsgálni. Márpedig a kelta kultúra a klasszikus és a hellénisztikus görög civilizációval párhuzamosan létezett, közöttük kapcsolatok állottak fenn. Vagyis, úgy fogalmazhatok, hogy a vaskori keltaságnak bizonyos értelemben „háterszága” volt a mediterrán kultúrkör. S ez a téma annyira megragadott, hogy egyre inkább kutatásaim középpontjába került. Természetesen az ókori nyelvek ismeretének is megvan a jelentősége, hiszen az ókori keltáknak saját történeti hagyománya nem volt, amit tudunk róluk, az görög és latin szövegeknek köszönhető.

– *Melyek azok az általad alkalmazott, bevezetett módszerek, amelyek befogadásra kerültek és rendkívül pozitív visszhangra találtak a nemzetközi kutatásban és szakirodalomban?*

– Tanulmányaimból következően a kelta kutatásban a klasszika archaeológia módszereit igyekeztem alkalmazni. Ez több területen is lehetséges. A legközvetlenebb kapcsolat a kelta leletegyüttesekben előkerülő görög és etruszk tárgyak pontos eredetének meghatározása, továbbá készülésük keltezése alapján a velük együtt előkerülő kelta készítmények datálása. Ez viszonylag régi kutatási téma, viszont a klasszika archaeológia újabb eredményei alapján itt is sok tennivaló mutatkozik. A másik terület a görög és etruszk tárgyak kelta utánzásának kérdése. E téren elsősorban a Kr. e. III. század kelta kerámiatípusának vizsgálata során értem el komoly visszhangot kiváltó eredményeket, kimutatva a Duna-vidéki agyagkantharosok egyik csoportjának hellénisztikus eredetét. Magam részéről azonban a legfontosabbnak a kelta díszített fegyverek elemzését tartom, melynek során a görög művészetben használatos metódus adaptálásával sikerült feltárni a kardokat díszítő ornamentika eredetét, sőt jelentésének értelmezését.

– *1988 óta vezetsz régészeti feltárásokat Burgundiában, a Iulius Caesar és Vercingetorix vonatkozásában is ismert Bibractében. Hogyan sikerült megszervezni,*

engedélyeztetni a rendszerváltás előtt, újonnan az egyetemre került oktatóként egy „nyugati” feltárást?

– Amikor átkerültem az Egyetemre, már tagja voltam a Bibracte-projektet létrehozó Tudományos Tanácsnak. Tudni kell, hogy az egész háttérben személyesen F. Mitterand francia köztársasági elnök állt, ami eleve fontos hátszelet jelentett. A magyar ásatás lehetősége francia kezdeményezésre vetődött fel. A szerződés 1987-ben jött létre, amikor már Magyarország kellően nyitott volt a kooperációra. Igazában a finanszírozás kérdését kellett megoldani. Ez úgy sikerült, hogy a francia fél vállalta Bibractében a magyar expedíció minden költségét, mi pedig köteleztük magunkat, hogy a magyarországi vaskori ásatáson hasonló feltételek között francia csapatot fogadunk. (Az útiköltséget mindkét fél maga fedezi.) Abban is szerencsénk volt, hogy már 1988-ban sikerült a franciákat is erősen érdeklő Velem–Szent Vid-i ásatást megindítani. S ez a struktúra azóta működik, mi Bibractében vagyunk évente egy hónapot, a franciák pedig dolgoztak velünk Velemen kívül a Gellért-hegyen, Sajópetriben és más lelőhelyeken.

STUDIA CELTICA CLASSICA ET ROMANA

Ünnepi tanulmánykötet

SZÖLLŐSI SZILVIA

A köztisztletnek örvendő, jelentős tudományos munkásságot magukénak tudható oktatók, kutatók kerek születési évfordulójáról gyakran emlékezik meg ünnepi tanulmánykötet formájában a szakmai közösség. Nem történt ez másképp Szabó Miklós akadémikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem egykori rektora, a Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének volt igazgatója, az Egyetemi Doktori Tanács elnökének esetében sem, akit 70. születésnapja alkalmából köszöntöttek magyar és külföldi kollégái, tanítványai a „Studia Celtica Classica et Romana Nicolae Szabó Septuagesimo Dedicata” című, Borhy László által szerkesztett kötettel.

A közel 300 oldalon összesen 26 tanulmányt magába foglaló könyv, amelyet 2010 júliusában, a születésnapja alkalmából a tiszteltetére adott fogadáson kapott meg az ünnepelt, méltó formá-

jában vehető kézbe az igényes és színvonalas kiadványairól ismert Pytheas Kiadó és Nyomda gondozásának köszönhetően. A könyv első borítólapját egy nagyméretű kelta kőszobor a badacsony-ládbi ún. kettősfej díszíti, amely Szabó Miklós legelső, az Archaeologiai Értesítőben 1963-ban megjelent publikációjának témája volt. E közlemény nyitja meg az ünnepelt tekintélyes bibliográfiáját, amely szintén helyett kapott a tanulmánykötetben.

A kötet bevezetőjét Jean-Paul Guillaume francia régész jegyzi, akit mintegy négy évtizedes munkatársi kapcsolat és barátság fűz Szabó Miklóshoz. Együttműködésük eredménye számos közös tudományos munka: előadások, publikációk, kiállítások, valamint több francia–magyar koprodukcióban hazánkban lefolytatott ásatás, s nem utolsósorban az ELTE Régészettudományi Intézetének a burgundiai Mont Beuvray-Bibracte lelőhelyén zajló feltárásai, amelyeket az első, 1988-as kampány óta Szabó Miklós vezet.

A kötetben összegyűjtött ünnepi tanulmányok témái és szerzőik változatos nemzetisége jól tükrözi azt a rendkívüli szerteágazóságot,

sokszínűséget, amely Szabó Miklós munkásságát mind földrajzi-térbeli, mind kutatási területek szempontjából jellemzi. Az angol, francia, katalán, német, olasz nyelvű tanulmányok között a magyarok (Anders A., Bartus D., Borhy L., Czajlik Z., Gabler D., Fábry N. B., Kovács P., Raczky P., Ritoók Zs., Szabó D., Tankó K., Timár L., Vandlik K., Zsidi P.) mellett megtalálhatóak francia (M. Bats, J.-P. Guillaume, C. Mordant, M. Roscio, G. Sauron), katalán (M. Mayer i Olivé), lengyel (T. Bochnak), német (A. Haffner, M. Schönfelder), olasz (D. Vitali), svájci (G. Kaenel) és spanyol (F. Marco Simón) kutatók munkái is, amelyek időben és a tárgyalni témák szerint a késő neolitikus tiszai kultúrától a kelta fémművesség termékein át a római gladiátorbrázolásokig, illetve a modern légirégészet aktuális eredményeiig ívelnek. A legtöbb tanulmány a La Tène-civilizációhoz kapcsolódik, jelezve a Szabó Miklós kutatásait meghatározó egyik fő témát, azonban több munkával képviselteti magát a klasszika archaeologia és a római provinciális régészet is – utóbbiakhoz az ünnepi kötet szerkesztője, a Régészettudományi Intézet Ókori Régészeti Tanszékének vezetője, Borhy László, római hadtörténettel foglalkozó epigraphiai témájú tanulmánnyal járult hozzá.

A „Studia Celtica” mind kivitelében, mind tartalmában magas színvonalú könyv, amely méltó tisztelgés egy, a hazai és nemzetközi tudományos életben egyaránt elismert tudós előtt.

BORHY LÁSZLÓ (DIR.): STUDIA CELTICA CLASSICA ET ROMANA NICOLAE SZABÓ SEPTUAGESIMO DEDICATA Pytheas Kiadó és Nyomda, Budapest 2010, 296 oldal.

Az európai identitás gyökerei

2010-ben az ELTE Régészettudományi Intézete, az Alma Mater Studiorum Università di Bologna, az Université Toulouse-II Le Mirail és az Associació per la Recerca Estudi i Difusió en Antiguitat Tardana, Barcelona közös konferenciasorozatot tervezett a nyugati gót Ataulf királlyá koronázásának 1600 éves évfordulóján. A konferenciákat Budapesten, Ravennában, Toulouse-ban és Barcelonában, Ataulf életének és működésének egykori helyszínein (Pannonia, Italia, Gallia, Hispania) rendezték meg.

VIDA TIVADAR

Ataulf személyének jelentőségét elsősorban döntései mutatják, valamint az európai kontinenst a Dunától a Llobregat-ig átívelő pályafutása. Ataulf a különböző régiókban vezető szerepet játszott a késő antik és a korai középkor közötti időszakban, akkor, amikor elkezdődött az európai kultúra formálódása, a romanizált és a barbár kulturális elemek találkozása, összeolvadása, az új európai identitás kialakulása.

A tudományos tanácskozások célja a Kr. u. IV. század végén és az V. század első fele közötti időszakban a barbárok és romanizáltak kapcsolatának, a korabeli hatalom és elit, a vidéki és a városi kultúra késő antik átalakulásának elemzése volt. Régészek, történészek és filológusok interdiszciplináris módszerekkel vizsgálták a kialakuló kora középkori európai kultúra gyökereit, a korabeli identitás fő formáit.

A Romania Gothica konferenciaprojekt nemzetközi szervezőbizottságának tagjai: Ass. Prof. Dr. Isabella Baldini (Bologna),

Prof. Dr. Salvatore Cosentino (Ravenna), Prof. Dr. Christina Delaplace (Toulouse), és Dr. Joan Pinar Gil (Barcelona) és Dr. Vida Tivadar (Budapest).

A ravennai konferencia (szeptember 24–25) a hatalom és politika kérdéseit vizsgálta a theodosiusi Itáliában (395–455), Budapesten (október 1–2.), a határvidék átalakulásáról, a katonai kultúráról volt szó, Tuolouse-ban (október 29–30.) a provinciális arisztokrácia és az identitás kifejezésének formáit elemezték, Barcelonában pedig (november 12–13.) a barbárok és a késő antik város kapcsolatát vitatták meg. A budapesti konferencián elhangzott 28 előadásból 18-at tartott külföldi tudós. A különböző kulturális és etnikai identitású csoportok közötti dialógus és a szerteágazó kapcsolatok vizsgálata ismét rámutatott arra, hogy Európa fontos közös elemeket egyesített már a késő antikvitás időszakában is.

„A Régészettudományi Intézet létrehozása óriási lehetőség volt, amit sikerült megfelelő pillanatban megragadni és realizálni. Minthogy ez rektorságom idején zajlott, a rendszerváltás után, természetesen az új struktúrát kreálni kellett. Ebben értelemszerűen több kollégámnak is fontos szerep jutott, már csak azért is, mert engem az Egyetem vezetése meglehetősen lekötött.”

– Hogyan illeszkedik az oktatásba ez a feltárás és melyek a legfontosabb eredményeitek?

– Önmagában az a tény, hogy évente kb. 15 fős, hallgatókból, doktoranduszokból és oktatókból álló magyar csapat dolgozik Franciaországban, rendkívüli lehetőségeket nyújt a résztvevőknek. Ebből akár a francia nyelv elsajátításának szükségszerűségét is ki lehet emelni, hiszen ezáltal a lehetőséggel élni tudók számára kiváló szakmai perspektívák nyílnak meg. De hát ennél lényegesen többről van szó: a bibractei ásatási, nyilvántartási és feldolgozási módszerek elsajátítása, részvétel a közös publikációkban, régészeti konferenciákon, önálló kutatási lehetőségek (közös tutorális doktori képzés) kihasználása. S talán mindehhez hozzá kell tenni, hogy az általunk felfedezett bibractei basilica és forum olyan eredmény, amely a magyar ásatást Európa-szerte elismertté tette.

– 10 éven át Te voltál az 1995-ben létrehozott Régészettudományi Intézet első

intézetigazgatója. Milyen feladatokkal szembesültél akkor, és mit tartasz a legmáradandóbb változásnak az intézetté válás óta?

– A Régészettudományi Intézet létrehozása óriási lehetőség volt, amit sikerült megfelelő pillanatban megragadni és realizálni. Minthogy ez rektorságom idején zajlott, a rendszerváltás után, természetesen az új struktúrát kreálni kellett. Ebben értelemszerűen több kollégámnak is fontos szerep jutott, már csak azért is, mert engem az Egyetem vezetése meglehetősen lekötött. Amit alapvetően fontosnak tartok, az a tanszékekre épülő szerkezet, amely rugalmasan fejleszthető, úgy az oktatás, mint a tudományos kutatás területén. Az sajnós a felsőoktatási törvénykezés hiányosságaiból következik, hogy a professzorhoz kötődő katedra máig se jött létre, holott ez kívánatos volna, vagyis ha valaki nyugállományba vonul, akkor a helyét egyetemi tanárnak kellene átvennie.

– 1993–2000 között egyetemünk rektora voltál. Ebben az időszakban strukturális

A PRO FACULTATE PHILOSOPHIAE ÉREM LEÍRÁSA

Az érem előlapja a Budai Királyi Magyar Tudományegyetem Bölcsészeti Karának pecsétje. A pecséten a körbe helyezett címerpajzs leírása: a vágott pajzs felső vörös mezéjében zöld hármás halmon aranykoronából kiemelkedő ezüst kettős kereszt, a királynő, Mária Terézia nevének kezdőbetűi, arany M.T. által kísérve; az alsó kék mezőben a budai egyetem régi címere van, jobbra nyúló ezüsttel szegélyezett aranyruhas kar, amely fekete kötésű, arany szélű csukott könyvet mutat fel; a pajzstalpban a Duna folyam van; a pajzsra a magyar szent korona van helyezve. A pajzstartók jobbról az Igazság álló alakja, hosszú leomló hajjal, térdig érő könnyű fehér ruhában, jobbát kissé kinyújtva, baljával a pajzsot tartva, mellén a nap arannyal festett képe; balról a Bölcsesség ül, fején arannyal ragyog, baljában fent Isten – szemmel ékített jogart és nyitott könyvet tart, jobb kezének mutatóujjával a könyvre mutat, aranyruhája fölött vörös szegélyű kék áltönyt visel. A pecsétmezőben a pajzs alatt 1777 évszám. A pajzsot körirat veszi körül: SIGILL • FACULT • PHILOS • IN • REG • UNIVERS • HUNGAR.

Az érem hátlapján a kitüntetést elnyerő neve: NICOLAUS SZABÓ; a kitüntetés neve: PRO FACULTATE PHILOSOPHIAE; a kitüntetés évszáma: 2010 gravírozva szerepelnek.

Kiállítás az ELTE Tanári Klubban

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem alapításának 375. évfordulójáról — köszönhetően a programokban gazdag, lassan immár lezáródó ünnepi év rendezvényeinek — sokan tudomást szereztek. Kevesebben tudnak azonban arról, hogy a Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézete is több évszázados múltra tekinthet vissza: Mária Terézia 1777-ben a *Ratio educationis*-ban rendelkezik a történelem segédtudományainak — köztük a régészetnek — oktatásáról és az Érem- és Régiségtani Tanszék megalapításáról.

ANDERS ALEXANDRA

Az egyetemi jubileumi ünnepségekhez csatlakozva, a Régészettudományi Intézet az ELTE Tanári Klubjában első ízben rendezett kiállítást múltjáról és jelenéről. A Szerb utcai, egykori klarissza kolostor épületének impozáns, emeleti termében, a Tanári Klubban 2010. november 19-én Dr. Dezső Tamás dékán nyitotta meg a tárlatot, Dr. Mészáros Orsolya és Dr. Raczkó Pál pedig a megjeleneteket köszöntötte.

Kihasználva a rendelkezésünkre álló tér adottságait, a kiállítást két részre osztottuk. A bejáratától jobbra sorakozó asztali és fali tárlókban helyeztük el intézetünk történetének írott és képi dokumentumait. Az első egységben azt a történelmi utat járjuk be, amely a nagyszombati jezsuita kollégiumtól a mai Múzeum körüti épületig vezetett. Bemutatjuk olyan tanáregyenységek alakját, mint Rómer Flóris, Hampel József és Alföldi András, valamint itt látható az egyik első numizmatikai tankönyv is 1799-ből. A következő tárlót az Éremgyűjteménynek szenteltük, amely már jóval az intézet megalapítása előtt, 1753-ban is létezett (történetéről és jelentőségéről lásd részletesebben e számban Mészáros Orsolya és dr. Feld István írását). Műtárgyvédelmi okokból a XVIII. századi leltárkönyvek mellé eredeti tárgyakat ugyan nem helyezhettünk el a tárlókban, az arany- és ezüstérmek felnagyított fotói hű képet adnak a régi pénzekről. A régészet oktatásában kiemelten fontos szerepe van a szemléltetésnek. E cél érdekében már a XIX. század második felétől minden technikai és módszertani újítást felhasználtak. A kiállítás harmadik egységében e régi segédeszközöket, üvegnegatívokat, térképeket, jelíges, kézzel írott, rajzokkal illusztrált pályaműveket helyeztük el. A negyedik vitrinben a régészeti gyűjtemény legszebb darabjai kaptak helyet, őskori edénytöredékek, kő- és bronzeszközök, görög és római agyagedények, középkor- és újkori fegyverek, használati eszközök. A kiállítást az intézet kiadói tevékenységének bemutatása zárja. A *Dissertationes Pannonicae* sorozat első kötetének 1932-es megjelenése óta napjainkig közel 100 kiadvány (monográfiák, tanulmánykötetek, kiállítási katalógusok, tankönyvek) látott napvilágot az intézet gondozásában.

A Tanári Klub bejáratától szembeni fala mellett tablókon mutatjuk be az intézet jelenlegi négy tanszékének — Ős- és Koratörténeti Régészeti Tanszék, Ókori Régészeti Tanszék, Magyar Középkori és Kora Újkori Régészeti Tanszék, Archeometriai és Régészetszertani Tanszék) munkáját, a legújabb kutatási eredményeket és módszereket.

Reméljük, hogy kamarakiállításunk eléri célját, a látogató betekintést nyerhet a közel 250 éves intézet múltjába és mostani tevékenységébe, ahol az alapítói szándéknak megfelelően az oktatás és a kutatás évszázadok óta kéz a kézben halad.

A kiállítás 2011 március végéig tekinthető meg az ELTE Tanári Klubjában (1051 Budapest, Szerb utca 21–23.).

ZALÁN TIBOR

Várákozás

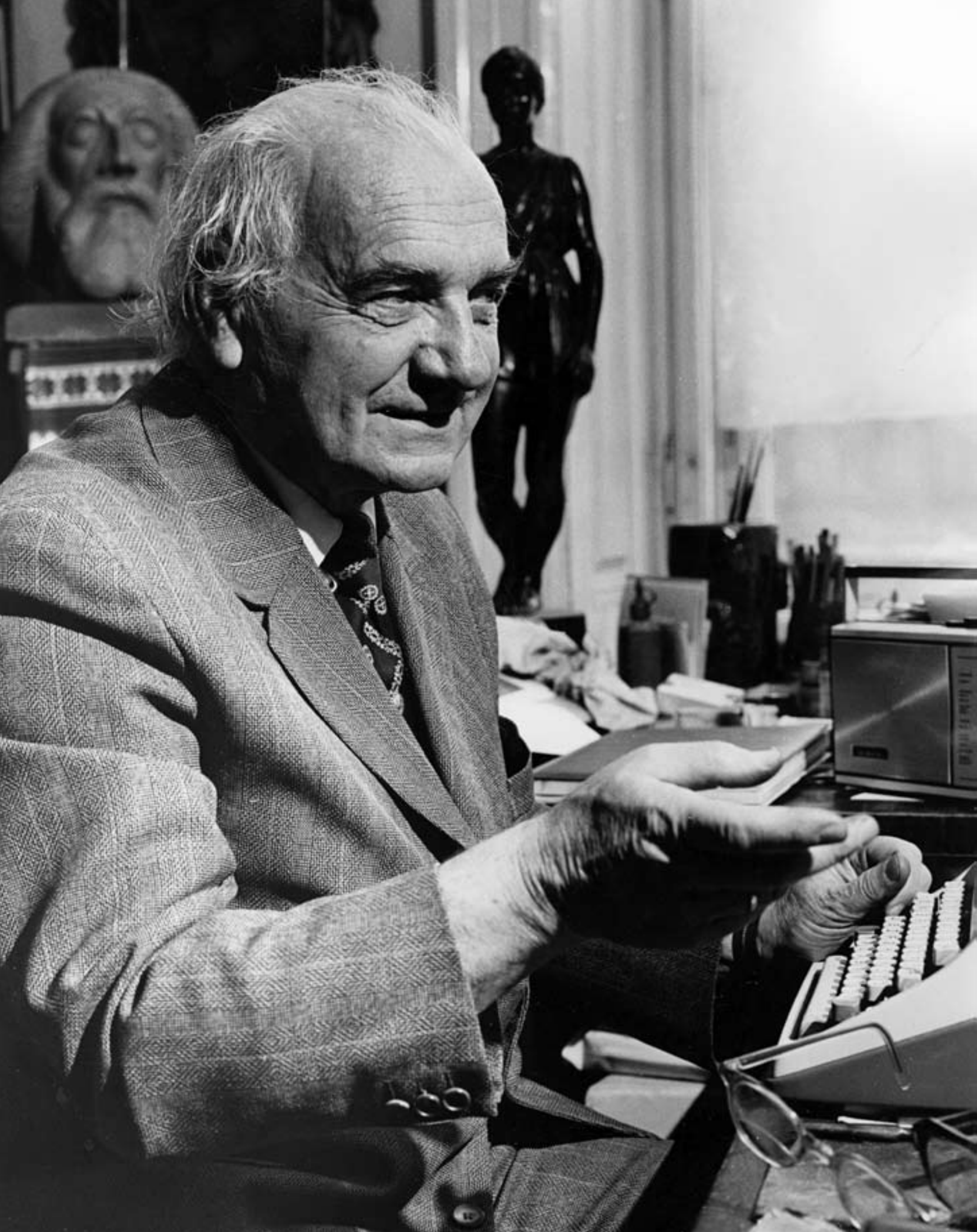
*most hobbant nagy a csönd
hallgat a hallgatás is
ez nem a csönd ideje
vagy az vagy még más is*

Töredelem

*Bántalak ahogy
kisgyerek üti anyját
a szeretetért*

Létezés

*nincs veled és nincs
nélküled és nincs semmi
ami old vagy köt*

László Gyula, az emberközpontú régész

2010. április 12-én a Régészettudományi Intézet által László Gyula születésének 100. évfordulóján szervezett emlékkonferencián kétszáznál is többen jelentek meg egykori tanítványai, tisztelői közül, és sokan a fiatalabb kutatónemzedékek, az egyetemi hallgatók képviselőiként. László Gyula népszerűsége máig töretlen. Könyvei az 1990-es években újabb és újabb kiadásban jelentek meg, halála után iskolákat, utcákat neveztek el róla, s megalakult az emlékét ápoló László Gyula Egyesület is.

VIDA TIVADAR

Életművének tárgyilagos méltatását ma már nem befolyásolják a kortársak érzelmei vagy tanítványai elfogultsága. A nagy hatású régészprofesszor tisztelőinek és követőinek köre annak ellenére sem csökkent, hogy nézeteinek egy része fölött mára érthetően eljárt az idő, és a szűkebb szakmai körökben felerősödtek a munkásságát életében is kísérő kritikus hangok. László Gyuláról az emlékezet ma többféle képet őriz. Fiatal kutatóként az 1930–40-es években a régészeti néprajzi módszer alkalmazásával megújította a népvándorlás kori és kora középkori régészetet. *„Forradalmian új volt... László Gyula emberközpontú régészete”* — emlékezett rá egykori tanítványa és egyetemi tanár kollégája, Bóna István. László Gyula az általa kidolgozott „temetőelemező módszer” alkalmazásával nagy beleéléssel tett kísérletet az egykori élet és társadalom, a közösség szokásainak rekonstruálására. Módszerét tanítványai később az időrend figyelembevételével fejlesztették tovább. A régészeti kultúra, a motívumkincs megváltozása számára népcsoportok vándorlását jelentette, s az általa régészetileg megalapozott közép avar kori bevándorlás megítéléséről máig élénk vita folyik, jóllehet történeti feltevését, a közvélemény előtt rendkívül népszerű „kettős honfoglalás” elméletét a kutatás nem fogadta el. A temetők vizsgálata mellett felismerte a települések kutatásának fontosságát is, ezért Csongrádon diákjaival éveken keresztül végzett tanátsatást. A II. világháború után a Magyar Nemzeti Múzeum osztályvezetőjeként korszerű, szemléletesen illusztrált kiállítások szervezésével alkotott maradandót. László Gyula tanult, egész életében folyamatosan alkotó képzőművész is volt, s a régi viseletről, fegyverekről, eszközökről készített művészi igényű rajzos rekonstrukciókat és korabeli emberek életét és mondait meglevenítő festményeket. Számos megfigyelését, készítéstechnológiai elemző rajzainak tanulságait igazán csak korunk régészete értékesíti.

László Gyula először 1941-ben kapott egyetemi tanári kinevezést a kolozsvári egyetemre, majd kis szünet után, 1957-ben került az ELTE-n a számára alapított Középkori Tanszék élére, amelynek tanszékvezetői tisztét 1977-ig töltötte be. Ezzel a klasszikus régészeti területek mellett a nemzeti múlt megismerése szempontjából fontos középkori régészet önálló diszciplínává vált, és önálló szervezeti formát kapott.

„A múlt nem azonos azzal, ami megmaradt belőle” — vallotta. László Gyula magával ragadó tanáregyéniség volt, hallgatóira elsősorban öröklő kutató és sokoldalú alkotó szellemével, emberségével és erkölcsi tartásával hatott. Szakdolgozóinak és doktorandusainak száma meghaladja a 100-at. Senkire nem erőltette rá munkamódszerét és nézeteit, tiszteletben tartotta tanítványai egyéniségét, akiből összetartó szakmai közösséget nevelt. Szép magyarsággal írott tanulmányai a tudományos értekező próza remekei. Teremtő fantáziája gyakran vezette idegen területekre, ahol nem ritkán módszere lehetőségeinek határain túllépő következtetéseket vont le. László Gyulát az MTA nem választotta tagjai közé, de szellemének, kutatómódszerének elemeit a mai kutatónemzedékek is haszonnal átveszik, tudományos eredményeit továbbfejlesztik. ■

Krakkói konferencia – előadások nyomtatásban

SIKLÓSI ZSUZSANNA

A tanulmánykötet a 2006 márciusában a krakkói Lengyel Tudományos Akadémia és az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének közös szervezésében, Krakkóban megrendezett nemzetközi konferencia előadásait tartalmazza. Maga a konferencia a korábbi, több évtizedes hagyománnyal rendelkező, a késő neolitikus Lengyel-komplexumnak szentelt nemzetközi konferenciák méltó folytatása volt. Ezek keretében a Közép-Európa

jelentős részét fedő Lengyel-kulturális komplexum és rokon kultúrák kutatásainak új eredményeit vitatták meg és tárták a kutatóközönség elé a korszakot vizsgáló régészek. Az 51 lengyel, cseh, szlovák, osztrák, olasz és magyar szerző tollából származó 31 angol vagy német nyelvű tanulmány három fő témakörbe (1. taxonómia, kronológia és interkulturális kapcsolatok, 2. kőfeldolgozás, 3. új ásatások eredményei) csoportosítva mutatja be a Kárpát-medencétől Lengyelorszáig terjedő Lengyel-kulturális komplexum és a szomszédos régészeti kultúrák kutatásának legfrissebb eredményeit. A kötet mintegy fele magyar kutatók írása, akik többségükben az ELTE falain belül folytatták régészeti

vizsgálatára vállalkozott a Janusz K. Kozłowski akadémikus által vezetett FEPRE tudományos EU-projekt, amely társszervezője volt a 2009-es budapesti konferenciának.

A konferencia igényes nyomdai kivitelben elkészült kötetében magyar, lengyel, ukrán, román, olasz, osztrák, brit szerzők 19 tanulmánya olvasható angol nyelven. A cikkek a Kárpát-medencében folytatott kutatások alapján a kora neolitikum településeinek, kerámiaművességének, gazdálkodásának, kőiparának, természeti környezetének összefüggéseit tekintik át. Számos új felfedezés ismertetése mellett megtalálhatók egyes problémákat elemző szintézisek is. Külön hangsúlyt kap az ELTE BTK Régészettudományi Intézete által a Felső-Tisza-vidéken, Ibrány-Nagyerdő lelőhelyen végzett ásatások komplex, interdiszciplináris feldolgozása, amely sok tekintetben új megvilágításba helyezi az első földművelők életéről alkotott képünket, alkalmazkodásukat egy addig ismeretlen természeti környezethez. A konferencia arra is alkalmat adott, hogy újabb tudományos projektek tervei szülessenek, tovább bővítve és gazdagítva a Régészettudományi Intézet kutatási tevékenységét, s öregbítve nemzetközi hírnevét.

JANUSZ K. KOZŁOWSKI – PÁL RACZKY (EDS.):
NEOLITHIZATION OF THE CARPATHIAN BASIN:
NORTHERNMOST DISTRIBUTION OF THE STARČEVO/
KÖRÖS CULTURE.

Kraków–Budapest, Polish Academy of Arts and Sciences
Kraków – Institute of Archaeological Sciences of the Eötvös Loránd University Budapest, 2010, 363 oldal.

tanulmányaikat, közülük hatan pedig ma is a Régészettudományi Intézet oktatói, munkatársai, akik elsősorban az Ős- és Kora-történeti Tanszék Polgár–Csószhalmon és Hajdúböszörményben folytatott feltárásainak eredményeit ismertették.

A tartalmában és megjelenésében egyaránt színvonalas konferenciakötet a nemzetközi olvasóközönség számára is elérhetővé tette az utóbbi évtized kutatásainak eredményeit. A tanulmánykötet megjelenése óta rendkívül pozitív nemzetközi fogadtatásának, elismerésének lehettünk tanúi, ami méltó elismerése az egyetemen folyó nemzetközileg is kiemelkedő színvonalú kutatómunkának. Ez a kötet csupán az első állomása volt a lengyel–magyar tudományos együttműködésnek, melyet a Közép-Európa neolitizációját tárgyaló konferencia és tanulmánykötet követett 2010-ben.

JANUSZ K. KOZŁOWSKI – PÁL RACZKY (EDS.): *THE LENGYEL, POLGÁR AND RELATED CULTURES IN THE MIDDLE/LATE NEOLITHIC IN CENTRAL EUROPE.*
Kraków, The Polish Academy of Arts and Sciences Kraków – Eötvös Loránd University Institute of Archaeological Sciences Budapest 2007, 528 oldal.

Nemzetközi tanulmánykötet

MESTER ZSOLT

A 2009 októberében az ELTE BTK Régészettudományi Intézetében megrendezett nemzetközi konferencia tanulmánykötete újabb állomását jelzi a Régészettudományi Intézet és a krakkói Jagelló Egyetem Régészeti Intézete közötti hosszú távú tudományos együttműködésnek. A 2006-ban kezdődött közös munka első gyümölcse a Krakkóban megrendezett nagysikerű nemzetközi konferencia volt, melyen a Közép-Európa késő neolitikumában fontos szerepet játszó Lengyel kulturális komplexum, valamint az észak-alföldi Polgár–Csószhalom lelőhelyről elnevezett kulturális egység és más kortárs régészeti kultúrák kutatásának új eredményeit vitatták meg. A konferencia előadásait megjelentető tanulmánykötet a két intézmény közös publikációs együttműködését alapozta meg, amelynek újabb produktuma a 2010-ben napvilágot látott Starčevo/Körös konferenciakötet. A Starčevo/Körös kulturális komplexum képviseli a neolitikum, s ezáltal az

élelemtermelő gazdálkodás kezdetét a Kárpát-medencében. Az emberiség történetének egyik legnagyobb horderejű fejezete volt a vadász-gyűjtögető gazdálkodásról való áttérés az élelemtermelésre, hiszen a hozzá szervesen kapcsolódó társadalmi-ideológiai átalakulásokkal alapvetően megváltoztatta az emberiség viszonyulását a környező világhoz, s megszabta a történeti folyamatok további irányát. A jelentősége miatt sokáig tekintették forradalomnak, de a mai kutatás egy hosszú és rendkívül összetett folyamatként vizsgálja. A Közel-Keleten létrejött új gazdálkodási rendszer fokozatosan terjeszkedett Európa felé a Balkánon át. A terjedési/terjeszkedési folyamatban a Kárpát-medence kulcsszerepet játszott. A mediterrán gyökerű gazdasági-társadalmi-ideológiai rendszer itt érte el a mérsékelt égövi területeket, ami egy új természeti környezethez történő alkalmazkodásra kényszerítette. Így jött létre a Vonaldíszes Kerámia kultúrája, amely a középső neolitikumban meghódította Európának a Lengyelországtól Belgiumig húzódó széles sávját. A kontinentális Európa neolitizációja a nemzetközi őstörténettudomány egyik központi kérdése. Ennek

Vakolat és kozmológia

BARTUS DÁVID

Brigetio neve az utóbbi két évtized során egyre inkább összekapcsolódott a falfestményekkel, nemcsak a régészek, hanem az antikvitás iránt érdeklődő nagyközönség számára is. Az 1992-ben az egykori polgárváros területén megindult rendszeres ásatások már az első években olyan magas színvonalú falfestményekkel gazdagították a komáromi Klapka György Múzeum gyűjteményét, amelyek nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő jelentőséggel bírnak. A leletek restaurálására, feldolgozására és tudományos kiértékelésére szerveződött, régészekből és restaurátorokból álló munkacsoport hosszú évek kitartó munkájával a pannoniai falfestménykutatás fellekvárává tette Komáromot. A most megjelent kötet ennek a munkának az eredményeit foglalja össze, alcímében

a szerény „katalógus” megnevezéssel, annál azonban jóval több és szíesebb tartalommal. A színes tartalom szó szerint értendő, hiszen a kötetet a szerzők gazdagon illusztrálták a falfestmények fotóival, rajzaival és rekonstrukcióival egyaránt. A falfestményeket előkerülési helyük szerint rendszerezi a könyv, minden esetben külön tárgyalva a kompozíciót, képmezőket, díszítőmotívumokat és természetesen a freskók legfontosabb és leglátványosabb elemeit: a figurális jeleneteket. Itt nyílik lehetőség a tényleges katalogizáláson túl a jelenetek értelmezésére és azok beillesztésére az ókori művészet egészébe, miközben megismerkedhetünk az antikvitás szimbólumrendszerével, kozmológiai felfogásával, a tempus és universum megjelenésével a római művészetben. Az egyes falfestmények ábrázolásainak bemutatása és a jelenetek értelmezése mellett fontos szerepet kapnak az interdiszciplináris jellegű kutatások is. A festési, vakolási, stukkókészítési technikák

leírása, a restaurálás folyamatának és problémáinak megismertetése mellett építészeti megfigyelések, rekonstrukciós kísérletek és a festményeken látható ruhaviseletek értelmezése segít átfogóbb képet adni az olvasónak a római kori falfestészetről. A gazdag illusztrációs anyag és a jól olvasható, közérthető megfogalmazás a nem szakmai közönség számára is élvezhetővé teszi a kötet forgatását, a csaknem háromszáz jegyzet és a bőséges irodalomjegyzék pedig a tudományos igényeket is kielégítik. Hasznos olvasmányként szolgálhat tehát a könyv, amit Borhy László, a szerzőcsoport — és egyben egyetemünk Ókori Régészeti Tanszékének — vezetője előszavában ajánl „...mindazoknak, akik az ókor művészete iránt érdeklődnek, ezen belül figyelmük a falfestészet történetének erre az izgalmas korszakára irányul, szeretnének maguknak is képet alkotni az ókori lakóházak belső diszeiről, és szeretnék nyomon követni a falképeken ábrázolt jeleneteknek, alakoknak, témáknak korabeli források segítségével történő megfjtését”.

BORHY LÁSZLÓ – HARSÁNYI ESZTER – KOVÁCS LORÁND OLIVÉR – KUROVSZKY ZSÓFIA – MAGYAR MYRTILL – ANNETTE PAETZ GEN. SCHIECK – PÁSZTÓKAI SZEŐKE JUDIT – SZÁMADÓ EMESE: RÓMAI KORI FALFESTMÉNYEK BRIGETIÓBÓL.

A komáromi Klapka György Múzeum római kori falfestményeinek katalógusa. Komárom 2010, 136 oldal.

AZ ELTE BTK RÉGÉSZETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉREMGYŰJTEMÉNYE

A bölcsészkar „kincsei”

FELD ISTVÁN

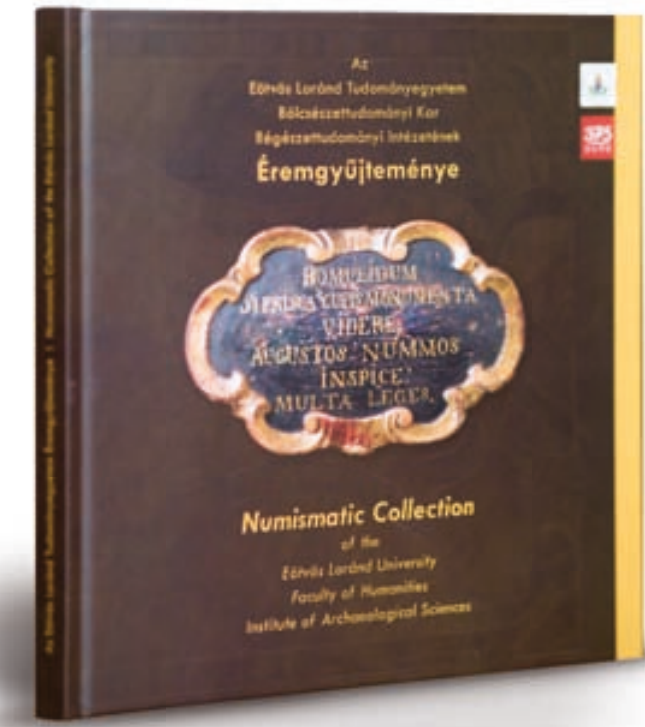
Fischer Lipót jezsuita szerzetes nevét s egyúttal emlékét intarziás díszű szekrénykére szerelt, mives rézpajzs őrzi a Trefort-kert B épületének egyik szobájában, a Régészettudományi Intézet éremgyűjteményében. Neki köszönhetjük azt, hogy a nagyszombati kollégiumban 1753-ban megalapította hazánk első numizmatikai közgyűjteményét, amely köré azután az egyetemen hamarosan megszerveződött a numizmatikai és régiségtani oktatás, s ez végül a régészeti tanszék megalakulásához vezetett el.

A kezdetben mintegy kétezer darabot számláló tanintézeti gyűjtemény először a jezsuita kollégium nagytermében felállított három, kifejezetten erre a célra készített fiókos szekrénykében került elhelyezésre. Ezek a hamarosan Budára, majd Pestre történt szállításuk, az ezt követő többszörös költöztetés ellenére ma is jó állapotban szolgálják eredeti funkciójukat. Az alapító nevével ellátott szekrényke és hasonló párja mellett különösen igényes munka a magasabb, kétajtós, copf stílusú kisbútor, melyet I. Habsburg Lipót aranyozott ólomszobra díszít. Az érmek számának szaporodásával azután a XIX. század '70-es éveiben két új, jóval nagyobb méretű

szekrény beszerzése is szükségessé vált. Ezekben található ma is a mintegy 20 000 darabos gyűjtemény – közel 9000 darab antik, hasonló mennyiségű középkor- és újkori pénz, valamint megközelítőleg ezer emlékérem – a Bölcsészkar talán még oktatói és hallgatói előtt is méltatlanul kevésbé ismert igazi „kincse”, nagyságrendjét tekintve az ország ötödik legnagyobb éremgyűjteménye.

Nem meglepő tehát, hogy egyetemünk alapításának 375. évfordulója alkalmából a Régészettudományi Intézet reprezentatív megjelenésű, ugyanakkor tudományos igényű összeállított, kétnyelvű, magyar–angol kötetet adott közre numizmatikai gyűjteményéről, bemutatva annak a régészet oktatásával mindvégig szorosan összekapcsolódó történetét és válogatást adva legjelentősebb darabjaiból.

A Gyöngyössy Márton, Mészáros Orsolya és Tóth Csaba által jegyzett bevezető tanulmány nem csupán a 250 évvel ezelőtt kibontakozó és a XIX. század végéig tartó intenzív gyűjtőmunkát ismerteti, de beszámol az utóbbi évek tudományos feldolgozó tevékenységéről is, amely a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárával való szoros együttműködésben folyik. Emellett áttekinti az egyetem mindazon jeles régész tudósegéniségeinek tevékenységét is, akik az Érem- és Régiségtani Tanszék megszervezésétől a mai Régészet-

GYÖNGYÖSSY MÁRTON – MÉSZÁROS ORSOLYA (SZERK.): AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR RÉGÉSZETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉREMGYŰJTEMÉNYE.

Budapest 2010, 100 oldal.

tudományi Intézet létrejöttéig nem csupán a numizmatika területén érték el kiemelkedő eredményeket. Közülük az aquincumi feltárások megindítójaként tisztelt Schönwisner István professzor mellett most csak a „magyar régészet atyjaként” ismert Rómer Flóris, valamint utódai, Kuzsinszky Bálint és Alföldi András nevét említjük meg.

A kötet terjedelmének mintegy kétharmadát a gyűjtemény hatvan érmének egy-egy oldalas, szakszerű, ugyanakkor nemcsak a szakembereknek szánt, alapvető háttérinformációt is adó szöveges bemutatása és kiváló minőségű fotódokumentációja alkotja, kiváló szerzőgárda (Pallos Lajos, Tóth Csaba, Torbágyi Melinda, Vida István) munkájaként. Az antik érmék szemléje Nagy Sándor drachmája, kelta pénzek, a római köztársaság denariususa mellett elsősorban az egyes római császárok különböző vereteit foglalja magába. A magyar középkor pénzei közül Szent István denárját, III. Béla rézpénzét, Nagy Lajos aranyforintját emelhetjük ki. A korai újkorból többek között Augsburg város, illetve II. Rákóczi György ezüsttallérját, Barcsai Ákos tízszeres aranydukátját tartották érdemesnek bemutatni a gyűjtemény ismerői. Az emlékérmek közül különös figyelmet érdemelnek a XVII. század végi ún. visszafoglalási érmék, az egyes, török hódítóktól visszafoglalt várak vagy a budai ostromtábor meglepően részletgazdag ábrázolásával. Természetesen nem maradhattak ki a válogatásból Mária Terézia koronázási emlékérméi s az ő döntéséhez kötődő jubileumi aranyérem sem, melyet az egyetemünk Budára történő áthelyezésének 50. évfordulójára vertek.

Karunknak a Régészettudományi Intézet, s azon belül jelenleg a Magyar Középkori és Kora Újkori Régészeti Tanszék kezelésében lévő éremgyűjteménye a jövőben is fontos szerepet kell hogy betöltsön a régésztképzésben, az egyetemi oktatásban. Emellett azonban azt is reméljük, hogy e „kincsek” java egykor egy, a bölcsészkar történetét bemutató állandó kiállításon tárgyi valóságában is hozzáférhető lesz az érdeklődők számára.

Halmazottan előnyös...

BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ

A kötet szerzői kettős adósságot törlesztenek. Egyrészt egy több mint negyedszázada befejezett, nagy fontosságú őskori lelőhely ásatásának reprezentatív képanyagát teszik közzé ebben a könyvben, amely az azóta több helyen megjelent tudományos cikkekben ilyen terjedelemben és művészi színvonalon nem volt megoldható. Másrészt éppen a látványos fényképanyagra és gondos grafikai megjelenítésre építve az olvasók szélesebb köre számára is hiteles leírást adnak az újkőkör késői szakaszában a herpályi tell település életéről. A tell különleges lakódomb, amely a korábbi romokon építkezve rétegenként gyarapodva

válík mesterséges halommá sík környezetében. A Kr. e. V. évezred kezdetére ez a Közel-Keletről ismert településforma a mai Magyarország délkeleti részén elérte európai elterjedésének északnyugati határát. Ennek köszönhetően már pusztá földrajzi előfordulása is figyelemre méltó. Legalább ilyen fontos azonban, hogy az újkőkör késői szakaszában a rendszeres megújítások során egymásra halmozott, szénizotóp-mérésekkel keltezhető rétegek mintegy időutazást tesznek lehetővé az egyes települési fázisok között. Ez az egyszerű elv aprólékos, minden részletre kiterjedő tudományos munkát követel. A tell település lényegéhez tartozik, hogy az elpusztult és meg-megújított teleprészek egymásra rétegződése a korábbi szintek emlékeit védi. A közölt ásatási fényképek plasztikusan érzékeltetik az egykori lakóhelyek

méretét és fekvését, jól mutatva az őskori épületeket, amelyekből a látványos régészeti leletek napvilágra kerültek. Bármennyire is szép ugyanis egy kerámiából, kőből, csontból vagy fémből készült tárgy, tudományos értelmet csak korának pontos ismeretében, az anyagi kultúrában elfoglalt helyének meghatározása után kap.

A könyv fontos küldetése, hogy az érdeklődő olvasóval megértesse, a régész feladata nem egyszerűen a kincskeresés, hanem a korabeli életmód, környezet, gazdaság és az ezektől elválaszthatatlan gondolkodásmód lehető legpontosabb, sokoldalú rekonstrukciója. Csak a tudományos igénnyel dokumentált és feldolgozott tényanyagból vonhatók le olyan felelős következtetések, amelyek alapján hitelesen körvonalazhatjuk a Kárpát-medence e szögletének rég elfelejtett történetét. A régészet határmezsgyéjén burjánzó hatásvadász, gyakran áltudományos munkák rengetegében példamutató ez e népszerűsítő voltában is mértéktartó, hiteles kiadvány.

KALICZ NÁNDOR – RACZKY PÁL – ANDERS ALEXANDRA – KOVÁCS KATALIN: AMIT AZ ÓSI TŰZ MEGŐRZÖTT. KÉPEK EGY ÚJKŐKORI FALU FELTÁRÁSÁRÓL.

Berettyóújfalu-Herpály. Pytheas Kiadó és Nyomda, Budapest, 2010, 72 oldal.

EIN GRÄBERFELD DER SPÄTBRONZEZEIT VON BUDAPEST-BÉKÁSMEGYER

Egy kézirat révbe ért...

V. SZABÓ GÁBOR

A Kárpát-medence egyik legnagyobb és máig legjobban dokumentált késő bronzkori temetőjét bemutató kötetnek sajátos – szerencsés végkifejletű, de hányatott sorsú története van. A szerencsés végkifejletet nem véletlenül hangsúlyozzuk ki, hisz ismerünk példát ennek fordítottjára is: néhány évvel ezelőtt Magyarország késő bronzkori kincseinek egy látványos csoportját bemutató kötetnek csak torzóban maradt töredékei kerülhettek kiadásra, mivel az idős régész (Mozsolics Amália) eredeti kéziratát és évtizedek munkáival összegyűjtött képanyagát a kiadást előkészítő Bernhard Hänsel berlini professzortól éppen itt Budapesten lopták el. A szerző elhunytja miatt csak az egykori kézirat töredékeiből lehetett rekonstruálni és megjelentetni az eredetileg tervezettre végül csak nyomokban emlékeztető kötetet.

A békásmegyeri temető bemutató könyv sorsában is volt néhány töréspont: elsőként az összeszerkesztett kézirat megjelentetése körül kialakult pénzühiány miatt 1983-tól 1990-ig húzódó bizonytalanság, majd ezt követően a temetőt 1967 és 1983 között tudatos kutatómunkával feltáró és a leletanyag előkészítését megkezdő Kalicz-Schreiber Rózsa halála. A következő krízis akkor következett be, amikor a szerző halála után a kötet megjelentetését felvállaló berlini Ős- és Kora Történeti Régészeti Tanszéknek financiaális gondok miatt fel kellett hagyni annak a sorozatnak a kiadásával, amelyben

a békásmegyeri temetőt is publikálni akarták. A rövid időre gazdátlanrá vált kézirat megjelentetését végül 2009-ben a közép- és délkelet-európai bronzkor kutatásával és e térségből származó kutatók önzetlen támogatásával legendás hírnévre szert tevő Bernhard Hänsel professzor kérésére az ELTE Régészettudományi Intézete vállalta át. Az egykori ásató férje és kutatótársa, a kötetet kiadásra előkészítő Kalicz Nándor az ELTE Régészettudományi Intézetének munkatársát – doktori disszertációjában éppen a tervezett monográfia által tárgyalt korszak és térség közösségeinek történetével és tárgyi emlékanyagával foglalkozó –, Váczi Gábort választotta ki arra, hogy fejezze be a leletanyag általa és Hänsel professzor által megkezdett értékelését. Az ő munkájának köszönhetően a kötet rövid idő alatt nyomdakész állapotba került és egy tárgyilagos, mindennemű spekulatív következtetéstől mentes értékelő résszel egészült ki. Ebben a formában rendkívül jól használható, a tényleges adatokból kiinduló aprólékos elemző fejezetekkel kibővített, példaértékű elsődleges forrásközlésnek tekinthető.

A békásmegyeri temető késő bronzkori temetkezéseit bemutató monográfia mérföldkő lehet a Közép-Duna medence hasonló korú közösségeinek az elmélyültebb megismerésében, mivel így könnyebben elemezhetővé válhatnak olyan fontos, de sajnálatosan töredékes leletgyűttek és temetők, mint például a soproni, neszmélyi, váli, a szlovákiai chotini és az ausztriai franzenhausen.

Az eredetileg kb. 500 sírt tartalmazó temető 324 feltárt sírja egy kis, kb. 80–90 főből álló, autonóm közösség képét rajzolja ki,

EIN GRÄBERFELD DER SPÄTBRONZEZEIT VON BUDAPEST-BÉKÁSMEGYER VON RÓZSA KALICZ-SCHREIBER. Bearbeitet und fertiggestellt von Nándor Kalicz und Gábor Váci. Mit Beiträgen von Bernhard Hänsel, Barbara Heußner. Herausgegeben von Gábor V. Szabó und Gábor Váci. Institut für Archäologische Wissenschaften der Eötvös Loránd Universität – Verlag L'Harmattan, Budapest, 2010, 548 oldal.

amelynek tagjai rendkívül szigorú rendet követve a Kr. e. XII. és IX. század között temetkeztek ide. A temetőt használók kapcsolatrendszerre temetkezési szokásaik és tárgyi emlékeik alapján nyugat felé volt nyitott; a legerősebb szálak a Duna mentén ismert nyugat-szlovák és kelet alpi osztrák területek felé kötik őket. Sírépítményeik, homogén sirmellékleteik egy erősen egalitárius közösség képét sugallják, ahol nincsenek kiugróan gazdag egyének. A mellékletek egyformaságát csupán egy-egy bronzkés, bronzcsésze töri meg. Az összkép már-már irreálisan homogénnek hat, különösen, mert a temető indulását megelőző időszakban a tágabb térségből hivalkodóan látványos, az eltemetettek státuszát hangsúlyozó sírok is ismertek. A temetőben tapasztalt homogenitás ugyancsak éles ellentétben áll a korszakban elrejtett gazdag bronz- és aranykincsekkel, valamint a tekintélyes sáncokkal övezett települések által sugallt, differenciáltabb és hierarchizáltabb szociális struktúrát sejtető képpel. A síregyüttesek szigorú rítusok által szervezett, hosszan tartó egyneműsége a széles kapcsolatokkal és feltehetően a korszak értékes tárgyaival is rendelkező embercsoport zárt kollektivitását, a szociális különbségek elfedésére való törekvését sejteti. A közösségek versengésére utaló presztízstárgyak és fegyvermellékletek hiánya arra utal, hogy a szociális különbségek megjelenítése helyett az ide temetkezők számára fontosabb az élet és halál, a termékenység köré szerveződő ideológia és az ősök által meghatározott stabil rend fenntartása, illetve ennek kihangsúlyozása.

A kötet tudományos jelentőségén túl esztétikai élményt is nyújthat az erre fogékony olvasónak. A képtáblákat fellapozó, a korszakot nem ismerő érdeklődő fantáziáját is felcsigázhatják a síregyüttesek zárt rendben elhelyezett, klasszikus szépségű edénykészletei, a nemes egyszerűségű bronztárgyak, a szokatlan és csak erre a temetkezési közösségre jellemző csizma és madár alakú edények, valamint azok a különleges, agyagból készült, madárlábakat, napkorongokat, csillag és kocsikereket formáló mágikus tárgyak, amelyek nagy számban kerültek elő a temető sírjaiból.

235 éves a Francia Tanszék

2010. szeptember 24-én kettős ünnepet ült az ELTE BTK Francia Tanszéke. Egyetemünk, Magyarország legrégebb folyamatosan működő tudományos intézménye idén 375 éves, akárcsak a vele azonos évben alapított Francia Akadémia. Az egyetem Bölcsészettudományi Karának franciaoktatása pedig 235. születésnapját ünnepli ebben az évben. A francia felvilágosodás szellemében Mária Terézia *Norma studiorum*-ja már 1770-ben felsorolta azoknak a tárgyaknak a listáját, amelyeknek oktatására professzorokat és magisztereket kívánt kinevezni a Bölcsészettudományi Karra. A listán találjuk a filozófia, a logika, az etika, az ékesszólás, a történelem, a görög nyelv, valamint a vívás- és táncoktatás mellett a francia nyelvet is.

BÁRDOSI VILMOS

1775-től ad hoc jelleggel meg is indult a franciaoktatás, ami 1806-tól került biztos finanszírozás alá. A Budapesti Tudományegyetem nyelvi tanszékei kezdettől fogva valódi hídállásai azon törekvéseknek, melyekkel a magyar tudományosság bekapcsolódik a világ szellemi vérkeringésébe. Így azoknak a tanszéknek, intézetnek a munkájára kiemelt súly kerül, ahol a legelterjedtebb európai nyelveket és ezek kultúráját oktatják. E nagy kultúrnemzetek sorában is elsődleges helyet foglal el a francia, melynek szellemi és kulturális kisugárzása mindig is nagy hatást gyakorolt Magyarországra. A viszonylag rövid ideig tartó kora középkori intenzívebb dinasztikus, kulturális, nyelvi kapcsolatokat követő hosszabb szünet után II. Rákóczi Ferenc fejedelem szabadságharca is francia szövetségre támaszkodott. Jó két és fél évszázad óta pedig a magyar szellemi és politikai elit számára a francia szellemiség és szabadságesszmény mérvadó példává vált. Ennek a francia irányultságú szellemiségnek máig érvényes szállóigeje a magyar nyelvben a magyarul, latinul, franciául és németül is verselő költő, Batsányi János verssora: „Vigyázó szemetek Párisra vessétek!” De idézhetnénk a nagy XIX. századi magyar regényíró, Jókai Mór gondolatát is, aki imígyen emlékezett vissza ifjúságára: „Valamennyien franciák voltunk! Nem olvastunk mást, mint Lamartine-t, Michelet-t, Louis Blanc-t, Sue-t, Hugo Victort, Béranger-t...”. Ne feledkezzünk meg

Bárdosi Vilmos, René Roudaut, Mezey Barna

„...sok-sok kiváló tanár és diák közös munkájaként megszületett az a Francia Tanszék, amelyről büszkén elmondhatjuk, hogy a magyarországi francia tanulmányok meghatározó és nemzetközileg is elismert központja lett.”

a XX. századi francia–magyar irodalmi, művészeti, kulturális kapcsolatok olyan fontos magyar vonatkozású mozzanatairól sem, mint Ady költészete, Eckhardt Sándor *A francia szellem* című könyve, Gyergyai Albert fordításai, Benedek Marcell lexikográfiai hozzájárulása a Sauvageot-szótár sikeréhez, Dobossy László francia irodalomtörténete, a párizsi École Normale Supérieure magyar testvérének, az Eötvös Collegiumnak intellektuális hatása vagy éppen Aba Novák 1937-ben a Párizsi Világkiállításra festett *Magyar–francia történelmi kapcsolatok* című pannója. Lássuk hát ebben az összefüggésben annak jelentőségét, hogy Magyarország immár 235 éve, 1775. április 10-én megalapította a maga egyetemi franciaoktatását, amelyből sok-sok kiváló tanár és diák közös munkájaként megszületett az a Francia Tanszék, amelyről büszkén elmondhatjuk, hogy a magyarországi francia tanulmányok meghatározó és nemzetközileg is elismert központja lett.

A mindezek megünneplésére rendezett egynapos nemzetközi emlékkonferenciát, melynek első részét a tanszék volt és jelenlegi hallgatóinak zenei produkciói fogták keretbe, Bárdosi Vilmos, a Francia Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára nyitotta meg. Köszöntő beszédet mondott még Mezey Barna, az ELTE rektora, Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánja, öccellenciájára René Roudaut, a Francia Köztársaság magyarországi nagykövete, Szilágyi Katalin, a Franciatanárok Magyarországi Egyesülete elnöke, Szabó Dávid, az Egyetemközi Francia Központ igazgatója, több társegyetem francia tanszékének vezetője (Ádám Anikó PPKE, Csűrű István DE, Oszetzky Éva PTE, Szász Géza SZTE), továbbá François Zumbiehl, aki 1971 és 1975 között volt francia lektor a tanszéken. A protokolláris rész után négy szekcióban hangzottak el tudományos előadások a nagyszámú magyar és francia közönség előtt. Az „Európai kultúra, francia kultúra, magyar kultúra” című szekcióban két nemzetközi hírű francia kutató, Bernard Cerquiglini, a Frankofón Egyetemi Szövetség rektora és Marie-Madeleine Fragonard, a Sorbonne professzora mellett a Francia Tanszék két oktatója, Maár Judit és Bárdosi Vilmos tartott nagysikerű előadást. A „Szellemi örökségünk: arcképek a tanszék múltjából” című szekcióban tanszékünk jelenlegi oktatói emlékeztek meg személyes hangvételű előadásokban neves elődeinkről (Eckhardt Sándor, Gyergyai Albert, Győry János, Gáldi László, Süpek Ottó, Kelemen Tiborné, Köpeczi Béla, Vajda András, Csűrűs Klára). Az „Új utak a francia–magyar nyelvészeti, irodalmi, művelődéstörténeti összehasonlító kutatásokban” című szekcióban elsősorban a vidéki francia tanszékek olyan oktatói számoltak be legújabb kutatásaikról, akik ma is sok szállal kötődnek egyetemünkhöz. Az utolsó szekcióban pedig az ELTE BTK Francia Tanszéke doktoranduszai mutatkoztak be kutatási témáik ismertetésével.

Vendégünk volt Jan Assmann

Az egyetem Bölcsészettudományi Kara már a múlt század elején is elhivatott központja volt a világ kulturái megismerésének. Ebből a korszakból ered a Bölcsészkar mai napig is felvállalt küldetése: a magyar kultúra megismertetése a világgal és a világ kultúráinak megismertetése Magyarországgal. Ennek, a világ kulturális sokszínűségét bemutató feladatnak a része az ember ókori történelmének, világképünk bölcsőjének a kutatása. A Kar és részben a történelemtudományok keretein belül európai szinten is ritkaság az a teljesség, amellyel a Kar a korai civilizációk történetét vizsgálja.

Konferencia és emlékülés keretei között ünnepeltük az ókori Közel-Kelet magyarországi kutatása intézményesülésének, az első tanszék megalapításának centenáriumát. Az ülésszak és konferencia 2010. október 28–29-én zajlott az ELTE BTK Egyiptológiai Tanszéke, illetve az Assziriológiai és a Hebraisztikai Tanszék közös szervezésében. Dezső Tamás dékán köszöntőjével vette kezdetét az ünnepi ülésszak, amelyen Török László akadémikus és Komoróczy Géza *professor emeritus* hazánk egyiptológiai, illetve elő-ázsiai kutatásainak eddigi történetét foglalta össze. A díszelőadást Jan Assmann tartotta „Az ókori Egyiptom és a Nyugat kulturális emlékezete” címmel. Másnap három szekcióban (egyiptológia, assziriológia és hebraisztika) folytatódott az ünnepi konferencia. Az ELTE BTK meghívására érkezett Budapestre az egyiptológus és régész, Jan Assmann, aki 1976-tól 2003-ig a heidelbergi egyetem Egyiptológia Tanszékén oktatott, jelenleg pedig a konstanzi egyetem

„Az ókori világ kulturái közül kettőnek sikerült időtálló és acélzilárd alakba önteni hagyományait, úgyhogy azok mind a mai napig identitásteremtő hatást fejtenek ki: Görögországnak és Izraelnek. Kettejük összefonódásán nyugszik nemcsak a keresztény Nyugat, hanem az iszlám is. Nyugaton inkább a görög „klasszikusok” — a költészet és a filozófia —, a héber Biblia és az újszövetségi iratok a kulturális emlékezet magva, míg az iszlámban a görög tudományok kerültek uralkodó helyzetbe, a héber Biblián pedig felülkerekedett a Korán. Mindazonáltal megállapíthatjuk, hogy mindkét kulturális világ, mind a nyugati, mind az iszlám, a görög és az izraeli-zsidó örökség sajátos ötvözetén alapszik. Ám a két „örökség” nemcsak ötvözetként, hanem „tisza kultúra” alakjában is fennmaradt: Izrael a zsidóságban, Hellász pedig a humanizmusban.” (Jan Assmann: *Kulturális emlékezet, Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 1999*)

professzora. A világhírű kulturális emlékezet-kutató számos egyiptomi és elő-ázsiai irodalmi művel, vallási és történelmi témával, illetve művészettel foglalkozó tanulmány és monográfia szerzője. Hazánkban jól ismert, magyar fordításban is megjelent művei: *A kulturális emlékezet: írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, illetve a *Mózes, az egyiptomi* című kötet.

Két, vele készített interjúból kiválasztottunk néhány fontos gondolatot, melyek hűen tükrözik a tudósnak a jelenkorra és az ókorra vonatkozó véleményét:

- Kulturális forradalmat élünk át az elektronikus adattárolás miatt, a saját kulturális tradícióval szemben hódít a kultúra utáni kultúra, és végül a legfontosabb: kihal az a generáció, amelyik tanúja volt a huszadik század legborzalmasabb tetteinek. Mi már máshogy emlékezünk, mások az emlékezés technikái, sőt politikái is. Nem ugyanarra és nem ugyanúgy emlékezünk, sokféle történet és hagyomány van, és ezek más-más identitást alakítanak ki.¹
- „Az internet nem a tárolásnak, hanem a terjesztésnek és a hozzáférésnek az eszköze, ezért az identitás kialakításában sem játszik szerepet.” Assmann szerint élesen meg kell különböztetnünk a digitalizálást – az a tárolás miatt az emlékezés eszköze – és az internetet.¹
- Játékból feltettünk neki egy kérdéspanelt, hogy kikkel találkozna a történelem szereplői közül, ha tehetné. Nem eredeti a kérdés, de a válasz sokat elárul Assmannról: Ehnatonnal, mert hihetetlen radikális kulturális és vallási fordulatot, forradalmat vitt véghez, de nem tudjuk, miért fordította a feje tetejére az addigi egyiptomi kultúrát. A zene iránti szeretete miatt Bachhal és Händellel közösen ülne le beszélgetni.¹
- A kultúrát mi úgy látjuk, mint egy szöveget. Például egy város architektúrája nekünk egy szöveg, amit olvasni kell – ez volt a mi megközelítésünk. És most itt van egy ellentétes irányú felfogás, ami a közvetlenséget, a jelenlétet és cselekvést részesíti előnyben. A szellemi kulturális örökség fogalma jó példa, az UNESCO pár évvel ezelőtt fogadta el a szellemi kulturális örökség védelméről szóló egyezményt. A műemlékek, a szövegek, a képek – ezek az anyagi örökségeink. A szellemi az, amit az emberekben, szokásokban, életmódokban ölt testet, amit nem rögzít írás. Ez is nagyon fontos, az emlékezetnek egy teljesen más oldala. A személyes oldal. Ennek a két megközelítésnek az ötvözete új paradigmát fog létrehozni.²
- Valakik a múlt kutatásával foglalják el magukat, más meg ügyel a jövőre. Fontos, hogy képet kapjunk az emberi történelemről ahhoz, hogy tudjuk, hogy alakítsuk a jövőt. A jövő az a múlt, ami még előttünk van.²

¹ http://index.hu/tudomany/2010/11/21/az_eu_mint_salatatal

² <http://www.origo.hu/kultura/20101029-jan-assmann-az-europai-ut-a-hibak-elismerese-interju.html>

100 éves az ókori Kelet kutatása és oktatása

IRSAY-NAGY BALÁZS

MAHLER EDE, AZ EGYIPTOLÓGIA ÉS ASSZÍRIOLÓGIA MAGÁNTANÁRA (1896–1910) ÉS A KELETI NÉPEK ÓKORI TÖRTÉNETE TANSZÉK NYILVÁNOS TANÁRA (1910–1937)

Mahler Ede (1857–1945) huszonhárom évesen szerzett bölcsészdoktori címet matematikából a budapesti egyetemen. A következő években csillagászként Bécsben, Theodor von Oppolzer (1841–1886) csillagvizsgálójában dolgozott, és ekkor „fedezte fel” az ókori Közel-Keletet. A Bécsi Egyetemen tanárai David Heinrich Müller (1846–1912) nyelvész-

orientalista és Leo Reinisch (1832–1919) egyiptológus-afrikanista (az osztrák egyiptológia megalapítója) voltak. Első publikációi osztrák tudományos folyóiratokban jelentek meg, ezek témája előbb még matematika és csillagászat, később azonban az ókori keleti kronológia és naptárrendszerek. Munkájával kivívta magának a nemzetközi tudomány elismerését, hiszen ehhez a kutatáshoz a csillagászati-matematikai tudáson kívül az ókori nyelvek és szövegek alapos ismerete is szükséges. Cikkeit a legrangosabb nemzetközi egyiptológiai és assziriológiai szaklapokban publikálta, monográfiáit a Császári Tudományos Akadémia adta ki; 1892-től kezdve rendszeres résztvevője volt a nemzetközi orientalista kongresszusoknak.

Mahler 1896-ban Budapestre költözött, és két évvel később magántanárrá habilitált egyetemünkön – „az ókori keleti

népek történetének és chronológiájának, valamint az egyiptológia és assyriológia magántanára” írja az egyetemi almanach. Magántanárként ugyan előadásaiból nem vizsgáztathat, csak a hallgató megjelenését igazolhatja, és fizetést sem kap (Mahler a Nemzeti Múzeum munkatársa ekkor), mégis ez a kinevezés jelenti az ókori Kelet első megjelenését a magyar felsőoktatásban. Így az őszi félévben „A hieroglyph szövegek kibetűzése” és „Az assyriológiának elemei” előadások hallgatása révén először nyílt lehetőség az óegyiptomi, illetve az akkád nyelv elsajátítására. Tankönyvként írta meg *Az egyiptomi nyelv alapelemeit* (1899), majd a két, nemrég reprint kiadásokban újból kiadott kulturális-történeti összefoglalót (*Babylonia és Assyria*, 1906; *Ókori Egyiptom*, 1909). Előadásainak helyszíne előbb az Egyetem téri épület, majd 1905-től, a

Képviselőház parlamenti beköltözése után annak korábbi épülete, a mai Olasz Intézet; témájuk a nyelvi bevezetéseken kívül Egyiptom, illetve Mezopotámia története, továbbá saját szakterülete, a kronológia.

Tudományos munkássága ezekben az években, az ókori naptárrendszerek fáradhatatlan kutatásán kívül, az egyiptomi vallás történetét, sőt a régészetet is felölelte: 1904 és 1910 között a Nemzeti Múzeum dunapentelei ásatását irányította. Egyiptomi tanulmányútra csak 1909 végén nyílt lehetősége, de 1902 óta a magyarországi múzeumokban lévő egyiptomi

katedra szó fordításaként, oktatási szintet. A tanszék birtokosa az egyetem alkalmazásában álló tudós, aki főtanszakot oktat, olyan tárgyat, amiből a hallgatónak, ha felvette, vizsgáznia kell. Az 1911-es év egy további jelentős esemény tanúja volt: ekkor Beöthy Zsolt (a Kisfaludy Társaság elnöke és az MTA alelnöke) jelentős egyiptomi magángyűjteményét a budapesti egyetemen helyezte el letétbe. Ennek következményeként 1912-ben az egyetemi intézetek sorában megalakult az Egyiptomi Gyűjtemény, évi 500 korona költségvetéssel. Mahler mint a Gyűjtemény vezetője, a pénzkeretet gyarapításra, továbbá egy egyiptológiai könyvtár felállítására költötte. Az Egyiptomi Gyűjtemény helye, továbbá a tanszéki előadások szintere a Bölcsészettudományi Kar által a Budára költözött Műegyetemtől átvett Múzeum krt. 6–8. szám alatti épület lett.

Az új tanszéknek már saját hallgatói is lehettek: az egyik legelső volt Goldziher Károlyné Freudenberg Mária (1890–1918; a neves orientalista, Goldziher Ignác menyje). A csupán huszonnyolc évesen a spanyolnátha áldozatává vált fiatalasszony a Beöthy-gyűjtemény feldolgozásában volt munkatársa Mahlernek; posztumusz jelent meg tőle az egyiptomi irodalom első magyar fordításkötete (*Ó-egyiptomi mesék*, 1928).

1920-ban az egyetemen a „Classica-philologiai” és a Modern Filológiai Szeminárium mintájára Keleti Szeminárium alakult, így az orientalistikai tanszékek is rendelkeztek egy oktatási központtal. Az új szeminárium igazgatója Mahler Ede lett, és első tanársegédei az a két tanítványa, akik négy évvel később maguk is magántanárok lettek: Dávid Antal és vitéz Pálfi János.

Dávid Antal (1890–1967) teológiát végzett, mielőtt az ókori Kelettel kezdett volna foglalkozni. Miközben egyetemi magántanár, a Fővárosi (ma: Szabó Ervin) Könyvtár főkönyvtárosa, majd aligazgatója. Kutatásainak fókuszában az assziriológia (Hammurapi törvényei, majd a sumer

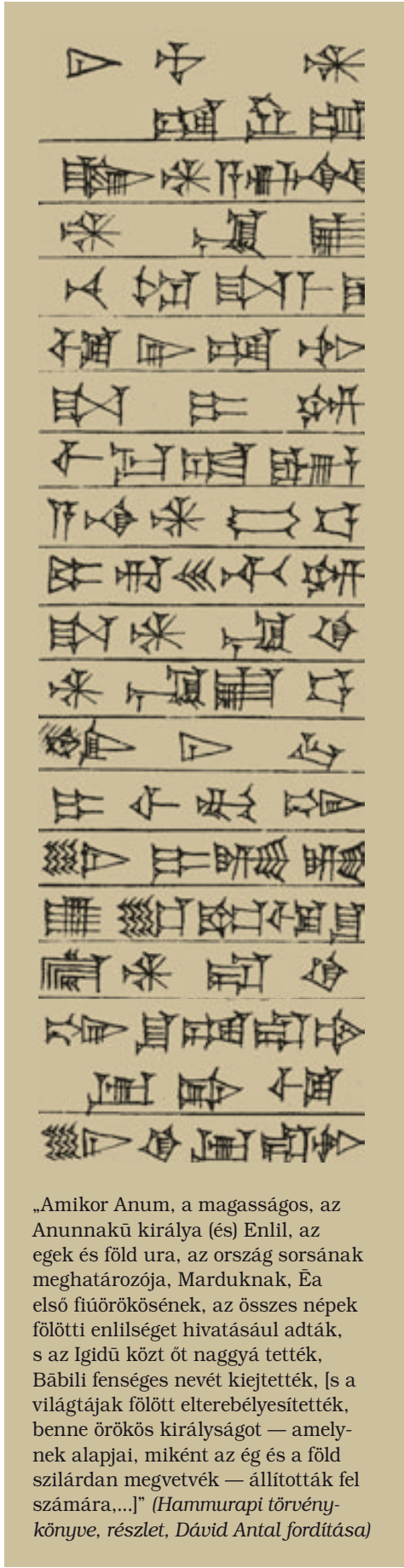
Mahler Ede

írás eredete) állt; a budapesti egyetemen ő oktatott először sumer nyelvet (1927 tavaszán). Mezopotámia történetének és kultúrájának új, kétkötetes összefoglalása (*Bábel és Assur*, 1926–1928), és a Hóman Bálint, Szekfű Gyula és Kerényi Károly által szerkesztett *Egyetemes történet* ókori keleti fejezetei (1935) fűződnek nevéhez.

Vitéz Pálfi János (1889–1951) latin-történelem szakos gimnáziumi tanár volt, később a budapesti Berzsenyi Dániel Gimnázium igazgatója. Publikációi elsősorban iskolai hivatásához kötődnek – gimnáziumi történelem-tankönyv (1931), illetve pedagógiai cikkek (pl. a mozgókép oktatásbeli alkalmazásáról). Kevés ókori keleti témájú szakcikke alapján azonban nem kétséges, hogy kompetens egyiptológus volt; egyetemi előadásait Egyiptom gazdaságtörténetéből, illetve Egyiptom közel-keleti és görög külkapcsolataiból tartotta. Az addigi nyelv- és szövegközpontú oktatás mellett ő hirdetett meg először egyiptomi régészeti témájú órákat (1930 őszétől).

„1910. november 10-én megtörtént kinevezése „igazi”, nyilvános rendkívüli egyetemi tanárrá, ami ebben az esetben már egy tanszék, a Keleti Népek Ókori Története Tanszék felállítását is jelentette. Talán kevésbé ismert tény, de 1950 előtt a tanszék elnevezés nem egy oktatási intézményt jelentett, mint ma, hanem, a katedra szó fordításaként, oktatási szintet.”

1923-ban a jeruzsálemi Héber Egyetem új folyóiratot indított. Az első szám felkért szerzői közt, Albert Einstein mellett, Mahler Ede is megtalálható. Két évvel később ugyanígy a gróf Klebelsberg Kunót köszöntő emlékkötet esetében volt természetes, hogy írással járuljon hozzá — mindkét cikk apropója az 1922-es év tudományos szenzációja, a Tutanhamon-sír felfedezése.

Mahler 1928-ban, hetvenévesen nyugdíj-ba vonult — mivel azonban a minisztérium vonakodott a Tanszék újbóli betöltésétől, a tanszéki előadásokat továbbra is ő tartotta: 1934-ben szerzett bölcsészdoktori oklevelet utolsó tanítványai között Dobrovits Aladár és Wessetzky Vilmos.

Pálfi János

Az Egyiptomi Gyűjtemény új igazgatója időközben Pröhle Vilmos sinológus-japanológus lett (1933-ban összevonták a Keleti Szemináriummal, amelyet addig Németh Gyula igazgatott, Keletázsiai Intézet és Egyiptomi Gyűjtemény néven). Pröhle sürgős feladata a gyűjtemény jogi helyzetének tisztázása volt, hiszen a letét csak Beöthy Zsolt életére szólt, ő pedig 1922-ben meghalt. Örökösei hajlandók lettek volna a tényleges érték negyedéért eladni a gyűjteményt, azonban még ezt az árat is sokallta az egyetem. A tárgyalások sikertelenségének következtében a gyűjteményt végül 1936-ban az Uppsalai Egyetem vásárolta meg, ahol maíg őrzik. Magyarországon csak a könyvtár maradt, és ez az intézmény névváltozásában is tükröződött: 1938-tól Keletázsiai Intézet és Egyiptomi Könyvtár.

1938-ban Mahler Ede visszavonult. Az egyetemi előadások két tanítványára maradtak — Dávid Antal akkád és sumer

nyelvet oktatott, Pálfi János egyiptomi régészetet, és amióta 1934-ben a hallgatók számára félévenként egy szeminárium látogatása kötelező lett, az ókori keleti történeti proszemináriumot is ő tartotta. Az Egyiptomi Könyvtár, amely köré az oktatás szerveződött, ekkor továbbra is a Keletázsiai Intézet keretében működött.

A háború alatt Mahler otthonába visszavonulva dolgozott; a deportálástól Pálfi János mentette meg. A háború utolsó napjaiban Széchenyi utcai lakását bombatalálat érte, és hagyatéka teljesen megsemmisült.

DOBROVITS ALADÁR, AZ ÓKORI KELETI TÖRTÉNETI TANSZÉK VEZETŐJE (1958–1970)

Mahler Ede legutolsó tanítványai között szerezte meg 1933-ban a bölcsészdoktori címet az a tudós, aki húsz év szüneteltetés után újból az ókori Közél-Kelettel foglalkozó intézmény élére került egyetemünkön, Dobrovits Aladár (1909–1970). Tudományos életútja egy ideig párhuzamosan haladt Wessetzky Vilmos (1909–1997) pályájával: egy időben voltak Mahler tanítványai (1928-tól) és 1934-ben közösen láttak neki Mahler Ede régi álma, a Szépművészeti Múzeum végül 1939-ben megnyíló Egyiptomi Kiállításának előkészítésének és felállításának. Továbbá: mindketten a kiváló ókortudós, Kerényi Károly legszűkebb tanítványi körének, a Sztemmának tagjai voltak (amelybe olyan személyiségek tartoztak, mint Szerb Antal, vagy Devecseri Gábor).

Dobrovits Aladár

Wessetzky Vilmos

1936 és 1939 között Dobrovits a Louvre ösztöndíjasa volt baloldali elkötelezettségétől vezettetve, 1944-ben belépett az ellenállási mozgalomba. Besorozták, harcolt a világ-háborúban, amely végén előbb amerikai, majd francia hadifogságba került. 1946-ban nevezték ki egyetemünkön Pálfi János mellett a második egyiptológus magántanárrá (ugyanekkor lett a Nemzeti Múzeum elnöki tanácsának tagja is). Kutatásainak középpontjában az egyiptomi művészettörténet és irodalomelmélet állt.

Az 1949-ben elkezdődő egyetemi reform (a mai értelemben vett szak- és tanszéki struktúra bevezetése, a Hittudományi és az Orvostudományi Kar leválasztása, és a magántanári rendszer megszüntetése) az ókori Kelet oktatásában is változásokat hozott. Az új muzeológus szak keretében lehetett ókori régészetet hallgatni, és ezen belül Dobrovits Aladár és Wessetzky Vilmos egyiptológiát, Dávid Antal pedig assziriológiát oktatott – mindannyian megbízott előadóként: főállásban Dobrovits ettől az évtől az Iparművészeti Múzeum igazgatója, Wessetzky könyvtáros, majd 1953-tól a Szépművészeti Múzeum munkatársa, Dávid pedig nyugdíjas. Az átszervezés következtében az Egyiptomi Könyvtárat a Keletázsiai Intézetből az Oroszlán Zoltán által vezetett Régészeti Tanszékre helyezték át.

1952-ben a BTK átköltözött új otthonába, a Piarista Gimnázium államosított Váci utcai épületébe, de ugyanekkor két karra osztották: a Történettudományi, illetve a Nyelv- és Irodalomtudományi Karokra.

Az előzőn új Ókori Történeti Tanszék alakult Borzsák István vezetésével, míg az utóbbin maradt Marót Károly vezetése alatt a korábbi, 1937-es alapítású Ókori Történeti Intézet. 1958-ban a két kar újból egyesült, és ekkor Borzsák István (akit az 56-os forradalomban való részvétele miatt eltávolítottak) tanszékének vezetését Dobrovits vette át, új néven: Ókori Keleti Történeti Tanszék. A sok intézményt megjárta Egyiptomi Könyvtár ennek tulajdonába került.

Dobrovits 1956-ban egyiptomi kutató-úton tartózkodott, és az asszuáni gátépítés következményeiről tájékozódva, hazatérte után Magyarország bekapcsolódását szorgalmazta az UNESCO által koordinált nemzetközi leletmentő kampányba. Végül 1964-ben az MTA által szervezett expedíció Castiglione László vezetésével a núbiai Abdallah Nirqi település régészeti feltárását végezte el.

Az új Ókori Keleti Történeti Tanszék elsődleges feladata az elsőéves törté-nészhallgatóknak szóló szemináriumok és előadások megtartása volt. Dobrovits tanszékvezetőként kiváló tanítványait gyűjtötte maga köré: így lett a munkatársa Kákosy László és Komoróczy Géza. 1963-ban jelentette meg az óegyiptomi elbeszélő irodalom legfontosabb műveinek fordítását, *A paraszt panasza*i című kötetet, a rákövetkező évben az ókori keleti mítoszokat feldolgozó *Bábel tornya* című könyvet.

KÁKOSY LÁSZLÓ, AZ ÓKORI KELETI TÖRTÉNETI (1982-TŐL EGYIPTOLÓGIAI) TAN-SZÉK VEZETŐJE (1972–1998)

Dobrovits Aladár váratlan halála nehéz helyzetbe juttatta az Ókori Keleti Történeti Tanszéket, ugyanis ekkor az Ókori Történeti Tanszékkel való összevonásának lehetősége is felmerült. Két évig az utóbbi vezetője, Hahn István (1913–1984) lett az előbbi megbízott tanszékvezetője, aki azonban maga a két tanszék önállóságának fenntartása mellett érvelt, mint ahogyan tette ezt a külső szakértőként felkért Wessetzky Vilmos is. Sőt, Hahn már ekkor egy különálló egyiptológia szak létrehozását is javasolta. Végül 1972-ben Kákosy Lászlót (1932–2003) nevezték ki az Ókori Keleti Történeti Tanszék új vezetőjének.

Kákosy 1951 és 1956 között hallgatott régészetet és klasszika-filológiát az ELTE-n, egyiptológus tanárai Dobrovits és Wessetzky voltak. Előbb a Szépművészeti Múzeumban volt gyakornok, azonban a Tanszék felállításától kezdve annak

munkatársa lett. Kutatási témái között különös hangsúlyt kapott az egyiptomi vallástörténet (a Ptolemaiosz-kor vallása, illetve az óegyiptomi időfogalom kérdése); legelső könyvét az általa annyira kedvelt egyiptomi mágiának szentelte *(Varázslás az ókori Egyiptomban,* 1969). Ugyanakkor ő tette meg az első tudatos lépéseket a világháború utáni évtizedek tudományos elszigeteltségének áttörésére: szakcikkeit a legjelentősebb német, francia, holland és angol folyóiratokban tette közzé, és munkássága színvonalával kivívtá magának a nemzetközi egyiptológia elismertségét.

Kákosy László (Kákosy Tiborné felvétele)

Tanszékvezetőként ugyanezt a politikát folytatta: 1974-ben a Tanszék kiadásában új, idegen nyelvű sorozatot indított, a *Studia Aegyptiaca*-t (legutolsó, 19. kötete idén jelent meg). Az egyiptológia máig legjelentősebb referenciaműve, a *Lexikon der Ägyptologie* (1976–1992) számtalan szócikkének megírására őt kérték fel. A kiváló, lebilincselő stílussal író Kákosy emellett azonban a tudomány népszerűsítését is feladatának tekintette: legismertebb műve a több kiadást megért, az ókori Egyiptom történetét és kultúráját bemutató *Ré fiai* (1979).

Még Hahn István volt az, aki megbízott tanszékvezetősége alatt az Ókori Keleti Történeti Tanszék órákinálatában újból a névben jelzett sokszínűség megvalósítására törekedett. Így lett a Tanszék munkatársa a hebraista Scher Tibor (1912–1975), továbbá Dobrovits tanítványai, az egyiptológus Fóti László (1944–1985) és az assziriológus Gaál

„1982-ben az Ókori Keleti Történeti Tanszék átalakult Egyiptológiai Tanszékké, és az új egyiptológus szakon elindult az ötéves képzés.”

Ernő (1941–2005) – ugyanis Komoróczy Géza 1965 óta tudományos pályáját a másik, Ókori Történeti Tanszéken folytatta. Kákosy idejében azonban a hangsúly megint az egyiptológia irányába tolódott el: 1976-ban lett a Tanszék kutatója a drezdai születésű Luft Ulrich (aki Lipcsében Siegfried Morenz tanítványa volt), és 1979-től megbízott előadója Török László régész–egyiptológus.

Ennek a folyamatnak következtében 1982-ben az Ókori Keleti Történeti Tanszék átalakult Egyiptológiai Tanszékké, és az új egyiptológus szakon elindult az ötéves képzés. Hasonlóképpen Komoróczy Géza vezetésével Assziriológiai Csoport szerveződött az Ókori Történeti Tanszéken, assziriológia szakkal. 1974 és 1988 között saját sorozatott jelentetett meg, *Assyriologia* címmel, amelyből összesen hét kötet készült – egy része a mai napig idézett fontos forráskiadvány. 1989-ben a Csoport végül önálló Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszékké alakult át.

1983-ban Kákosy László irányításával elkezdődött az Egyiptológiai Tanszék mai napig tartó ásatása Thébában; első lépésként a II. Ramszesz korabeli Dzsehutimesz TT 32-es jelű sírjának feltárásával. Mindemellett Kákosy karizmatikus tanárként egyiptológusok újabb nemzedékeit képezte ki. Hatvanadik születésnapja alkalmából tanítványai és a nemzetközi egyiptológia kiemelkedő tudósai a *Studia Aegyptiaca* 14. kötetében köszöntötték őt (*The Intellectual Heritage of Egypt*, 1992). Az ő szervezésének köszönhetően ugyanabban az évben az Egyiptológiai Tanszék a BTK tanszékei közül az egyik legelsőként költözött a Trefort-kertbe. 1995-ben a Heidelbergi Akadémia, 1998-ban az MTA levelező tagjává vált. Ugyan hivatalosan nyugdíjba vonult 1998-ban, és a Tanszék vezetését átadta, de fáradhatatlanul tovább dolgozott: halálakor nem kevesebb, mint öt szacikke volt nyomdában.

GAÁL ERNŐ, AZ EGYIPTOLÓGIAI TANSZÉK VEZETŐJE (1998–2005)

1998-ban Gaál Ernő követte Kákosy Lászlót az Egyiptológiai Tanszék élén. 1962-ben kezdte el tanulmányait az ELTE-n történelem–angol szakon, amelyet szovjetunióbeli ösztöndíjjal szakított meg; 1968-ban végzett. Előbb a TIT előadója volt, majd 1970-től a Tanszék munkatársa. Kiváló ékírás-kutatóként munkásságában központi szerepet játszott az ókori szíriai Alalah város gazdasági adatokat tartalmazó agyagtábláinak feldolgozása,

Gaál Ernő (Tihanyi Balázs felvétele)

amely révén a közel-keleti gazdaságtörténet elismert és sokat idézett szakértőjévé vált. Az egész világon alig több mint fél tucat tudós által kutatott urartui nyelv és írás ismerőjeként neki köszönhetően szerepelt urartuológiai képzés is az ELTE BTK kínálatában.

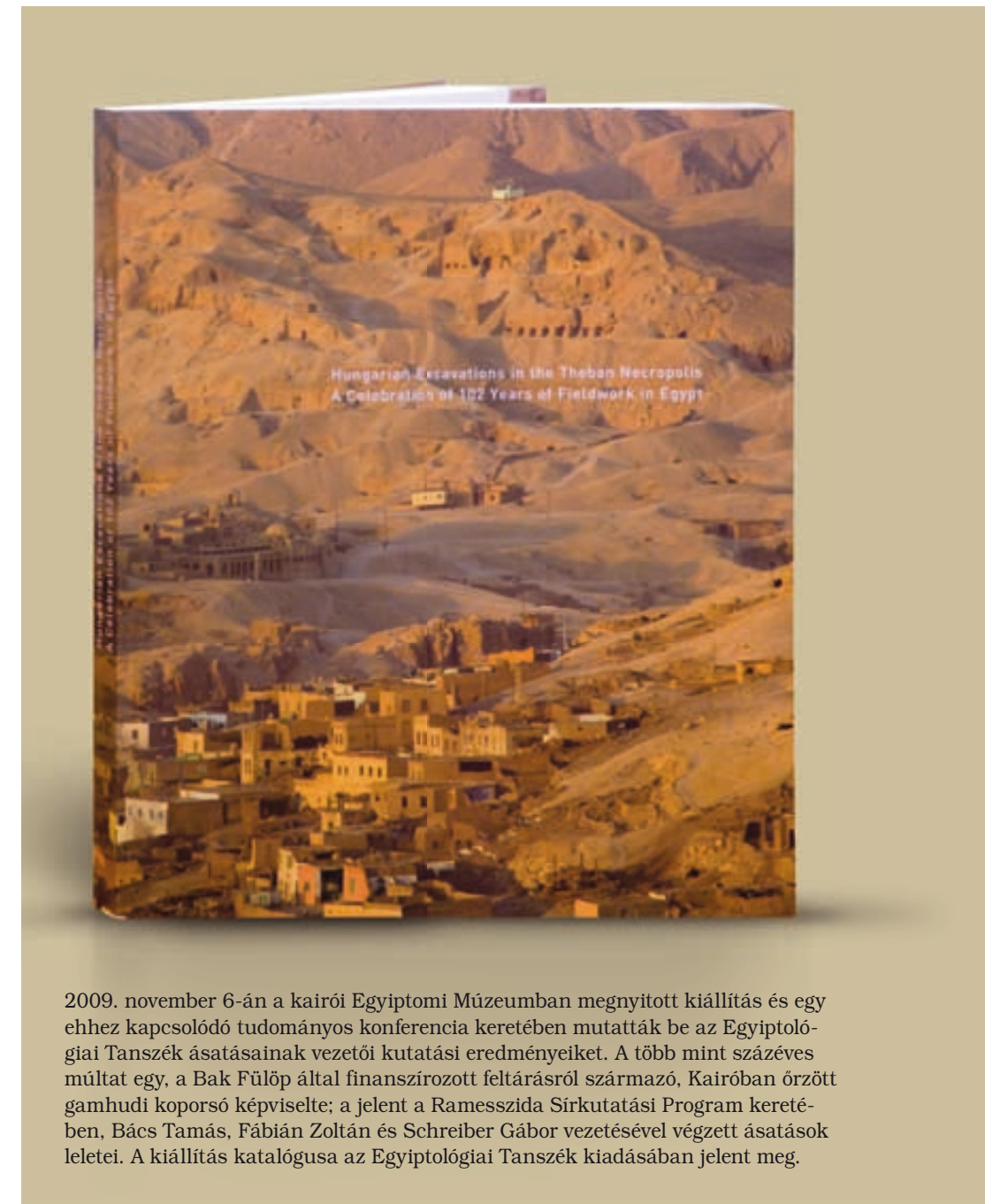
Emellett azonban egyiptológusként is dolgozott: a TT 32-es sír ásatása során a régészcsapat tagjaként volt Egyiptomban, és részt vett az eredmények feldolgozásában és publikálásában. 1995-ben, amikor további thébai sírokra bővítette ki kutatását a Tanszék expedíciója, Gaál Ernő a ramesszida kori Bakenamun (TT -59-) majd Amenhotep (TT -61-) sírjának feltárását kezdte el. Alapos ismereteit mindkét tudományágban 1988-ban egyszerre kamatoztatta, amikor megírta *A sör az ókori Egyiptomban és Mezopotámiában* című könyvét. A *Studia Aegyptiaca* 17. kötetében, az *A Tribute to Excellence*-ben (2002) tanítványok és kollégák köszöntötték őt, Luft Ulrichot és Török Lászlót hatvanadik születésnapjuk alkalmából.

A BTK-n az ókorral foglalkozó tanszékek, miután már a hatvanas évek óta tervezték, 1979-ben Ókortudományi Tanszékcsoportban egyesültek. Az együttműködés 2001-ben még szorosabbá vált, amikor a Tanszékcsoport átalakult Ókortudományi Intézetté. A következő évben lett ennek vezetője Gaál Ernő. Váratlanul, tragikus hirtelenséggel távozott el 2005 augusztusában. Utóda az Egyiptológiai Tanszék vezetőjeként Bács Tamás lett.

AZ ASSZÍRIOLÓGIAI ÉS HEBRAISZTIKAI TANSZÉK ÉS AZ MTA JUDAISZTIKAI KUTATÓCSOPORT

A Komoróczy Géza vezetésével 1988-ban megalakult MTA Judaisztikai Kutatócsoportot mai napig szoros szálak fűzik az 1989-ben felállított Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszékhez. A Kutatócsoport legfontosabb feladata a magyarországi zsidóság történetének és kultúrájának tanulmányozása. A kutatómunka ered-

ménye a Hungaria Judaica sorozatban jelenik meg, amelyből idáig 24 kötet jelent meg. A Tanszéken, mint azt neve is jelzi, az assziriológia mellett most már hebraisztika szak is elindulhatott, amelynek oktatói sok esetben a Kutatócsoport munkatársai. Komoróczy Géza 2002-es emeritálása mindegyik intézmény vezetésében nemzedékváltást eredményezett: Zólyomi Gábor lett a Tanszék, Dezső Tamás az assziriológia doktori program, és 2007-től Bányaí Viktória a Kutatócsoport vezetője.

2009. november 6-án a kairói Egyiptomi Múzeumban megnyitott kiállítás és egy ehhez kapcsolódó tudományos konferencia keretében mutatták be az Egyiptológiai Tanszék ásatásainak vezetői kutatási eredményeiket. A több mint százéves múltat egy, a Bak Fülöp által finanszírozott feltárásról származó, Kairóban őrzött gamhudi koporsó képviselte; a jelent a Ramesszida Sír-kutatási Program keretében, Bács Tamás, Fábíán Zoltán és Schreiber Gábor vezetésével végzett ásatások leletei. A kiállítás katalógusa az Egyiptológiai Tanszék kiadásában jelent meg.

Az egyetemalapító Pázmány Péter emlékére

A Kar és ezzel az Egyetem alapítása 375. évfordulójának alkalmából rendezett ünnepségsorozat keretében 2010. november 9-én, kedden 9 órakor a teljes létszámú kari vezetés jelenlétében és az egész nap folyamán kitartó, szép számú szakmai közönség előtt kezdődött meg „A liturgikus gondolkodás alakzatai Pázmány Péter korában — Ritualia I.” című konferencia. Az ötletgazda és szervező, Déri Balázs egyetemi tanár vezette be a napot, a kari vallástudományi oktatás és kutatás összefüggésrendszerébe helyezve a ritualisztikai tematikát. Majd Dezső Tamás, a Bölcsészettudományi Kar dékánja nyitotta meg a konferenciát s ezzel az ünnepségsorozatot. A dékán, a Kar nagyszombati története kiemelkedő alumnusainak alakját fölillantva, az első pillantásra talán meglepőnek tűnő témát azért tartotta fontosnak, mert a „jezsuita” korszak is egyértelműen az Egyetem önazonosságához kell tartozzék.

DÉRI BALÁZS

A LITURGIKUS GONDOLKODÁS ALAKZATAI PÁZMÁNY PÉTER KORÁBAN — RITUALIA I.

A kora újkori egyházfő egyetemalapítása egyházi és általános művelődési célokat is szolgált. Pázmány Péter esztergomi érsek egyik legnagyobb hatású egyházszerzői reformja pedig az volt, hogy az 1630-as nagyszombati zsinaton szorgalmazta a magyar-országi egyházmegyéek saját, középkori liturgiájának föladását, és a római liturgiának a tridenti zsinaton elfogadott formája bevezetését. Miközben a „tridenti” rítus is csak a hagyományos római rítus egy változata, ahogy az esztergomi is az volt, mégis számos jelentős és számtalan apró szerkezeti, szövegi és zenei változásról van szó, amelyek a XVII. századtól kezdve mintegy 340 évig az értelmiség hatalmas részét kitevő klerikus értelmiség mindennapjait, de a liturgia végzésében és hallgatásában tudatosan vagy kevésbé tudatosan részt vevő teljes katolikus népesség istentiszteleteit, sőt szokásait is befolyásolta. Egy olyan társadalomban, ahol az egyház, a közösségi istentiszteleti élet, de az azon kívüli kegyességi és más hitéleti formák is alapvetően meghatározzák az egyéni ember életrendjét és a nép szokásrendjét, zenei és szövegismereteit, egy a Pázmányénál kisebb reform is sarkalatos jelentőségű. (Erre is vonatkozik a konferencia — sorozatra utaló — alcíme: az ELTE BTK-n a már jóváhagyott mesterszakra való képzés elindulásával intézményesülő kari vallástudományi oktatás és kutatás egyik lehetséges súlypontja a vallástudományban nemzetközileg is erőteljesen jelen levő ritualisztikai/ritológiai kutatás lehet.)

Déri Balázs, Dezső Tamás, Földváry Miklós István

A diszelőadások sorában Msgr. Török József egyháztörténész, címzetes egyetemi tanár (ELTE BTK) és ny. r. egyetemi tanár (PPKE HTK) háromféleképpen fejtette ki előadásának címét („Pázmány történelme”): milyen volt Pázmány kora, hogyan formálta Pázmány a történelmet, és hogyan gondolkodott a történelemlről? Mezei Balázs vallásfilozófus, egyetemi tanár (ELTE BTK Általános Filozófia Tanszék), intézetvezető és tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE BTK Filozófiai Intézet, Elméleti Filozófia Tanszék) „Rítuskritika a kortárs vallásfilozófiában”, Voigt Vilmos folklórtudós, egyetemi tanár (ELTE BTK Folklore Tanszék) pedig „Rítuskutatás a kortárs néprajzban és folklorisztikában” címmel indította el a három, tematikailag erősen összetartó előadásokból álló ülőesszakot (ezek címei: Pázmány Péter és a „tridenti rítus” – Az ellenállók: Zágráb és a pálosok – A liturgia kérdése a Pázmány korabeli protestantizmusban).

A konferencia előadásai sokoldalúan, a változatos témákat és a sokféle érdeklődésű közönséget szem előtt tartva, élvezetesen, gazdagon illusztrálva mutatták be Pázmány korának liturgikus törekvéseit.

Az előadók közt egyházi (Füzes Ádám római katolikus pap, Fekete Csaba református lelkész) és világi liturgiakutatók (Déri Balázs és Földváry Miklós István), történész (Molnár Antal), irodalomtörténész (a régimagyaros Orlovsky Géza, a szlavista Lukács István és a hebraista Koltai Kornélia) és a konferencia különlegességeként három zenetörténész (Ferenczi Ilona, Csomó Orsolya, Gilányi Gabriella), a MTA Zenetudományi Intézetének munkatársai voltak. A közönségnek ritka örömet okozott, amint zenetörténészek és Fekete Csaba lelkész-könyvtáros saját énekhangjukkal illusztrálták előadásukat. A szokatlanul fegyelmezett konferencián az elnöki tisztet Déri Balázs, Török József, valamint Borsodi Csaba rektorhelyettes (ELTE) és Orlovsky Géza dékánhelyettes (ELTE BTK) látta el.

Alább a konferenciafelhívást, a három, szorosabb értelemben véve liturgiátörténeti ülés összefoglalóit közöljük.

A konferencia küldetésnyilatkozata

FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN

Pázmány kora egyszerre volt a nyugati liturgikus örökség megtagadásának, spekulatív átdolgozásának és intézményesített megőrzésének időszaka. E gyökeresen eltérő magatartások közös eleme a reflektáltság. Az európai ritualitás premodern nyelvezete a XVI. századtól kezdve egyre kevésbé magától értődő: nem nélkülözheti a tudatos viszonyulást, jelentse ez akár elutasítást, akár reformot, akár mellette való kiállást. Másfelől fönnmarad az igény határozottan formált, közmegegyezésszerű rítusokra, még ha ez a közmegegyezés immár nem a társadalom egészére, hanem csak egyes csoportjaira terjed is ki. A kort e szempontból értelmezve nemcsak közhelyszerű, de kifejezetten hamis lenne a protestáns közösségek magatartását antiliturgikusnak, a katolikusokét pedig konzervatívnak nevezni. A látszólag antiliturgikus protestáns törekvések mindenestül a ritualitás keretei közt fogalmazzák meg magukat, mintegy új alakzatainak bizonyulnak – a liturgiát látszólag konzerváló katolikus intézkedések pedig előzményeikhez képest puritánnak tűnnek, és ahol gyakorlati módosulást nem hoznak, ott is új lelkület és szemlélet következniük kell. Jóllehet a középkorral való gyakorlati folytonosság töretlenebb, mint általában gondoljuk, a liturgia tényleges anyaga nem valami egységes, ősi és személytelen valóság többé, hanem személyes mérlegelés és döntés eredménye. Konferenciánkat ennek az izgalmas, máig ható korszaknak szenteljük, bemutatva főbb irányzatait és azok emlékeit, igyekezve kitapintani a megállapodó kora újkori liturgiák megalkotóinak szemléletét és indítékait. A humán tudományok számos ágát összefogó rendezvény egyben programadó jelentőségű: vele az ELTE Bölcsészkarán kibontakozó vallástudományi képzés rituális érdeklődését kívánjuk tematizálni.

Pázmány Péter és a „tridenti rítus”

A MONUMENTA RITUALIA HUNGARICA ÉS A PÁZMÁNY ELŐTTI MAGYAR LITURGIA

DÉRI BALÁZS

A középkori latin egyház liturgiájának a kora középkori fénykor és a tridenti reformok közti időszakáról liturgikus és liturgikus zenei és/vagy szövegi források ezrei tanúskodnak. Ezeknek a XIX. század végén megindult rendszeres tudományos feldolgozását a solesmes-i bencések zenei forráskiadvány-sorozata, továbbá repertóriumok, és az elsősorban költői szövegeket tartalmazó mo-numentális szövegkiadások fémjelzik. E ma is használt alapművek sikerét a kora középkori liturgikus anyag alapvető egysége és a későbbi századokban is meghatározó volta, másrészt az adta, hogy a kutatók a kor technikai lehetőségeit kihasználva a legjellemzőbb, legjobb, általában korai forrásokra támaszkodtak.

A XX. század második felében megerősödött az a tudományos vélemény, hogy mind a zenei anyag, vagyis a cantus planus (gre-gorián), mind a szövegek teljes körű feltárása elodázhatatlan: be kell vonni a források föltárásába mind a peremterületeket, például Közép-Európát, mind pedig (az előbbivel részben összefüggésben) az ezredforduló utáni időszakot, mert a kései forrásanyag nem valamiféle romlást jelent egy tiszta őszállapothoz képest, hanem szöveg és zene sok értelemben vett differenciálódását, gazdagodá-sát. És még az esztétikai értékét illetően akár sokadrangú anyag is olyan művelődéstörténeti forrást jelent, amelyet föltárni kötelesség.

Elsődlegesen a zenetudomány professzionalizálódása és nem-zetközi intézményesülése miatt tehát a kutatók figyelme a teljes liturgikus forrásanyag földerítése, majd hagyományos (könyv) és modern eszközökkel (számítógépes adatbázisok) való bemutatása s ezzel az igen kiterjedt, szétszórt anyagban való első kézből való tájékozódás elősegítése felé fordult.

Hogy a magyarországi emlékek feltárása, kiadása és rendszeres bemutatása sajátos vonásokkal gazdagíthatja a liturgiátörténeti, és így általában a patrisztikus, közép- és kora újkori kutatásokat, annak következménye, hogy Magyarország az államalapítás századától kezdve önállóan kidolgozott és magasan fejlett liturgikus szokásrendeket tudhatott magáénak, amelyek egészen a Pázmány Péter érsekségéhez fűződő reformig (illetve Zágrábban és zenei szempontból a pálos rendben tovább is) éltek és hatottak. Ez az anyag a korabeli Európa egyik meghatározó hagyományát jelentette, semmiképpen sem nevezhető periferiálisnak. Jellegzetessége, történelmi hatása, esztétikai értéke miatt számos tudományterület érdeklődésére tarthatna számot. Ennek ellenére a modern korban csupán a liturgiátörténet, és az utóbbi évtizedekben (Rajeczky Benjaminnál és iskolájában) a zenetudomány érdeklődése mond-ható folyamatosnak íranta. A szövegekkel mint irodalommal való foglalkozás szinte csak Mezey László és tanítványai kutatásaiban mutatkozott meg, ezért a középkori magyarországi latin liturgia né-hány erősen kifogásolható színvonalú XIX. századi szövegkiadáson kívül főként csak zenetudományi célokat szolgáló facsimilékben és gyakorlati célú kiadványokban tanulmányozható, és így hat ma is egy-egy kiemelkedő jelentőségű részlete által. A magyarországi könyvvállomány nagyarányú pusztulása miatt e források megjelente-tése nemcsak kíváncsatos, de belátható időn belül lehetséges is.

A Monumenta Ritualia Hungarica forráskiadvány-sorozat alapvetően a kora újkorba átnyúló középkori (vagyis az úgy-nevezett „tridenti” reformot megelőző) magyarországi latin liturgikus forrásoknak, a latin egyház legszélesebb értelemben

vett rituáléjára vonatkozó szövegeknek filológiaiilag megállapított szövegkritikai kiadása.

A sorozatot mint a Bibliotheca Scriptorum Mediae Recentisque Aevorum alsorozatát az ELTE BTK Latin Tanszékének köteléké-ben létrejött liturgikusszöveg-kiadó műhelyünk (Déri Balázs és Földvály Miklós István) gondolzza, és eddig két kötete jelent meg; további 2–3 kötet publikálása a közeljövőben várható, részben külső munkatársak bekapcsolódásával.

A nem előzmények nélküli, de a teljességre való törekvés, a kritikai módszerek és a modern technikai lehetőségek fölhaszná-lása miatt mégis újszerű forrásfeltárás előtt álló feladatokat jelzi, hogy mind a misére, mind a zsolozsmára vonatkozó közel teljes középkori kéziratos szerkönyveket, ős- és korai nyomtatványokat körülbelül 100–100-ra lehet becsülni, nem beszélve a számtalan töredékről. Ebből az óriási, de azért belátható anyagból mindössze négy nagyobb kéziratos forrás szövege tanulmányozható hason-más-kiadásban, kodikológiai, liturgikai és zenei tanulmányokkal bevezetve. A tudomány jelenlegi állása szerint ugyanakkor nincs is szükség az összes forrás, különösen nem a XVI. századi nyomta-tott anyag teljességének könyv alakban való közreadására. Minél bővebb, az idők folyamán a szöveganyag egészét gyakorlatilag teljesen tartalmazó adatbázis építése folyamatban van, s ennek alapján egyes fontos források vagy forráscsoportok szövegének kritikai megállapítására is sor kerül.

A négy fő terület a zsolozsmára, a misére, az ezeken kívüli szentségi-szentelményi liturgiákra, esetleg paraliturgikus elemekre és végül a végzés módjára vonatkozó szövegek legjobb változatukban lesznek hozzáférhetővé. A terjedelmesebb könyvek (legfőképpen a breviárium) több kötetben jelennek meg. Az egyes könyvműfajokban a három legfontosabb magyarországi rítus: az esztergomi, kalocsa–zágrábi és erdély–váradi hagyomány legfontosabb forrásai önállóan jelennek meg, és az esztergomi változat mellett kiemelkedő jelentőségének megfelelően lesz képviselve a belőle származó, de azt legalábbis zenei variánsaival túlélő pálos gyakorlat. (Természetes módon mindeközben Magyarország, azaz Hungaria fogalmába a középkori országba tartozó olyan területek is beleértendők, mint a koronához sajátos státusban tartozó Horvát-Szlavónország vagy a ma Romániához tartozó Erdély, illetve Felvidék/Felső-Magyarország.) Az átmeneti rítusokhoz tartozó kódexek szövegváltozatai várhatóan a kritikai apparátusban kapnak majd helyet. A rítus végzésére vonatkozó fönnmaradt anyag (az ún. celebrációs irodalom) kis számú, itt a teljességre kell törekedni.

A szövegek irodalmi szempontú megközelítéséhez műfajonként csoportosított kötetek is készülnek, mindenekelőtt a magyarorszá-gi liturgikus költészet új kritikai kiadása.

A magyar középkor legfontosabb és legelterjedtebb műfajai így a hazai közönséget első kézből ismertetik meg az ország középkori értelmiségének legjellemzőbb és méltatlanul mellőzött élet- és munkaterületével, a látványosan fejlődő nemzetközi liturgiakutatásba pedig remélhetőleg sikeresen vonják be a Kárpát-medence mindeddig nem jelentéktelen volta, hanem föltáratlansága miatt periferiális örökségét.

A magyar középkortudomány így olyan kutatási területet találhat, amelyben a mindkétfelől igaztalan túlzások miatt beteg dichotómia megszűnnék: egyszerre hazai célú, anélkül, hogy provinciális lenne, és nemzetközi horizontú, anélkül hogy idegen lenne. Kivételes és értékes lehetőség. Egy alapvetően nemzetközi kultúranyag sajátta szervesült változatrendszeréről és kiegészí-téseiről van szó, ami a kutatás anyagát illeti. Saját, romjaiban is felséges, de átlátható mennyiségű liturgikus szöveganyagunk alkalmas egy olyan módszertan kialakítására, amelyet a szerencsésebb (vagy éppen az átláthatatlanul sok forrás miatt

szerencsétlenebb) forráshelyzetben levő kutatás más európai területeken is hasznosíthat.

(Az előadás lényegében az MRH I. kötete Földvály Miklós Istvánnal közösen írt angol előszavának kivonata.)

KÜLSŐ VAGY BELSŐ KÉNYSZER? – PÁZMÁNY INDÍTÉKAI A RÓMAI RÍTUS BEVEZETÉSÉRE

FÜZES ÁDÁM

A magyar liturgiátörténet fontos epizódja volt az 1630-ban, Pázmány Péter kezdeményezésére és vezetésével végbement liturgiaváltás, a korábbi helyi liturgiák feladása. Az 1630-as nagyszombati nemzeti zsinaton az ország püspökei megszavazták, hogy elhagyva a korábbi helyi liturgiákat, átvesszik a Trentói (Tridenti) Zsinat után reformált és Európa több országában már hatvan éve használt római misekönyvet és breviáriumot. Mi volt az oka a XVII. századi magyarországi liturgikus változásnak, amely a világegyházban a Trentói Zsinatot követően bontakozott ki és amelyet hazánkban Pázmány Péter bíboros, prímás, esztergomi érsek kezdeményezett, vezetett és irányított?

A XVII. század eleji Magyarországon alig lehetett megtalálni a helyi liturgikus könyvek példányait, ami szükségessé tette, hogy valamilyen formában, de újonnan nyomtatottakkal pótolják azokat. Pázmány gyermekkora óta jezsuita neveltetésben részesült, a rend tagja, Rómában végezte teológiai tanulmányait. Mindez magától értődővé teszi, hogy liturgikus mintája kizárólag a római volt, hiszen abban nőtt fel, és a katolikus megújulástól pezsgő Rómában is annak terjesztését tanulta meg. A római liturgia átvétele Pázmány-nak és az országnak egyben arra is jó alkalomként kínálkozott, hogy mind a bíboros, mind hívei pápahűségét bizonyítsa és biztosítsa.

A rítusváltás nemcsak a liturgiátörténészek szomorúságára szol-gál, hanem általa valóban szegényebb lett egyházunk, nemzetünk egy gazdag, sajátos és mégis európai örökség elvesztése következ-tében. Ugyanakkor a XVII. század első felének zilált és zavaros egyházi állapotai közepette nagy szükség volt Pázmány Péter erős kezére, egyházán belül és azon kívül is sokat tevő, annak felvirá-goztatását célul tűző buzgalmára. A liturgiát (megfelelő könyvek és kultúra híján) alig vagy rosszul végző papság kezébe rövid idő alatt misekönyvet és breviáriumot adott, amelyekkel megindulhatott az az új lelkipásztorkodás és egyházi, lelki élet, amelyet a Trentói Zsinat nyomatékosan szorgalmazott. Végül is szomorú liturgikus szívvel mégiscsak igazat kell adnunk nehéz döntéséért az egyháza érdekeit tág perspektívában néző bíborosnak.

A PÁZMÁNY-RITUÁLÉ

FÖLDVÁRY MIKLÓS ISTVÁN

Pázmány Péter neve többnyire inkább negatív összefüggésben merül föl a régi magyar liturgiátörténet vonatkozásában mint azé a főpapé, aki föladta a magyar egyházmegyéek ősi hagyomá-nyát a korszellemnek és gyakorlati megfontolásoknak engedve. Kevésbé hangsúlyos, hogy egy olyan liturgikus könyv kiadása is az ő nevéhez fűződik, amely egyedül biztosítja a középkori magyar rítus máig tartó folytonosságát. Ez a könyv az 1625-ben megjelentetett Rituale Strigoniense.

A könyv megítéléséhez szükséges néhány, a műfaj általános történetére vonatkozó megállapítás. A rituálé tartalma leginkább a visszajáról határozható meg mint a római egyház azon rítusainak összessége, amelyek kívül esnek a misén és a zsolozsmán, de nem

csak püspök végezheti őket. A könyvtípus a legfiatalabb minden liturgikus műfaj közül, és bár tartalmának egyes összetevői már az első hazai forrásokban felbukkannak, teljes képviselői a nyomtatványkorban lehetők föl először.

Az 1500-tól 1560-ig megjelent kiadások változó címek alatt és más-más tipográfiával, de lényegében azonos szerkezettel és tartalommal jelentek meg. E hagyományvonal jelentőségét az adja, hogy az utolsó, Oláh Miklós által kiadott változat (Ordo et ritus) már a Tridenti Zsinattal párhuzamosan képviselt tudatos állásfoglalást a sajátosan magyar szokásrend megőrzése mellett. Pázmány munkájának közvetlen előzménye azonban nem ez volt, hanem Telegdi Miklós 1583-as átdolgozása (Agendarius), másfelől pedig V. Pál pápa 1614-es Rituale Romanum-a. A Pázmány-rituálé érvényes megítéléséhez az jut közelebb, aki e két forráshoz való viszonya szempontjából elemzi.

Telegdi munkájának jellemző vonása, hogy míg a liturgikus tartalom szintjén hűségesen őrzi az esztergomi örökséget, merész szerkezeti és lelkipásztori újításoktól sem tartózkodik. Egyrészt elhagyja a processzionális részeket (ennek következtében kerül ki a rituáléból például a nagyhét rendje), másrészt nagy teret enged a népnyelvűségnek, főleg a magas irodalmi és teológiai minőséget képviselő mintabeszédekben, amelyekkel az egyes fejezeteket bevezeti. Ezek a celebráló pap számára voltak hivatottak segédletet jelenteni, amikor az adott szentségről tanította a híveket.

A római rituálé a latin katolikus egyház egyetlen könyve, amely a Tridenti Zsinat után ténylegesen új összeállítás volt és amelyet egyedüliként nem írt elő kötelezően a pápa a Rómán kívüli egyházaknak. Jellegzetessége a szerkezeti-tipográfiai korszerűség, a pontosság és a hibák kigyomlálása, másfelől az erős elméleti igény, amely a fejezetek élére helyezett teológiai kifejtésekben nyilvánul meg. Ezek funkcionális rokonai a Telegdi-féle mintabeszédeknek, de ugyanazt a célt ridegebben, kevésbé emberközeli módon és irodalmi szempontból alacso-nyabb színvonalon szolgálják.

A két írott forrás mellett tekintetbe kell venni az emberi ténye-zőt is. A rituále a XVII. század elején azokat a rítusokat foglalja össze, amelyek a legnagyobb laikus érdeklődésre tarthattak számot. Míg a liturgia nagyobb részét kitevő mise és zsolozsma ekkoriban mintegy papi magánügy volt, a rituálé szertartásai a nép mindennapjainak legjelentősebb eseményeihez: a születés-hez, a házasodáshoz, a betegséghez és a halálhoz kapcsolódtak. Éppen ezért ez volt az a terület, ahol egy esetleges reform a legkevésbé építhetett a klérus köteles engedelmségére, hiszen szélesebb rétegek ellenállását is figyelembe kellett venni.

Maga a Pázmány-rituálé egy kissé megrövidített és filológiai-lag ellenőrzött esztergomi tartalmat illeszt a Rituale Romanum szerkezeti keretei közé, miközben nem éri el annak szerkesztői átgondoltságát. Lemond viszont a Telegdi-féle megoldások mindegyikéről: a mintabeszédeket és a népnyelvű toldalékokat elhagyja a római rubrikák és bevezető fejezetek kedvéért, és ahol módosít az eredeti hagyományon, rendszerint rövidebbé és ezzel jellegtelenebbé silányítja. Ezért megállapítható, hogy a mai kornak a rítusváltozatok értékét és gazdagságát méltányoló nézőpontjából visszalépés volt, ha kompromisszumok árán biztosította is, hogy egyes szertartásokat mindmáig egy, legalább a Pray-kódexig visszavezethető rend szerint végezhessünk. Nem bizonyult érzékenynek sem az Oláh-féle könyvek szigorú hagyományörzésére, sem a Telegdi-félék még magasabb rendű, az esztergomi rítust a kortárs viszonyok közt alkotó módon megmenteni kívánó szándékára. Konzervativizmusa inkább engedmény a ma pasztorálisnak nevezett szempontnak, nem pedig elvi döntés eredménye. A nagy főpap és egyetemalapító

íránti tiszteletet fönntartva merjük mondani: ha egyszer lehetőség adatik az esztergomi rituálé újabb kiadására, akkor nem Pázmány, hanem Telegdi művéhez lesz érdemes visszatérni.

PÁZMÁNY PÉTER IMÁDSÁGOSKÖNYVE

ORLOVSZKY GÉZA

A Keresztyén imádságos könyv első kiadása 1606-ban, Grácban jelent meg. A sorban ez Pázmány második magyar nyelven kiadott munkája a három évvel korábban, Nagyszombatban megjelent, Magyarai Istvánnak szóló Felelet után. Az imádságoskönyv összeállításáa gráci tartózkodása idején történt, ahol — mint az ajánlásban olvassuk — „sok mindennapi különb-különb foglalatosságok” között szakított időt erre a munkára. A szerző életében még további három alkalommal jelent meg; másodszor 1610-ben, harmadszor 1625-ben, negedszer 1631-ben — mindhárom alkalommal Pozsonyban. Az újrakiadások során a szerző minden alkalommal változtatott valamelyest az imádságoskönyv anyagán: egyes részeket kihagyott, másokat betoldott vagy áthelyezett a köteten belül. A legjelentősebb tartalmi változtatásokra az 1610-es, második kiadás során került sor. Az imádságok forrásairól maga Pázmány mondja: „egynéhány ájtatos könyörgéseket és háláadásokat szedék össze, nem csak a régi szent

Atyák írásaiból, de legfőképpen a Szentírásból, hogy az Istennek szájából származott igékkel könyörögenék [...] e könyvbe foglalt imádságoknak csaknem minden része a Szentírásból vétetett.”

Pázmány Imádságoskönyve előtt ismereteink szerint összesen öt magyar nyelvű katolikus imakönyv, illetve imádságokat is tartalmazó katekizmus jelent meg. Ezek dátuma: 1572, 1591, 1594, 1596, 1599. A század végén a kiadások sűrűsödése mutatja az ilyen kiadványok iránti növekvő igényt.

Pázmány munkájának jellemzéséül elmondhatjuk, hogy igazi tridenti szellemű kötetet sikerült összeállítania. Olyan imádságos könyvet, amely a híveknek a vallás gyakorlásával kapcsolatos összes tevékenységben praktikus segédanyagot szolgáltatott. Nemcsak lelki olvasmányt, hanem katolikus tanítást, a liturgia magyarázatát, gyónőtűkröt és hitvédelmi segédanyagot adott a vallásos könyvekben szűkölködő laikus hívek kezébe, és még abban a helyzetben is támaszt nyújtott a vallás gyakorlásához, ha olvasója olyan területen élt, ahol nem volt lehetősége katolikus templom felkeresésére. Különös értéke, hogy az olvasót bevezette a Szentírás világába egy olyan korszakban, amikor még nem állt rendelkezésre katolikus Biblia-fordítás.

Különösen figyelemre méltó, hogy a kötet 10. része valóságos irodalmi mellékletként is értelmezhető, ahová a hét bűnbánati zsoltár és a Mária-antifónák komoly művészi értékű, verses átdolgozásait válogatta Pázmány. Közöttük a szerkesztő által is kiemelt helyen szerepel az 50. (Miserere) zsoltár Balassi Bálint

által szerzett parafrázisa. A többi verses szöveg szerzőjeként a szakirodalom általában Nyéki Vörös Mátyást nevezni meg. Ez az attribúció azonban csak stilisztikai érveken alapul, ezért szükséges lesz a szerzőség kérdését újragondolni.

Az ellenállók: Zágráb és a pálosok

PÁZMÁNY LITURGIKUS REFORMJA ÉS ZÁGRÁB

MOLNÁR ANTAL

Pázmány liturgikus reformját a magyarországi egyházmegyékben komolyabb ellenállás nélkül fogadták el, egyedül a zágrábi püspök-ség ellenállásáról maradtak fenn forrásaink: a zágrábi káptalan szívósan ragaszkodott az egyházmegye régi liturgikus hagyományaíhoz. Az előadás ennek a tiltakozásnak a hátterét mutatta be, elhelyezve a mozgalmat a kor egyház- és kultúrtörténeti keretei között. Az előadó arra a kérdésre keresett választ: miért éppen a zágrábi papság ragaszkodott saját liturgikus hagyományához.

Zágráb sajátosan viszonyult a magyarországi egyházi intézményrendszerhez: egyrészt annak szerves részét képezte a kalocsai metropólia tagjaként, másrészt a XVI. század derekától egyre erősebben igyekezett érvényesíteni a meggyengülő magyarországi katolicizmussal szembeni különállását. A fokozatos távolodás éppen Pázmány homogenizáló egyházszervezési törekvései nyomán torkollott konfliktusba. A nemzeti zsinatok reformjait a zágrábi püspök és a káptalan éppen sajátos viszonyaira és önálló szükségleteire hivatkozva nem fogadta el: nem volt hajlandó egy magyarországi központi szeminárium felállításához hozzájárulni és nem adta fel saját liturgiáját, ugyanakkor továbbra is igényt tartott arra, hogy a magyarországi javadalmakat horvát papok is betölthessék. Pázmány és VIII. Orbán pápa határozottan igyekezett letörni a szakadár törekvéseket, és hivatalosan is érvénytelenítették az 1634. évi zágrábi zsinat rendelkezéseit. Ugyanakkor a kánonjogi értelemben vett vereség ellenére a zágrábi székesegyház egészen a XVIII. század végéig megőrizte saját liturgiáját, és a püspökség önállósulási törekvéseivel a horvát nemzeti mozgalom előfutára lett.

PROTESTÁLÓ TRADICIONALISTÁK – A ZÁGRÁBI TÖRTÉNET

CSOMÓ ORSOLYA

Történeti kutatások világítottak rá arra a tényre, hogy a zágrábi püspökség a XVI–XVII. században tiltakozott az esztergomi érsekség Pázmány Péter nevével fémjelzett liturgikus törekvései ellen. Vizsgálataink annak kimutatására irányultak, hogy — a fellelhető szerkönyvek alapján — ezek a tények milyen konkrét formákat öltöttek.

A zágrábi püspökség alapításától kezdve az egész középkoron át az esztergomi liturgia egy változatát képviselte. A XVII. században Esztergom volt az, amely a tridenti rítus bevezetése érdekében eltért ettől a közös középkori hagyománytól. Zágráb azonban függetlenedési törekvései kifejezésekeképpen ragaszkodott a saját középkori hagyományához, ami ebben az esetben azt eredményezte, hogy éppen a zágrábi székesegyház volt az, amely megőrizte a magyar középkori liturgikus hagyomány egy válfaját egészen

Metropolitanska Knjižnica nemrégiben újrafelfedezett, MR 6 jelzetű graduáléját vontuk be), a középkori források összevetésével kimutattuk a közös — tágabb értelemben vett — esztergomi jellegzetességeket, majd a jellegzetesen zágrábi pontokat. További vizsgálódásokkal pedig arra világítottunk rá, hogy melyek azok a helyek, ahol a középkori liturgia változatlan formában jelenik meg, és melyek, ahol újabb jelenségek kerülnek elő.

A fenti források alapján azt tapasztaltuk, hogy a személyes használatra szánt processzionálék néhány ponton másképpen viselkednek, mint a diszkódexnek készült MR 6 graduále. Az előbbiek kiindulópontja és célja a napi gyakorlat, az utóbbi pedig elsősorban a középkori hagyomány reprezentálására készült. Az előbbiek tartalma az idő előrehaladtával kisebb változásokon ment át, külalakjukban pedig már alkalmazkodtak koruk ízléséhez. Az utóbbi tartalma egyértelműen egy adott középkori forrás másolására utal, és kivitelezésében is kifejezetten a XV. századi külsín felidézésére törekszik.

A részletes tanulmányozás azt az eredményt mutatta, hogy az újkori szerkönyvekben és különösképpen az MR 6 jelzetű graduáléban a hagyományörző tendenciák erős túlsúlyban vannak az újításokkal szemben. Az a törekvés tehát, hogy ellenszegülni kívántak Esztergomnak, azt a paradoxont eredményezte, hogy éppen a zágrábi székesegyház liturgiája konzerválta az esztergomi liturgia egy válfaját, mely nemcsak a XVII–XVIII. században keletkezett szerkönyvekben volt jelen, hanem a szerkönyvek tanúsága szerint valóban élő gyakorlat volt egészen 1788-ig.

A HORVÁT PASSIÓHAGYOMÁNY

LUKÁCS ISTVÁN

A horvát irodalomban a szenvedéstörténet témája már fejlődésének korai szakaszától jelen van, szervesen beleágyazódik annak műfaji szerkezetébe. A műfaj tartós jelenlétének és vissza-visszatérésének eszmei-ideológiai és az irodalomtörténeti korszakok fejlődésének természetéből következő alapja volt. Egyfelől az európai szellemiség és kultúra egészét meghatározó kereszténységről van szó, amely intézményrendszereivel, az állandóságot szimbolizáló rítusaival biztosította a hagyományaihoz, világfelfogásához és értékrendjéhez köthető műfajok folytonosságát. Másfelől arról a közismert, az irodalomtörténeti korszakok változásának természetrajzáról vallott nézetről, hogy tudniillik az egymást követő stílusirányzatok kialakulásuk kezdeti szakaszában mindig is a megelőző kor eszmei alapállásának, nézetrendszerének és poétikai eszköztárának tagadásából indulnak ki, hogy majd ezt követően alakítsák ki saját világlátásukat és rendeljék hozzá az új kor irodalomtechnikai instrumentumait.

A passió témáját feldolgozó horvát nyelvű lírai, narratív, dialogizált és drámai szövegeket formai és tartalmi megjelenésükben is belső, genetikus kapcsolat fűzi egymáshoz. A több évszázadot

átívelő evolutív átalakulás során az egyszerű szövegtípusból egyre terjedelmesebb és egyre bonyolultabb változatok jönnek létre, s miután e fejlődés eléri csúcspontját, a hanyatlás jelei is láthatóvá válnak, ami természetesen nem jelenti a műfaj végleges eltűnését, hanem újabb transzformációs és generatív folyamatok révén a korábbi fejlődési modellre is jellemző változás indul el. Az újabb megújulási folyamat nem kis mértékben annak is köszönhető, hogy a korábbi anonim szövegtípusok műköltészeti adaptációja is végbemegy (Š. Greblo, M. Marulić, M. Vetranović, M. Divković, P. Knežević), így olyan új poétikai potenciál képződik, amely a passiószövegek belső szerkezetét, szereplőit, a bibliai helyzeteket és jeleneteket más, sokszor újszerű megvilágításba helyezi. A passiószövegek középkori, de későbbi elterjedtségének és népszerűségének ékes bizonyítéka, hogy újabb és újabb változataik szinte napjainkig felbukkannak.

LITURGIKUS REFORM ÉS ZENEI HAGYOMÁNY A PÁLOS REND XVIII. SZÁZADI „GREGORIÁN” KÓRUSKÖNYVEIBEN

GILÁNYI GABRIELLA

A tridenti zsinat utáni időszak magyar liturgikus zenei forrásainak korpuszában egy meglepően archaikus, tartalmilag egyöntetű forráscsoport vonja magára a kutató figyelmét: több mint egy tucat kézzel írott, bőrtáblákba kötött, nagyméretű kóruskönyv. Címlapjuk szerint a magyar pálos rend használatára készültek a XVIII. században. A középkori kódexművészet divatját őrző kottás liturgikus könyvek a pálos mise- és zsolozsmaliturgia számára közölnék egyszólamú, latin nyelvű énekeket. A könyvek régies kiállításán túl különösen figyelemre méltó a dallamok lejegyzése: a notátor a középkorban használt pálos notációt őrizte meg a fóliókon, gondosan stilizált, modern formába öltve.

A pálosok Trident utáni liturgikus zenei hagyományörzése egyedülálló, jóllehet ennek látszólag ellentmond, hogy már 1600-ban, 30 évvel Pázmány Péter általános érvényű nagyszombati

rendeletét megelőzően bevezették a rendbe a római breviáriumot és misszálét. Valójában ez a lépés a római rítus és a pálos zenei hagyomány ügyes összehangolását jelentette: a Róma által megszabott liturgikus szövegeket saját középkori dallamaikra énekelték rá.

A pálosok XVIII. századi liturgikus zenei gyakorlatával kapcsolatban is az a legfőbb kérdés, vajon ragaszkodtak-e a kötetek szerkesztői a középkori magyar/pálos dallamanyaghoz. Összehasonlító zenei vizsgálataink kétféle választ

adtak a kérdésre aszerint, hogy a pálos rend magyar, vagy a magyartól 1699-ben különvált horvát provinciájának forrásából indultunk-e ki. 1. A magyar provinciából fennmaradt XVIII. századi dallamok mögött ugyan még kitapintható a középkori gregorián emléke, de a dallamalkotó elemek a XVIII. században már új zenei gondolkodásmódról, az ún. tridenti ének hatásáról árulkodnak. 2. Zenei példák sora mutatja azt, hogy a pálos rend 1699-ben különvált horvát provinciája a XVIII. században is sikeresen ellenállt a liturgikus zenei divatáramlatoknak, és továbbra is saját középkori dallamstílusához ragaszkodott. A XVIII. századi retrospektív források a pálos rend páratlan zenei hagyományörzésének utolsó tanúi, II. József abolíciós rendelete nyomán szorultak ki végleg a gyakorlatból.

A liturgia kérdése a Pázmány korabeli protestantizmusban

A MAGYAR NYELVŰ GREGORIÁNUM KIALAKULÁSA HUSZÁR GÁL ÉNEKESKÖNYVÉTŐL AZ EPERJESI GRADUÁLIG (1574–1635)

FERENCZI ILONA

A gregorián eredetileg latin nyelvű ének. A tömörségre hajlamos, tömöritésre alkalmas latin nyelv a pontos és sokszor igen bonyolult szerkesztésmóddal, a fejlett versformákkal alkalmasnak bizonyult arra, hogy a zene egyenrangú társa legyen. A szöveg és a dallam harmonikus kapcsolata egy évezreden keresztül megmaradt. A latin nyelvet azonban viszonylag kevesen sajátították el, ezért csak a műveltek számára adatott meg, hogy a liturgia szövegét megértéssel kövessék. Azt a törekvést és folyamatot, amely végül is a liturgia anyanyelvű végzését eredményezte, most közel fél évezred távlatából talán már mindannyian pozitívként könyveljük el. Ezzel együtt azonban le kellett mondani arról, hogy a szöveg és a zene kapcsolata továbbra is olyan természetes maradjon, mint az eredeti latin nyelvű tételeknél.

A magyarországi protestáns liturgia dallamokkal ellátott első összefoglaló forrásának Huszár Gál 1574-ben Komjátiban megjelent énekeskönyvét tekintjük. A XVI. század végétől kezdve

a magyar nyelvű gregoriánumot az ún. graduálok őrizték meg. Az időrendben legelső graduál, az orosz hadizsákmányból nemrég visszakerült Csáti graduál reprezentálja azokat az ismertetőjegyeket, amelyek a hasonló liturgikus könyveket általában jellemzik: eredete bizonytalan, és az egyébként gondos lejegyzésből hiányzik a tájékozódást segítő kulcs, bár a középkori latin minták ismeretében biztos hangnemi keretbe illeszthetők a magyar nyelvű tételek.

Az eperjesi evangélikus egyház és iskola számára szerkesztett és összeírt liturgikus könyv több szempontból is különleges helyet foglal el a graduálok között. Az Eperjesi graduál az egyedüli graduálunk, amelyben az egyszerűsúlyú gregorián tételeken és gyülekezeti, valamint népenekeken kívül — első alkalommal a magyar zenetörténetben — magyar nyelvű többszólamú tételek is helyet kaptak. Habár országos érdekeltségét tekintve a revíziós munkán átesett nyomtatott Öreg graduál jelentősebbnek mondható, a 375 évvel ezelőtt lejegyzett Eperjesi graduált összetett tartalma, középkori és nemzetközi zenei háttere, valamint felekezeti különbségeket áthidaló szövegezése, hiszen a zsoltárok szövegét a Káldi-féle katolikus fordításban adja, a XVII. századi protestáns liturgikus könyvműfaj legfontosabb képviselőjévé avatja.

ZSOLTÁR ÉS GRADUÁL 1636-BAN ÉS KÉSŐBB

FEKETE CSABA

Kölcsönösen feltételezte a graduál (mint protestáns könyvműfaj) a zsoltárt — és fordítva — a Geleji Katona István kiadta Öreg graduál megjelenése idején (1636). Mind prózazsoltár, mind strófikus átköltés szolt a protestáns szertartáson. Azonos értékben. 1607-től a régi magyar parafrázisokhoz társult Szenci Molnár Albert magyarított genfi zsoltárkönyve. E zsoltárrétegek jó ideig együtt éltek, a reformáció első két századában az európai örökség részeként ez magától értődött. A XVIII. századtól mindkét szó jelentése változott. A zsoltár (elsősorban) ’református gyülekezeti énekeskönyv’ jelentésű, mert fokozatosan eltűnt a prózazsoltárok recitálása a szertartásból, megszűnt a magyar nyelvű gregoriánum. A graduál jelentése elmosódott: ’nagyméretű (in 4° formátumú) gyülekezeti énekeskönyv’ jelentésben értették (ebben száz zsoltárparafrázis mellett százötven genfi zsoltár volt).

A Psalterium humanista örökítése (Bencédi Székely István 1548; Heltai Gáspár 1560) homályba vész. Székely István változata (revideálva) jelen van Huszár Gál graduáljában (1574), Kálmáncsehi Márton mester zsoltáiraival. A nyomtatott és kézirat os fordításokat használta a Vizsolyi Biblia (1590), liturgikus kézirat volt a nyomtatott változat alapja. A kézirat os hagyományt nagy részben felváltotta a Vizsolyi Biblia filológiaiilag (héberből) pontosított fordítása az Öreg graduálban; de csak kisebb részben a kézirat os graduálokban. Változatlanul tovább éltek (a pontos fordításokhoz vegyülve) a korai időktől meggyökerezett, filológiaiilag a latint lazán követő, krisztianizáló és hungarizáló (átértelmező) változatok, szinte parafrázisok.

A XIX-XX. század református szertartási gyakorlata csak strófikus zsoltározást ismerte. Szenci Molnár genfi zsoltárai a korábbi istenes énekeket is jórészt kiszorították. A reformáció századainak gyakorlatát teljesen elfeledték, nem tartották többé reformátusnak, magukat sem katolikusnak (mint hitvallásaik), a graduális gyakorlatot egyáltalán nem ismerték. Az elfeledett graduális örökség kutatása csak a XX. század második felétől folyik.

A Pázmány korában természetes egyensúlyt a köztudatban felváltotta a zsoltár és graduál vagylagos (ellentétpárként szembeállított) értelmezése.

FÉLÚTON A PROTESTÁNS ÉS A ZSIDÓ LITURGIA KÖZT: PÉCHI SIMON SZOMBATOS BIBLIAFORDÍTÁSA (1634)

KOLTAI KORNÉLIA

Péchi Simon, az erdélyi szombatos felekezet ideológusa 1634-ben bibliafordítást készített és a bibliafordításhoz kommentárt írt. Ezek rituális utalásai, nyelvi jegyei és felhasznált forrásai a fordításnak és a kommentárnak a protestáns hagyománytól elváló, zsidó-zsidózó jellegét tükrözik.

Szombatos bibliafordításunk csak töredékes formában maradt fenn: a Genesis (Teremtés / Mózes I. könyve) 5. fejezetétől az Exodus (Kivonulás / Mózes II. könyve) 12. fejezetéig terjed. Az autográf kézirat jelenleg a Magyar Országos Levéltárban található.

A bibliafordítás zsidó-zsidózó, liturgiai jellegét jelzi a parasákra, a zsinagógai heti olvasmányokra történő felosztás. Péchi a bibliafordítás megalkotásában tehát a Tórának a liturgiai életben betöltött szerepét tartja mérvadónak. Ekkorra ugyanis már forgalomban, használatban voltak a liturgiai élethez nélkülözhetetlen szombatos énekek, a zsoltárok és az imakönyv, de a szombatos Tóra-, illetve bibliafordítás még hiányzott a gyülekezet életéből. A XVII. század elején nemzeti nyelven olvasni a tórai parasákat — Péchi magyar terminusával: szombati leckéket — nemzetközi viszonylatban is egyedülálló jelenségnek számíthatott.

A főszövegben először a Gn 6. fejezetének 8. verse után található a parasára utaló megjegyzés:

- Noah pedig kegyelmet talál a Örök Istennek szömei előtt. Amint parasákra, szombati leckékre vagyon osztva a Szent törvény, eddig első parasa. Első Szombati Lecke.
- parasa. Második Szombati Lecke.
- Ezek [—] a Noahnak lőtt dolgai. (...)

A parasákra tagolás és a nyilvánvaló hebraizmusok mellett a kommentárban megjelenő rabbinikus források szolgálnak alapot az 1634-es fordításnak a zsidó hagyományba való beillesztéséhez. A kommentárban, melyet Péchi Jedzegetésnek nevez, túlnyomó többségben ugyanis zsidó forrásra, zsidó interpretációs technikával találunk hivatkozást.

A rabbinikus források között a legkedveltebbek a vizsgált korpuszban a midrások, azon belül is a Berésit Rabba. (A midrás — héberül ’tanulmányozás’ a daras ’megvizsgál / kikutat’ jelentésű igéből — irodalmi műfaj és módszer; vallási törvények következtetése a Bibliából, illetve a Bibliához írott magyarázó elbeszélések, példázatok gyűjteménye. A Berésit Rabba a Genesishez írott midrás, magyarázó elbeszélések gyűjteménye.) Az agádikus (elbeszélő) műfaj szignifikáns jelenléte a kommentár műfajiságának is iránynt szab. Péchi olvasmányos, könnyen befogadható, tanulságos, erkölcsi épülésekre szolgáló magyarázatokkal akarja az egyszerű hívőt megszólítani, tanítani-nevelni, mintegy észrevétlenül elhintvén bennük a zsidó tárgyi ismereteket, a zsidó kultúrtörténeti információkat.

A Gn 14,10-hez fűzött magyarázatban olvashatjuk:

- A Sziddim völgyé[ben] pedig sok enyves kutak [—] valának (...)

A Sziddim völgyében etc. (...) A Midrás magyarázatja, hogy a Szedom királya, s több szomszéd nemzetek nem akarván hinni Ábrámnak az égő kemencéből való szabadulását, mikor hadastul megveretvén, e kutak, enyves kutak között szorongottak-

kevergettek, az Úristen csudálatos szabadítást cselekedvén a Szedom királyával, elhitte lehetségesnek az Ábrahám tűztől való szabadulását, és a kutakról ez okon volna itt emlékezet. Beresit Raba. [BR XLII: VII, 6.]

Más részletek tanúsítják, hogy Péchi keresztény bibliakiadást is használ, illetve az újszövetségi szöveghelyeket is figyelembe veszi. E hivatkozások száma azonban elenyésző a zsidó hivatkozásokhoz képest.

A Tóra-fordítás liturgikus szakaszolása, a fordítás nyelvi megformáltsága, valamint a kommentár rabbinikus forráspreferenciája alapján megállapíthatjuk: az 1630-as évek derekán Péchi Simon a szombatos gyülekezetet egyértelműen az új irány: a zsidó vallási-liturgiai keretek között képzei el.

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

■

Régi rítusú latin mise az Egyetemi templomban

A római egyház november 9-én üli a pápai székesegyház, vagyis a római, lateráni Megváltó-bazilika fölszentelését. Ez a templom közös anyaszentegyháza a katolikus világnak. A tudományos konferencia, melyhez zárásul kapcsolódott a mise, ugyan véletlenül esett erre a napra, de könnyen megtaláljuk a kapcsolódási pontot: a Rómához való hűség is szerepet játszott Pázmány Péternek abban a törekvésében, hogy a régi római rítusnak — a tridenti zsinaton elhatározott, egységesített — változatával cserélje föl ugyanazon rítus magyarországi, „esztergomi” változatát. A Pázmány Péter által bevezetett hagyományos római (ún. trident) rítus szerint tartott mise emlékezés is volt az egyetemalapítóra (különösen egy rövidített Pázmány-prédikáció révén, amely az Egyetemi templom barokk szószékéről elhangozva irodalmi szempontból is reveláció volt), emlékezés az újraalapítókra-újraalakítókra, s végső soron az egyetem, az universitas 375. évének tanáira, hallgatóira és támogatóira.

DÉRI BALÁZS

Mint fentebb leíratott, a történelmi Magyarország nagy részén 1630 után a római rítus egész világon elterjedt formája jutott érvényre, és ezt gyakorolták a II. Vatikáni Zsinat reformjáig. XVI. Benedek pápa 2007-ben, Summorum pontificum kezdetű rendelkezésével a római rítus „rendkívüli formájaként” visszahelyezte jogaiba a régi, tridenti rítust. (Ma ennek a világ több országában jelentős számú híve van, s hazánkban is működnek nagyrészt fiatalokból álló régi rítusú közösségek.) Ennek alapján lehetett megtartani a konferenciához kapcsolódó, mégsem csak „muzeális emlék” bemutatásaként értelmezhető istentiszteletet.

A szertartás kezdete előtt Déri Balázs ismertette a szervezés indítékait, kifejtette, hogy egy ideológiailag semleges, „civil” egyetem hogyan illeszthet hivatalos programjai közé egyházi szertartást, továbbá részletesen ismertette a szertartás lefolyását. Köszönetet mondott az egyházi engedélyért, Erdő Péter bíboros-érsek, valamint a Seminarium Centrale előjárói készségeért. A történelmi körülmények ugyan úgy hozták, hogy a két legkorábbi kar most külön szervezetben működik, de a szíves fogadtatás révén az ELTE is magáénak érezhette a hajdan pálos, most pedig Egyetemi templomot.

Miközben a szentmise egyrészt kompromisszumoktól mentes egyházi szertartás volt, feszélyezettség nélkül jól érezhette magát benne a másként hívó és a nem hívó is, szembesülve Budapest legszebb barokk templomterében az ünnepélyes latin misével mint összművészeti alkotással. A kétnyelvű füzetből mindenki követni tudta a szertartást, és lelkiismerete szerint részt tudott benne venni. A hatalmas templomot megtöltő egyetemi közönség, tanárok, diákok, alkalmazottak és más érdeklődők sorában ott volt az egyetem több vezetője, köztük két dékán, de a diplomáciai testület egy kiemelkedően rangos tagja is.

A misét Ft. Józsa Attila PhD galántai esperes-plébános (Felvidék/Szlovákia), litur-

giatörténész, az ELTE BTK Latin Tanszékének Földváry Miklós István által vezetett OTKA-programjának kutatója celebrálta, a diakonus (szerpap) P. Kovács Ervin Gellért OPraem, a szubdiakonus (alszerpap) Fülep Dániel volt. A ceremoniárius (szertartó) Földváry Miklós István adjunktus vezetésével az asszisztenciát Keglevich Kristóf történész, középiskolai tanár, Csontos Gergely, Ft. Juhász Csaba és Rihmer Zoltán, az ELTE BTK Latin Tanszékének volt és jelenlegi hallgatói adták. Mekis Péter, az ELTE BTK Zenei Tanszékének növendéke orgonált, az ELTE BTK és TTK oktatóiból, volt, ill. mai hallgatóiból álló gregorián kórust Déri Balázs zenetudós, kóruskar-nagy vezényelte.

Facultas immota stabit

1635. november 13-án ünnepi üléssel kezdte meg működését a fél évvel korábban kelt alapítólevéllel létrehozott nagyszombati jezsuita egyetem filozófiai fakultása. A megnyitó ceremónia alkalmából az alapító bíboros érsek, Pázmány Péter jelenlétében Jászberényi Tamás, a kar első dékánja ünnepi beszédben méltatta az egyetemalapítás jelentőségét. 375 év elteltével a Kar vezetése méltónak érezte, hogy a négynapos ünnepsorozat keretében tudományos konferencia keretében emlékezzen meg az elmúlt időszakról. A konferencia célkitűzése az volt, hogy áttekintést adjon a Bölcsészettudományi Kar történetéről, felidézze nagy tudós egyéniségeit, bemutassa gazdag tudományos gyűjteményeit, megemlékezzen az itt oktatott tudománysszakok és az ezeket művelő tanszékeink alakulásának fontos mozzanatairól. Természetesen a kétnapos konferencia keretében nem eshetett szó mindenről, az elhangzott 32 előadás a Karhoz kötődő intézményeknek és tudományterületeknek csak kis hányadát mutathatta be, arra azonban talán alkalmasak voltak, hogy a Bölcsészettudományi Kar sokszínűségét, a hazai és a nemzetközi tudományos életben betöltött jelentőségét érzékeltesse. Remélhetően a konferencia ösztönözní fog további tudományterületi és intézménytörténeti áttekintések vagy éppen monográfiák megírására. A konferencia címéül egy olyan latin mottót — korabeli terminológiával symbolumot — választottunk, amelyet már az alapítás első évszázadában használtak a Kar reprezentációját szolgáló allegorikus ábrázolásokon.

ORLOVSZKY GÉZA

Látható például ez a mottó az 1701-ben nyomtatott nagyszombati kalendáriumhoz kötött allegorikus metszeten: a nagyszombati egyetemépületet sétáló diákokkal ábrázoló látkép fölött, a jezsuita címer és a nyitott könyvet tartó két kéz körül tekergő szalagon. (A könyvet tartó kezek mintegy előlegezik az Egyetemnek 76 évvel később adományozott, ma is használt címerünk egyik fő motívumát.) A latin immota stabit: „szilárdan fenn fog állni” az alapító és a mindenkori munkatársak reményét fejezi ki, hogy az 1635-ben alapított intézmény dacolva a nehézségekkel, a korábban alapított, és rendre hamarosan elenyészett korábban alapított magyar universitasokkal ellentétben meg tudja őrizni intézményi létét, és minden időben be fogja tölteni az alapító okiratban kijelölt szerepét.

A konferencián a mai értelemben vett bölcsészettudományok együtt szerepeltek a természettudományokkal, hiszen e tudománysszakok tanszékei egészen 1949-ig együtt alkották a filozófiai fakultást. Az alapítás évszázadában a képzés fő tárgyai hagyományosan az első évben a logika, a második évben a fizika, a harmadikban a metafizika voltak. A XIX–XX. század olyan nagy természettudós professzoregyéniségei, mint Eötvös Loránd vagy Békésy György még a közös Bölcsészeti Kar keretei között tevékenykedtek.

A konferenciát 2010. november 10-én Dezső Tamás, a Bölcsészettudományi Kar és Michaletzky György, a Természettudományi Kar dékánja nyitották meg.

AZ ELSŐ NAP PROGRAMJA:

- 9.30–10.50** első ülés, elnök: Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánja, egyetemi docens
Hargittay Emil intézetvezető egyetemi tanár (PPKE Irodalomtudományi Intézet): 1635
Bertényi Iván professor emeritus (ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék): A Kar szimbólumai
Borsodi Csaba rektorhelyettes, intézetigazgató, tanszékvezető egyetemi docens (ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék): Az egyetem első 375 éve
- 11.00–12.40** második ülés, elnök: Borsodi Csaba rektorhelyettes, intézetigazgató, tanszékvezető egyetemi docens, Molnár Antal egyetemi docens (ELTE BTK Közép és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék): Jézusita egyetemalapítások Európában és Magyarországon a XVI–XVII. században
Horn Ildikó tanszékvezető egyetemi docens (ELTE BTK Közép és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék): Főúri hallgatók a nagyszombati egyetemen
G. Etényi Nóra egyetemi adjunktus ELTE BTK Közép és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék): Nagyszombati egyetem és a nyilvánosság a kora újkorban
Radnai Gyula egyetemi docens (ELTE PPK Anyagfizikai Tanszék): Bölcsész természettudósok a XVIII. és a XIX. században
Gángó Gábor, a MTA doktora (DSc): Eötvös József és barátai egyetemi éveiről, különös tekintettel a politikatudományi képzésre
- 14.00–15.50** harmadik ülés, elnök: Michaletzky György, az ELTE TTK dékánja, egyetemi tanár
Fehér M. István egyetemi tanár (ELTE BTK Újkori és Jelenkori Filozófiai Tanszék): Az egyetem önértelmezése Eötvös Loránd felfogásában
Kulcsár Szabó Ernő intézetigazgató, tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE BTK Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszék): Humán egyetemi örökség a kulturális materializmus terében
Keszeli Ernő rektorhelyettes, egyetemi tanár (ELTE TTK Fizikai Kémiai Tanszék): Eötvös Loránd tudományos munkássága. Csak az az igazi tudomány, amely világra szól

Ritoók Zsigmond professor emeritus (ELTE BTK Latin Tanszék): A klasszika filológia Európában és Magyarországon a XIX. században
Náray-Szabó Gábor egyetemi tanár (ELTE TTK Szerves Kémiai Tanszék): Természettudományi tárgyú kéziratok a MTA Könyvtárában

- 16.00–17.50** negyedik ülés, elnök: Rényi András intézetigazgató egyetemi docens (ELTE BTK Művészettörténeti Intézet)
Prokopp Mária professor emeritus (ELTE BTK Művészettörténeti Intézet): Az Academia Istropolitana
Kelényi György egyetemi tanár (ELTE BTK Művészettörténeti Intézet): Az egyetem Budán
Tüskés Anna tudományos segédmunkatárs (MTA Irodalomtudományi Intézet, Illyés Gyula Archivum): A Bölcsészettudományi Kar XVII–XVIII. századi történetének képi forrásai.
Mészáros Orsolya tanársegéd (ELTE BTK Régészettudományi Intézet): A kari Éremtár története és kincsei
Weisburg Tamás egyetemi docens (ELTE TTK Ásványtani Tanszék): A természetrajz története és a természetrajzi táruk kincsei (1774–1948)

A MÁSODIK NAP PROGRAMJA:

- 10.30–12.00** ötödik ülés, elnök: Pál Ferenc dékánhelyettes, tanszékvezető egyetemi tanár
Balázs Géza tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék): Nyelvi kultúra és nyelvtudomány a Bölcsészettudományi Kar négy évszázadában
Bollobás Enikő tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE BTK Amerikanisztika Tanszék): Posztmodern paradigmaváltás az amerikanisztikában
Sarbu Aladár professor emeritus (ELTE BTK Anglisztika Tanszék): Angol nyelv és irodalom: az anglisztika magyarországi történetéből
Tarnói László ny. egyetemi tanár (ELTE BTK Német Nyelvű Irodalmak Tanszéke): Egyetemünk 226 éves Német Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatás- és tudománytörténeti korszakai
- 13.00–14.20** hatodik ülés, elnök: Borhy László egyetemi tanár (ELTE BTK Régészettudományi Intézet)
Inzelt György egyetemi tanár (ELTE TTK Fizikai Kémiai Tanszék): Mit tettek az egyetemünk vegykonyhájában 375 év alatt?
Kázmér Miklós tanszékvezető egyetemi docens (ELTE TTK Őslénytani Tanszék): Régészet és természettudomány – Margat vára Szíriában
Gábris Gyula egyetemi tanár (ELTE TTK Természetföldrajzi Tanszék): A földrajzoktatás története a budapesti tudományegyetemen
Antalné Szabó Ágnes egyetemi docens (ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék): A bölcsész tanárok képzésének hagyományai
- 14.30–16.00** hetedik ülés, elnök: Kósa László egyetemi tanár (Történeti Intézet)
Mester Béla tudományos főmunkatárs (MTA Filozófiai Kutatóintézet): A rendszeralkotás kényszerétől a filozófiatörténetig.
Horváth Cyrill és tanítványa, Alexander Bernát, az egyetem két meghatározó professzora
Mohay Tamás intézetigazgató, egyetemi docens (ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék): A néprajzi képzés 150 éve Pázmány és Eötvös egyetemén
Szij Enikő ny. egyetemi docens (ELTE BTK Finnugor Tanszék): Egyetemünk szerepe a nyelvhasználat tudománnyá válásában
Nemes László, az ELTE BTK HÖK elnöke: A hallgatói önkormányzat első 20 éve

A Kar köszönti a Kart

A Bölcsészettudományi Kar a Nagyszombatban alapított egyetem első tanítási napjához kapcsolódva ünnepi alapításának 375. évfordulóját. Megtiszteltetés számomra, hogy a Természettudományi Kar dékánjaként itt lehetek ezen az ünnepségen, és köszönhetem a Kar nevében a Kart.

MICHALETZKY GYÖRGY

A Karok pontos megnevezésének elhagyása szándékos pontatlanság részemről, ezzel is kifejezve, hogy a két Kar eddigi történetének kisebb részében fut — futott — be külön nevesített utat, évszázadokon keresztül együvé tartozott. Hiszen csak 1949-ben mondta ki a 260/1949-es kormányrendelet 1. §-a, hogy a „A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem... bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kara helyett... (az) egyetemen külön-külön bölcsészettudományi és természettudományi kart kell szervezni.” Hálátlan nemzedék lenne a miénk, ha nem emlékeznénk arra, hogy ugyanazon törzs két elágazó, de összetartozó ága a Bölcsészettudományi Kar és a Természettudományi Kar. Ugyanarról a gyökérről táplálkoznak, ez a Pázmány Péter alapította, Mária Terézia újra alapította, Eötvös Lorándról elnevezett Tudományegyetem. Leveleink egyszerre zöldek, virágzásunk közös.

Az első 314 évben tehát a „bölcsészet”, illetve a „természettudományok” oktatása egyetlen karon történt, melynek neve többször is változott, kezdetben a „filozófiai” kar nevet kapta. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem majd mindegyik Kara ennek a Karnak — közvetlenül vagy közvetve — utódja. Sőt, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, amely alapításával az utóbbi időkben az 1782-es évet tekinti, is tulajdonképpen a Filozófiai Kart fogadja el elődjének, hiszen 1782 valójában az Institutum Geometrico-Hydrotechnicum alapításának éve, amelynek első vezetője Rausch Ferenc (1743–1816), a filozófiai kar alkalmazott matematika professzora volt.

A Természettudományi és a Bölcsészettudományi Kart azonban összekapcsolja az is, hogy azok az épületek, melyek most otthont adnak a Bölcsészettudományi Kar tanszékeinek, egy kivételével eredetileg mind természettudományi tanszékek számára épültek. Csak néhányat említve: 1886-ban önálló épülete volt a természettannak — ez a Puskin utcai D épület, melynek tervezésében báró Eötvös Loránd is részt vett, 1886-ban a természettudományok — ez a Múzeum körüti 4/a épület. Ezen ünnepség helyszíne – a Bölcsészettudományi Kar tanácsterme – eredetileg az Ásványtár kiállítóterme volt.

Jóleső érzés látni, hogy jó kezekbe kerültek az épületek. Elég ehhez csak itt körülnézni, vagy megnézni a B épület teljesen átalakult udvarát, amelynek most a Régészeti Intézet a gazdája, vagy rápillantani a Múzeum krt. 6. alatti Főépületre, amely talán soha nem volt olyan szép, mint most. Az európai középkor egyetemének szerkezetében együtt volt a filozófia és a természet törvényszerűségeinek kutatása. Ez nem meglepő, hiszen „A filozófia a csodálkozással kezdődik — írta Arisztotelész —, először a közönséges dolgok, azután a Nap, a Hold és a Világegyetem eredete felett.” Thales, akinek geometriai tételét minden kisiskolás tanulja, elsősorban filozófus volt. Abban az időben a filozófia az összes olyan tudományt magába foglalta, amelyet az „elme saját erejéből megismerhetett”.

A Pázmány Péter alapította egyetem bölcsészeti karán a következő tárgyak voltak: első évfolyamon logika, fizika és metafizika, a második éven pedig etika és matematika. Ezt írta elő a jezsuita rend 1599-ben elfogadott oktatási szabályzata, a Ratio Studiorum. Az első tantermi előadást — filozófiából — 1635. november 14-én

Palkovics Márton tartotta. Az a Palkovics, aki egyben a fizika tanára is volt. Ne feledjük azonban, hogy bár együtt volt jelen az oktatásban a bölcsészet és a természettudomány, módszereiben már akkor is jelentősen különböztek egymástól. Albertus Magnus (1206–1280), a természettudósok védőszentje, Aquinói Szent Tamás tanára írta már négyszáz évvel korábban, hogy „A természettudományokban nem azt kell vizsgálnunk, hogy a Teremtő Isten szabad akarata szerint a világot csodaként használja, hanem inkább azt, hogy mi történik a természetben a benne rejlő okoknál fogva.” Illetve: „Az Isten ismeretében a hit megelőzi az isteni tanítás megértését, azonban az olyan dolgokban, melyeket a természetből tudhatunk, egy filozófus nem fogalmazhat meg olyan véleményt, melyet nem tud alátámasztani logikus érveléssel.”

A korszak Európájának kultúráját — irodalmát, természettudományát illusztrálандó álljon itt néhány évszám: Egyetemünk alapításának évében Shakespeare és Cervantes már majd húsz éve halott. 1543-ban, az alapításnál közel egy évszázaddal korábban jelent meg Copernicus nagy műve a „De revolutionibus orbium coelestium”, Kepler „Astronomia nova” munkája is már 26 évvel korábbi. Az alapítással szinte egyidőben jelent meg Galilei „Discorsi e dimonstrazioni matematiche intorno a due nuove scienze attenenti alla mechanica et i movimenti locali” című híres műve, illetve Descartes „Discours de la methode” könyve.

A felsőoktatási intézmények természetüknél fogva lassan reagálnak a korszakfordító eszmékre. Nem meglepő ezért, hogy a fenti felismerések csak évtizedek elmúltával jelennek meg a nagyszombati egyetem tananyagában. Azonban engedjék meg nekem, hogy felsoroljam a kezdeti évszázadból egy-két kiváló matematikus — természettudós nevét, akinek munkái a filozófiai (bölcsészeti) kar hírnevét öregbítik:

„P. Berczeviczy Henrik SJ (1650–1728) matematikatanár „Arithmetica practica” című általánosan elismert műve 1682-ben jelent meg Nagyszombatban. Az első trigonometriai szakkönyvet „Canon sinuum, tangentium et secantium” címmel P. Duboszy János SJ (1654–1710) és P. Székely Ferenc SJ-vel (1657–1715) írta, 1694-ben jelent meg.

P. Szentiványi Márton SJ (1633–1705) a Curiosora et selectiora variarum scientiarum miscellanea (1687–1702) című művében a kor tudományos ismereteinek az enciklopédiáját alkotta meg. Ez a legelvontabb teológiától a leggyakorlatibb gazdaságtanig kivétel nélkül minden tudományt, mind a történetiket, mind a természettudományiakat felölelő különféle értekezéseit tartalmazza. A természettudományos címszavaknak még a felsorolása is lenyűgöző: első kötetben a kozmográfia, asztronómia, asztrológia, fizika divinatoria, az elemek tana, meteorológia, hidrográfia, a második kötetben a geográfia, mineralógia, optika, a harmadik kötetben az általános növénytan, állattan, fizika, orvosi tudomány és végül az embertan.

P. Makó Pál SJ (1723–1793) A Compendiaria mathesos institutio című műve hat kiadást ért meg és a Habsburg birodalom országaiban a főiskolák és egyetemek tankönyve volt. Legrangosabb műve a Calculi differentialis et integralis institutio (A differenciál- és integrálszámítás szabályai) 1768-ban jelent meg Bécsben.

Ezt a sort talán Horváth János „Physica generalis” és „Physica particularis” tankönyveivel zárhatjuk le, 1767-ből, illetve 1770-ből. Jegyezzük meg, hogy Hollandia vagy Németország egyetemmein is lényegében ugyanebben az időben jelentek meg tananyagként Newton, Leibniz vagy Descartes munkái.

Nem lehet célja ennek a rövid megemlékezésnek, hogy a jelenlegi Természettudományi Kar valamennyi a Kar kiválása előtt már meglévő tanszékének történetét ismertesse, hiszen 1949-ben 22 tanszék, a fizikai-kémiai és az embertani intézet, valamint a botanikus kert együttese képezte a Természettudományi Kart.

„A Természettudományi Kar munkatársai joggal büszkék arra, hogy olyan tanáregyenisegek is tanultak vagy dolgoztak egyetemünkön, akikre a világ is feltekint, akiknek a munkásságát Nobel-díjjal ismerték el.”

De a Kar dékánjaként méltó és igazságos, hogy tisztelegjek azon természettudósok előtt, akik a filozófiai-bölcsészeti kar tagjaként elvállalták az egyetem vezetésének nehéz, de megtisztelő feladatát. Itt csak az 1770 és 1949 közötti időszakot tekintve – az egyetem újraalapításától, a TTK kiválásáig.

1775-ben adott először a bölcsészeti kar dékánt — Weisz Ferenc fizikus személyében, aki egyben a „matematikai torony”, azaz a csillagvizsgáló első igazgatója is volt. Őt követte Mitterpacher József matematikus, 1781-ben, majd 1785-ben Horváth Iván, aki filozófiát és fizikát tanított. Dugonics András, a matematika tanára volt — 1788-ban látta el a rektori tisztelet. Rausch Ferenc 1792-ben — a matematika tanára volt.

Ehhez hasonló húszéves periódus volt 1875 és 1895 között, amikor is rendre Than Károly kémikus, Margó Tivadar zoológus, Szabó József geológus, Hunfalvy János, földrajz, Eötvös Loránd fizikus, Lengyel Béla kémikus viselte a rektori láncot. Mindegyikőjükről utcát, iskolát vagy egyetemet neveztek el Budapesten.

Az időszak 42 bölcsész dékánjából 20-nak kutatási területe a természettudományokhoz tartozott. Büszkeség ez nekünk, természettudósoknak, és köszönet érte bölcsész tanártársainknak.

De nem szabad kihagyni a felsorolásból Jedlik Ányost, aki 1863-ban volt rektorunk, azonban előtte 1846 és 1849 között látta el a bölcsészeti kar dékánjának tisztségét. 1846-ban, a már magyarul tartott évnnyitó beszédében mondtak máig is érvényesek: „.....Nincs egyéb hatalom tehát e földön, mint a tudományok varázssereje, mely mind egyeseknek, mind köztársaságoknak annyira óhajtott jollétét eszközölhetné és biztosíthatná. Azért boldogok ti egyetemi polgárok! hazánk reményei! mert eddig szerzett ismereteiteknek szaporítására e mai naptól fogva új alkalom nyílik. ...”

Ezt egészítik ki Eötvös Loránd rektori székfoglaló beszédének sokat idézett mondatai: „A gondolkozásban önállóságot csak az olyan tanár tanítása adhat, aki maga állandóan gondolkodik, s éppen ez az önállóság az, ami a legszükségesebb a tudósnak mint a gyakorlat emberének.” „.....az egyetem tudományos tanításának színvonalát egyedül tanárainak egyénisége állapítja meg.”

A Természettudományi Kar munkatársai joggal büszkék arra, hogy olyan tanáregyenisegek is tanultak vagy dolgoztak egyetemünkön, akikre a világ is feltekint, akiknek a munkásságát Nobel-díjjal ismerték el. Lénárd Fülöp fizika, Hevesy György, kémia, Békésy György, orvostudomány. Mind a természettudományok különböző ágaiból megszerzett ismereteiket bővítették egyetemünkön. Mindnyáján a Bölcsészettudományi Karon tanultak, sőt Békésy György a Bölcsészettudományi Karon szerezte doktorátusát.

Joggal mondhatná tehát Pázmány Péter végigtekintve a filozófiai-bölcsészeti kar eddigi történetén, az első 375 éven, hogy „exegi monumentum aere perennius, regalique situ pyramidum altius”

Facultas immota stabit.

Nagyszombati Kalendárium

Pozsonyban 1636-ban, halála előtt egy évvel megjelent Pázmány Péter prédikációinak kötete, irodalmi munkásságának záróköve, melyben két külön prédikáció foglalkozik a fiúk és lányok nevelésével.

TÜSKÉS ANNA

A fiaknak istenes neveléséről című prédikáció bevezetésében így ír: „Értelmünk tanítására és akaratunk izgatására nincs annyi ereje a füllel hallott tanításnak, mint a szemmel látott példának. Mert a látott dolgok hatalmasabbak akaratunk indítására, hogysem amit csak mások nyelve után értünk.” (Pázmány Péter művei, szerk. Tarnóc Márton, Budapest, 1983, 649.)

A szöveg hatásosságát fokozó vizualításra közismerten nagy gondot fordítottak a jezsuiták. Ennek egyik kiemelkedő példája a nagyszombati Keresztelő Szent János egyetemi templom. A jezsuita nyomda kiadványait, köztük a Nagyszombati Kalendáriumot (Calendarium Tyrnaviense), rendre sokszorosított grafikai lapok díszítik (Iványi Béla és Gárdonyi Albert, *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története 1577–1927*, Budapest, 1927). A Kalen-

dárium felépítése: naptár, Magyarország egyházi és világi főméltóságainak névsora, részletek tudományos művekből, továbbá üres lapok jegyzeteknek.

Metszetek nem minden példányba kerültek, így lehetséges például, hogy az Egyetemi Könyvtár példányában található metszet esetleg hiányzik az Országos Széchényi Könyvtár példányában, és fordítva. Például az 1683-as és 1695-ös kalendárium OSZK példányában van diszcimlap, a BEK példányában viszont nincs. Előfordul, hogy azonos év különböző példányaiban eltérő metszetet kötöttek. Ugyanazt a metszetet néha több év kalendáriumához is hozzákötötték. Egyes, főrangúaknak szánt példányt bőrbe kötöttek (például 1722, 1748, kötéstábla III. Károly, illetve Mária Terézia portréjával, BEK Kézirattár), és kézzel színezett diszcimlapot kötöttek hozzá. A metszetek hiányát ugyanakkor a folyamatos használat során való elkallódás vagy szándékos kitépés is magyarázhatja.

A török elleni harc dicsőítésének képzőművészeti ábrázolásai gyakran megjelennek a nagyszombati kalendárium metszetein, így például az 1680-as és 90-es években működő J. Sigismundus Schott rézmetsző műve, *I. József magyar király diadala*. Három különböző év (1685, 1689, 1692, BEK Kézirattár) példányaihoz is ugyanezt a rézmetszetű diszcimlapot kötötték. Másik példája a török elleni harc dicsőítésének az 1664-ben Augsburgban született és 1688 és 1714 között Nagyszombatban dolgozó Elias Nesselthaler rézmetszőnek A Szent Liga hadisikerei ábrázoló diszcimlapja az 1688-as nagyszombati kalendáriumhoz (BEK Kézirattár). (Galavics Géza, *Kössünk kardot az pogány ellen*, Budapest, 1986, 53., 55. kép)

A kalendárium a jezsuita rend feloszlása és az egyetem Budára, majd Pestre kerülése után is megjelent, új címe *Vetus et novum Calendarium*. Egyes példányokat kiadásuk után akár fél-egy századdal később is használtak, jó példa erre Kis Antal 1845-ös bejegyzései az 1778-as kalendárium Egyetemi Könyvtárban őrzött példányában.

A kari Éremtár története és kincsei

Megkerülhetetlen, hogy Egyetemünk alapításának 375. évfordulóján a Régészettudományi Intézet tulajdonában lévő gyűjteményről és annak kincseiről meg ne emlékezzünk, hiszen az Éremtár az Egyetem legrégebb gyűjteménye.

MÉSZÁROS ORSOLYA

A tudományos célok és oktatási elvek szerint létrehozott gyűjtemény több évszázada tanulmányi tárként szolgálja a magyarországi régészeti oktatást. 1753-ban történt megalapítása a régészeti tanszék voltaképeni megalapításának is tekinthető, hiszen már a XVIII. században megfogalmazódott, hogy az oktatás nem létezhet gyűjtemények nélkül. A kialakuló éremgyűjtemény és a régészeti tanszék jelentőségét az 1777. évi Ratio Educationis is aláhúzta. A bölcsészeti kar tizenegyedik tanszékeként létrejövő Érem- és Régiségtani Tanszék jogutódja a mai Régészettudományi Intézet. A tanszék nem csupán széles körű és folyamatosan szaporodó numizmatikai gyűjteménye, de tudósai, nagyformátumú egyéniségei is az Egyetem jelentős tanszékei közé emelte.

A felsőfokú oktatás legfontosabb segédletei már Pázmány idejében a gyűjtemények voltak. A magángyűjtemények létrehozása a reneszánsz és barokk időktől kezdve kedvelt tevékenység volt előkelő és gazdag középbirtokosi körökben. A XVI–XVIII. századi főúri műgyűjtemények többnyire külföldi anyagokat, ritkaságokat tartalmaztak. Mellettük a tanintézetek is fokozatosan kialakították saját gyűjteményüket, amelyek kevésbé a reprezentációt, inkább oktatási célokat szolgáltak. A XVIII. században Nagyszombatban létrehozott egyetemi éremtár kezdetben közel kétezer darabot számlált, majd később gyakran jutott műgyűjtőkön keresztül további gazdag kollekciókhoz, műtárgyakhoz.

Az eredeti gyűjtemény megalapozója, Fischer Lipót az érmekekhez már leltárfüzeteket is készített, amelyek precizitása a mai kor követelményének is megfelelne. A páter a gyűjtemény illő tárolására éremszekrényeket is készíttetett. A napjainkig fennmaradt, copf stílusú bútorok szintén komoly értéket képviselnek az érmekek mellett. Miután az éremgyűjteményt a kor szokásainak megfelelően az egyetem könyvtárában őrizték, a numizmatikai és régiségtant oktató professzorok tevékeny-

sége szorosan összefüggött a könyvtáróri szolgálattal. Emellett egyéb feladatokat is elláttak. Az 1770-es évek végének jeles régészprofesszora az egykori jezsuita, Schönwisner István több numizmatikai és régészeti tárgyú művet írt, szakvéleményt adott az országban talált régészeti leletekről, az óbudai katonai fürdő felfedezését ő jelentette be és publikálta. A kor régész tudósai között ki kell emelni Schönwisner mellett Weszerle Józsefet, Kiss Ferencet, Rupp Jakabot, Rómer Flórist. Rómer professzori kinevezésével nagyot lépett előre a magyar régészet oktatása. Munkássága komoly tekintélyt adott a régészettudománynak, javaslataival és tevékenységével messze megelőzte korát. Érdeklődése és publikációi az ősrégészettől a középkori régészetig és a művészettörténetig több korszakot és témakört felöleltek. Hallgatóit terepre vitte, sőt ösztöndíjakat javasolt történelem és filológia szakos hallgatóknak, hogy a juttatással egy éven keresztül a Nemzeti Múzeumban dolgozzanak. Rómer idejére tehető a magyar régészet új, erdélyi központjának kialakulása. A Kolozsvári Egyetem az Erdélyi Magyar Múzeumi Egyesülettel közösen indított ásatásokat és közölt eredményeket. Rómer korától kezdve, azaz a XIX. század második felétől, végétől az 1920-as évekig tartó időszak tekinthető a gyűjtemény legnagyobb mérvű gyarapodásának. Ennek köszönhetően a gyűjtemény ma több mint 18 000 darabot számlál. A második világháború során Alföldi András menekített meg több leletet azzal, hogy a Nemzeti Múzeumba szállította át, ott nagyobb biztonságban érezve azokat. Annak ellenére, hogy a világháború óta a gyűjtemény nem szaporodott, jelentősnek számít, hogy az 1944-ben elszállított és biztonságba helyezett éremanyag napjainkban kerül vissza egykori őrzőhelyére, a Régészettudományi Intézetbe.

A tanulmányi céllal összeválogatott és a mai napig oktatási célokra használt közgyűjtemény ma is előkelő helyet foglal el

a hazai gyűjtemények sorában: mennyiségét tekintve az ötödik helyen áll. A törzsgyűjtemény három nagy egységre oszlik. A közel 9000 darabos antik gyűjtemény görög, kelta, római és bizánci vereteket tartalmaz; a közép- és kora újkori gyűjtemény szintén mintegy 9000 darabból áll, s végül mintegy 1000 darabra tehető a XVI–XIX. századi emlékérem-gyűjtemény. A tár összessége kiválóan reprezentálja a pénzverés és az éremművészet történetét az antikvitástól a XIX. századig, azonban a pénzek megoszlása mind időben, mind térben igen eltérő. A XVIII. századi, alapvetően antik alapgyűjteményt jobbra adományok és beolvadt kollekciók, s elsősorban a Magyarország területén előkerült éremleletek gyarapították, nem pedig célzott vásárlások vagy következetes gyűjteményfejlesztés. Ez némi aránybeli eltolódást okozott. Az antik anyag például számos III–IV. századi császárkori veretet számlál, ám emellett a görög vagy római köztársaság-kori érmek száma jóval kevesebb. A középkori gyűjteményben mintegy 200 darab reprezentálja az Árpád-kort, ugyanakkor több ezer veret képviseli Hunyadi Mátyás és II. Lajos korának pénzverését.

Lássunk néhány példányt a gyűjteményből. Az antik érmek között igen korai és szép darabnak számít az ezüsből vert Nagy Sándor-drachma. Az éremtípus tömeges verése az uralkodó halála után indult meg, elsősorban legitimációs okokból. A gyűjteményben található Kr. e. 310 körül vert érem előlapján Héraklész oroszlánbőr fejdíszes feje, hátlapján Zeusz trónon ülő képe látható. A kelta pénzek között fennmaradtak úgynevezett presztízs pénzek, amelyek nem voltak hosszú időn át forgalomban. Feltehetően a törzsi vezetők híveiket jutalmazták az ilyen érmekkel. A zichyújfalusi tetradrachma a Kr. e. III–II. század fordulójáról a Dunántúl legkorábbi kelta pénzveréséhez tartozik. Az egyik legszebb antik aranyérem egy Marcus Aurelius aureus, amelyet a párthus háború emlékére bocsátottak ki. A háborúban győzelmet arató császár és a győzelmi propaganda fontos eszköze volt az éremverés, ezzel fejezve ki — mint a hadsereg főparancsnoka — a birodalom győzelmét.

Az önálló magyar pénzverés I. (Szent) István király nevéhez fűződik, aki a nyugat-európai denárrendszerhez csatlakozva bajor mintára kezdte meg a pénzverést. Istvánnak két pénztípusáról tudunk, időben első verete csupán mintegy félszáz példányból ismert, amelynek zöme a Baranya megyei nagyharsányi kincslethez tartozik. A második típusnak azonban rengeteg példánya került elő kincs- és

„...az anyagi és eszmei értéket emelő régi vagy nemesfém darabok, a gyűjteményhez tartozó eredeti bútordarabokkal, vagy az eredeti leltárkönyvekkel, az érmek mérésére szolgáló máig is rendkívüli érzékenységgű mérleggel együtt tényleges kincsét képezi a Bölcsészettudományi Karnak.”

éremleletekből. Ebből a típusból az egyetemi gyűjtemény is őriz néhány darabot. Az egyszerű éremképpel készült pénz előlapján a király neve, hátlapján az országra utaló körirat szerepel. A XIV. század jelentős magyar érmei közé tartozik a firenzei „fiorino d'oro” mintájára készült magyar aranyforint. A gyűjteményben található egyik I. (Nagy) Lajos-kori forint előlapján hatkaréjos keretben a magyar Anjou címerpajzs, hátlapján Szt. László szembenéző alakja látható, kezében bárdal. Lajos aranyforintjával egyidős III. Edvárd angol király „noble d'or” aranypénze, amelyet a XIV. század közepén vezettek be. A pénz-típus az egyetlen a középkori angol érmek között, amelyben az uralkodó Franciaországra és Aquitaniára tartott igényt, s ezt az érem köriratának titulációjában ki is nyilvánította. Az uralkodó hajón álló alakja körül a következő körirat szerepel: „Edward Dei Gratia Rex Angliae Franciae Dominus Hiberniae et Aquitaniae”.

Az újkori érmek között található II. Rákóczi Ferenc aranydukátja, amelyet még a Rákóczi-szabadságharc kezdeti éveiben vertek. A rossz gazdasági helyzet miatt a fejedelem később a rézpénz verésére állt át. A mives aranydukát előlapján virágdíszekből álló pajzsban a magyar címer látható, hátlapján Patrona Hungariae: holdsarlón ülő Madonna, jobb karján a kisdéddel. A XVIII. századi pénzek között érdekes darab egy Mária Terézia poltura, egy szétcsavarozható spionpénz. A poltura, azaz a réz váltópénz bevezetése kedvezett az úgynevezett spionpénzek kialakulásához is. A korábbi arany- és ezüstpénznél jóval vastagabb érmeket kettévágták, oldalukba menetet metszettek, s az így létrejött szétcsavarozható érmek belsejébe titkos üzeneteket rejthettek el. A gyűjtemény emlékérméi között egy igen szép és mives kidolgozású darab a Buda visszafoglalására készített érem. A nürnbergi verdében készített példány finom munkáról tesz tanúságot: rendkívül érzéketesen ábrázolja Buda ostromát,

amelynek előképe minden bizonnyal valamelyik korabeli metszet lehetett. Az éremképen jól felismerhetők az ostrom alatt álló budai vár épületei, várfalai. Az érem hátoldalán hosszú szöveg látható, amely a város történetének legfontosabb állomásait villantja fel Mohácsról Buda visszafoglalásáig. Szintén rendkívül szép éremnek számít az 1741-ben, Mária Terézia pozsonyi koronázására vert érem. A Wideman által készített érem a királynő koronázásának emlékét megőrzítő típusok harmadik típusába tartozik. Az aranyból vert érem jóval a koronázás után készült. Az előlapon Mária Terézia diadémós mellképe látható, a hátlapon az uralkodónő lóháton ül, koronával és kivont karddal.

Elegáns és kitűnő arányérzékkel elkészített éremnek számít az 1830-ban vert egyetemi emlékérem, amelyet a nagyszombati egyetem Budára költözésének 50. évfordulójára vertek. Az aranyérmet a szepesolaszi születésű Böhm József készítette, aki híres bécsi udvari érmész volt. A jubileumi érme már több hónappal az ünnepségek előtt elkészült, így a rektor tizenkét érmet oszthatott ki a legjobb tanulóknak, az éremből ugyanis több arany- és ezüstveret is készült. Egyik példánya azóta is az egyetemi Éremgyűjteményt gyarapítja.

Az egyetemi Éremgyűjtemény kincseinek gazdagsága a bemutatott arany-, ezüst- és rézvereteken felvillantva is megmutatkozik. Összetétele, az anyagi és eszmei értéket emelő régi vagy nemesfém darabok, a gyűjteményhez tartozó eredeti bútordarabokkal, vagy az eredeti leltárkönyvekkel, az érmek mérésére szolgáló máig is rendkívüli érzékenységgű mérleggel együtt tényleges kincsét képezi a Bölcsészettudományi Karnak. A ma többszörösen védett és zárt raktárban tárolt gyűjtemény reményeink szerint érdemes lesz arra, hogy egyszer Egyetemtörténeti kiállításra kerüljön, s ne csupán szakemberek, de minden érdeklődő megtekinthesse azokat.

Érem a nápolyi királyi párnak II. Lipót pozsonyi koronázásán való megjelenése emlékére, 1791.

A BTK képes krónikája

A 375 évvel ezelőtt alapított egyetemen az oktatás ténylegesen a Bölcsészkaron vette kezdetét 1635. november 13-án. Ebből az alkalmából jelentette meg a Kar új, szép kiállítású történeti összefoglalóját.

SZÖGI LÁSZLÓ

A munka közel egy évszázados hiányt pótol, hiszen az utolsó részletes és máig is alapműnek számító könyv 1935-ben jelent meg a Kar történetéről — Szentpétery Imre tollából. Az a kötet csak néhány illusztrációt tartalmazott, nem tekintette feladatának a múlt képi bemutatását. A rendszerváltás előtt Diószegi István szerkesztésében jelent meg, öt szerző munkájaként egy újabb kiadvány a Kar múltjáról — szerény kiállításban és minden illusztráció nélkül.

A most megjelent könyv tehát először vállalkozik arra, hogy változó hosszúságú szövegekkel és nagyon gazdag képanyag

segítségével kísérje végig az olvasót a legrégebbi magyar egyetemi kar fejlődéstörténetén. A kötet tizenegy kronologikus és egy tematikus fejezetben mutatja be a Kar történetét. A történeti összefoglalót készítő Borsodi Csaba az első világháborúig bölcs önmegtartóztatással rövid bevezetőkből ismerteti azokat a korszakokat, melyeket Szentpétery korábban alaposan feltárt, így több hely maradt az érdekes képanyagnak. 1918-tól kezdve viszont már hosszabb és egyre bővebb összefoglalókat kapunk. Ez annál is fontosabb, mert itt olyan korszakokról van szó, amelyeket az államszocializmus időszakában nem lehetett a valóságnak megfelelően értékelni az ideológiai diktatúra miatt. Már a két világháború közötti korszakról is újszerű összefoglalót olvashatunk, így többek között a tanári karnak a tanszabadság eszméjéért való kiállásáról. A legizgalmasabb fejezetek a második világháború utáni időszakról szólnak. A szocialista egyetem kialakításának jegyében hatalmas tisztogatás zajlott le a karon a negyvenes évek végén, amelynek nem csak tényeit, de hátterét is jól világítja meg a szerző. Ma már kevesen tudnak az egykor önálló karként is működő Lenin Intézetéről, ahol részben az orosznyelv-tanárokat, részben a marxista ideológiai tárgyak oktatóit képezték. Ez volt az a korszak, amikor a felvételi vizsgáknál bevezették a hallgatók származás szerinti kategorizálását és 1953 után két külön fakultásra választották szét az akkor már csak humán tárgyakat oktató Bölcsészettudományi Kart. Jó dolog, hogy a kötet önálló fejezetben tárgyalja az 1956-os forradalom és szabadságharc bölcsészkar-i eseményeit, hiszen annak egyik kezdeményezője éppen a kar ifjúsága volt, s erről máig sem tud eleget a hazai közvélemény. 1956. október 6-án a kar ifjúsága már egy olyan tüntetést tartott, amely mintegy előképe volt a két héttel későbbi eseményeknek. E fejezetben olvashatunk a forradalom

leverése utáni megtorlásról, az elbocsátásokról és kizárásokról is. A Kádár-korszak bölcsészkarjáról szóló fejezet is érdekes, s valószínűleg nem csak azoknak, akik e korszakot már a karon tapasztalták meg. Itt csak sajnálhatjuk, hogy a kötet terjedelme nem engedett meg bővebb kifejtést, például az 1969-es híres kari gyűlésről, amely az 1968-as diáklázadások egy kései közép-európai visszhangja volt. Ebben a fejezetben és az utolsó, a legutóbbi két évtizedről szóló fejezetben pedig képet kaphatunk a kari szervezeti struktúra számtalan változásáról, melyben már a hozzáértőnek is nehéz eligazodni. A kötetben egy tematikus fejezet is található, „Nyugatosok a bölcsészkaron” címmel. A csupán képeket tartalmazó fejezet láttán megdöbbenve nézhet az olvasó: hogyan lehetséges, hogy a magyar irodalom ennyi kiválósága szinte egyszerre volt a kar hallgatóinak sorában.

A kötet valóban lenyűgözően gazdag képanyagát Tüskés Anna válogatta, aki a kiadványt is szerkesztette. Ha csak azt említjük, hogy a könyvben 427 kiváló minőségű és érdekes illusztráció

található, még semmit sem mondtunk a kötet képeinek gazdagságáról. A képek legalább fele olyan, melyeket eddig nem közöltek, vagy csak kevésbé ismertek. A könyv album jellege lehetővé tette, hogy a képeket élvezhető méretben, a dokumentumokat olvasható nagyságban közöljék. Tüskés Anna a képek mellé nem egyszerűen képaláírásokat készített, hanem esetenként részletes információkkal, életrajzi adatokkal tette érdekesebbé, gazdagabbá a kötetet. A képek jelentős részét a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokából, a többi az Egyetemi Könyvtár Kéziratok és Régi Nyomatványok osztályából, valamint az Egyetemi Levéltárból válogatták, de más közgyűjtemények és magánszemélyek is hozzájárultak a kötet szebbé tételéhez.

A kötetben közölt portrégyűjtemény egyedülállóan gazdag, megerősítve azt a tételt, hogy az egyetem igazi hírnevét a kiváló tanároknak köszönheti. A képek jól bizonyítják, hogy a Bölcsészkar 375 éves történetében sohasem volt hiány kiváló és nagy tudású professzorokban. A kötet másik érdeme, hogy a szerkesztő

BORSODI CSABA – TÜSKÉS ANNA:
AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KARÁNAK TÖRTÉNETE
KÉPEKBEN 1635–2010

Budapest, 2010, 296 oldal.

vállalkozni mert érdekes szövegek, kéziratok, levelek, jegyzőkönyvek közlésére is. Ezek a dokumentumok nem látványosak, viszont annál nagyobb a forrásértékük. Az olvasót arra kell biztatnunk, hogy vegye a fáradságot a szövegek végigolvasására, mert izgalmas, érdekes olvasmányban lesz része. Hiányérzetünk csupán egy van: az 1958 és 1982 közötti kari dékánok portréi nem szerepelnek a könyvben, pedig egy-egy képet talán ők is megérdemelték volna...

A könyv szerzői: Borsodi Csaba és Tüskés Anna

A magyar egyetemtörténet egy nagyon szép, tördelésében és nyomdai kivitelében is impozáns kiadvánnyal gazdagodott e kötet elkészítésével. Reméljük, hogy példa lesz az egyetem többi kara számára is hasonló munkák elkészítéséhez. Örvendetes lenne, ha a kötet a későbbiekben angol nyelven is megjelenne, nemzetközi téren is hirdetve a Bölcsészettudományi Kar dicső múltját és gazdag jelenét.

Ember és nyelv

Egyetemünk jubileumán, a 375. évének fordulóján illő, hogy ember és nyelv kapcsolatáról is szó essék. Köztük ugyanis oly szoros összefüggés van, amely embervoltunkat és az egyetemet mint a civilizáció kitüntetett fontosságú intézményét is közről érinti. Hiszen az egyetem a szűkebb-tágabb közösséget a tudásközvetítés legmagasabb szintű fórumaként szolgálja, s a tudásáramoltatás mindenkor nélkülözhetetlen eszköze a nyelv — nemcsak az egyetemeken, hanem az emberiség egész történetében.

KISS JENŐ

A nyelv embervoltunk egyik legfontosabb jellemző jegye, természetes és szerves része. Kazinczy szerint a nyelv olyan, mint az ég íve a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékaival. A széphalmi mestert, akinek Kosztolányi szerint minden magyar írástudó örök adója, a rendkívüli nyelvi változatosság, a zavarba ejtő sokszínűség ihlette meg (az ő idejében még nem volt kodifikált magyar irodalmi nyelv!). Sütő András egyik írói alakja szerint a nyelv olyan, mint az asszony: elhervad, ha nem szeretik. Ez a mondat azt a hétköznapi igazságot fejezi ki, hogy a kisebbségi létben az anyanyelv megtartása áldozatokkal jár, s ilyen áldozatok meghozatalára az érzelmi elkötelezettség a legbiztosabb garancia. Exupéry írja, hogy a nyelv a félreértések forrása. Igen, sajnos gyakran az. Háborúk kitörésének, kapcsolatok megromlásának nem ritkán ez az oka. Ám nem a nyelv tehet erről, hanem a magát pontatlanul kifejező ember, illetve az, hogy szándékosan félreértjük, azaz tudatosan félremagyarázzuk mások mondatait (tessék a politikai közéletre gondolni).

Heidegger szerint az ember nyelvbe foglalt létező. Erre rimel Sütő András véleménye: nyelvből kiesve létének keretéből esik ki az ember. Ember s nyelv egymást felételezi tehát. A nyelv a kommunikáció legfőkéte-sebb lehetőségét biztosítja, egyúttal azonban mintha a nyelv változatossága (hatezernél is több nyelv van a világon) volna az emberiség kölcsönös megértésének a legfőbb akadálya: áldás és (bábeli) átok egyidejűleg? Úgy érezzük tehát, hogy nagy, hogy túl nagy különbségek vannak a nyelvek között — pedig nagyrészt azonos elemekből és azonos szabályok szerint építkeznek.

A nyelv a kommunikáció eszköze — tanítjuk. De legalább olyan fontos a nyelvnek a megismerésben játszott szerepe. A világot a nyelv segítségével vesszük birtokba, a fogalmakat nyelvi jelekkel jelöljük, szavakkal nevezzük meg. S csak a szavak birtokában mondhatjuk el, idézhetjük föl, taníthatjuk meg a fogalmakat: amit rögzítünk a nyelvben, csak az létezik számunkra!

Ember és nyelv szoros összefüggéséből következik, hogy a nyelvek sorsa anyanyelvi közösségük sorsától függ; hogy csak sikeres közösségeknek van sikeres nyelve; s hogy a közösségek versenyképességének nyelvi feltételei is vannak. Ami a magyar nyelvpolitikai szempontból illeti: demográfiai tekintetben gyengülő közösség élteti (a biológiai és az asszimilációs fogyás egyre aggasztóbb: 1981 óta fogyunk, ma már a 13 millió körüli szám látszik reálisnak), csökken a magyar nyelvterület (a magyar kisebbségek visszaszorulása miatt), gondok vannak a magyar írásbeliség ismeretével, sőt a magyar nyelvi ismeretekkel is (az anyanyelvi hiányok természetes módon jelentkeznek a kisebbségek egyre növekvő részének a körében). A magyar nyelv magas teljesítőképességéhez azonban kétség nem fér.

A prognózisok szerint évezredünkben nyelvek ezrei halnak ki. A nyelvek fennmaradásához három feltétel szükséges: elegendő utód, az anyanyelv továbbadása és a nyelv minden szintjén való használata (ugyanis csak így maradhat versenyképes a nyelv). Itt lép be az anyanyelvvel való tudatos törődés régi értelmiségi hagyománya. Szaknyelvek nélkül nincs versenyképes nyelv. A szaknyelvek, a tudományos

„A világot a nyelv segítségével vesszük birtokba, a fogalmakat nyelvi jelekkel jelöljük, szavakkal nevezzük meg. S csak a szavak birtokában mondhatjuk el, idézhetjük föl, taníthatjuk meg a fogalmakat: amit rögzítünk a nyelvben, csak az létezik számunkra!”

nyelvek azok a nyelvváltozatok, amelyek leginkább igénylik a szakmák képviselőinek tudatos terminológiafejlesztését. Ha tehát az értelmiség nem biztosítja anyanyelvén a tudományművelést, az egyetemi oktatást és a tudományos ismeretterjesztést (iskola!), a versenyképtelenné válás lejtőjére engedi, kényszeríti nyelvét. Hamis kérdésfölvetés az, amelyik csak a vagy-vagy alternatíváról beszél az anyanyelv és a világnyelv viszonyáról szólván, hiszen az is-is lehetősége is kezünkben van! „Súlyos következményekkel járhat, ha a jól bevált világnyelvet valahol nem kizárólag többnyelvűségi helyzetben alkalmazzák, azaz ha nem csupán közvetítésre, hanem az anyanyelv valamelyik vagy egyre több természetes funkciójában is. Ilyenkor a világnyelv (ha nem akarva is) árnyékot vet a helyi anyanyelv közéleti elhivatottságára. És az is, ha a közösség illetékesei — egyoldalú nyelvpolitikából eredően — tartósan elmulasztják anyanyelvük megfelelő korszerűsítését”. (Ágoston M.: Édes Anyanyelvünk 2008/4: 3).

Amikor 1791-ben megalapították egyetemünkön a magyar tanszéket, a maganyelvűség tekintélyének növelése volt a cél a praktikus (nyelvtanítási) feladatok mellett. Amikor 1825-ben megalapították az Akadémiát, akkor a „kezdeti feladata az volt, hogy összekapcsolja a nyelvet, a nemzetet és a tudományokat. Most az a feladata, hogy egyben tartsa őket” (Péntek J.: Magyar Nyelv 2010: 20). Íme: itt és ebben is kikerülhetetlen felelőssége van az egyetemeknek, az egyetemek polgárainak, s az értelmiségnek általában is!

Erősödő nemzetközi kapcsolatok

Komoly szervezőmunka előzte meg a Magyarországra akkreditált nagykövetségek és konzulátusok képviselőinek, a hazánkban működő kulturális intézetek szakértőinek és számos multinacionális cég vezetőinek fogadását 2010. november 11-én. Erre a jeles eseményre abból az alkalomból került sor, hogy ez év novemberében ünnepelte az ELTE BTK alapításának 375. évfordulóját.

SÁRDI RUDOLF

A diplomatakat és a meghívott vendégeket az ELTE BTK Aula éttermében ünnepélyes keretek között köszöntötte az Egyetem és a Kar vezetősége részéről: Mezey Barna, az ELTE rektora, Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánja, Károly Krisztina oktatási dékánhelyettes és Pál Ferenc nemzetközi dékánhelyettes. Az ünnepséget Mezey Barna rektor nyitotta meg. Az ELTE rektora köszöntő beszédében megemlékezett a 375 évvel ezelőtti évnyitóról és első tanítási napról, a képzés történetéről és célkitűzéseiről. Kiemelte, hogy a Bölcsészkar a filológiai és történeti szakokon túl 60 nyelvet és kultúrát oktat, s az itteni képzésben részesülők méltón képviselhetik az Egyetemet és a magyar oktatást a világ bármely pontján.

A rektor szavait Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánjának beszéde követte. A Bölcsészettudományi Kar dékánja elmondta, hogy az ELTE Bölcsészkar végigkísérte Magyarország utóbbi négy évszázadának történelmét: a Kar és hazánk történelme így egymástól elválaszthatatlanná vált. *A dicsőséges múlt méltatása mellett a dékán hangsúlyozta azt is, hogy a ELTE BTK a hagyományos bölcsésztergyakon, irodalom- és nyelvtudományon, történelmen, filozófián és antik nyelveken kívül hatvan nyelvet, irodalmat és kultúrát tanulnak az ide járó magyar és egyre nagyobb számban érkező külföldi hallgatók, akik ebből a „modern Babelből” kilépve, hazánkban éppúgy, mint a világ bármely más táján méltón képviselhetik Egyetemünket, a Bölcsészettudományi Kart, a magyar oktatást és tudományos képzést.*

Hangsúlyozta továbbá, hogy a jelenben is kiemelkedő a Bölcsészkar teljesítménye: amióta van objektív adatokon alapuló országos rangsor, a 168 hazai kar közül mindig abszolút első az ELTE BTK. A dékán kifejtette, hogy a Bölcsészkar nemcsak a legrégebbi, folyamatosan működő egyetemi kara hazánkban, hanem egyben a legnagyobb is, és az oktatott szakok legszélesebb kínálatát nyújtja: szinte nincs a világnak olyan szeglete, kultúrája, vallása, amelyről az ELTE BTK valamely oktatója ne tudna érdemben nyilatkozni.

A fogadáson közel 50 ország külügyi képviselője volt jelen nagyköveti vagy

konzuli szinten. Részt vett továbbá számos neves kulturális és egyházi szervezet több ország képviselőjében, valamint nagy nemzetközi cégek és légitársaságok képviselői is megtisztelték jelenlétükkel a rendezvényt, amelynek elsődleges célja a kultúrák közötti kapcsolatok elmélyítése és az ELTE BTK nemzetközi szinten történő hírnevének öregbítése volt. A rendezvény kivitelezéséhez az XO Bistro, a Fótaxi és a Diplomacy & Trade magazin nyújtottak támogatást.

Ünnepi beszéd

DEZSŐ TAMÁS

„Sapientia aedificavit sibi domum”.
Megépítette a házát a bölcsesség,
s hét oszlopát is felállította,
barmaít levágta, borát megkeverte,
és az asztalát is megterítette.
Kiküldte szolgálóit és kihirdette
a város magasabb pontjain:
„Tapasztalatlanok, kerüljetek beljebb!”
Az értetleneknek meg ezt mondja:
„Gyertek, egyetek a kenyeremből,
igyatok a borból, amelyet kevertem!”
Éltek, csak hagyjatok fel a dörességgel
és járjatok az értelem útjain!”
(Példabeszédek 9)

A Példabeszédek ezen idézetének első latin sora olvasható Egyetemünk jezsuita korszakában, 1742-ben Nagyszombatban megjelent Kalendáriumának címlapján az Egyetem allegóriája alatt. Amikor Pázmány Péter Esztergom bíboros érseke 1635. május 12-én megalapította az Egyetemet és az első Kar, a Bölcsészeti Kar, a Filozófiai Facultas november 13-án 8 jezsuita növendékkel és 48 külső hallgatóval, ún. externivel megkezdte az első tanévet, valóban felépítette a tudás a maga házát, amelynek terített asztalánál 375 év óta folyamatosan csillapítjuk tudáséhségünk és oltjuk tudásszomjunk.

Magnífice domine Rector!
Honoratissime domine Praeses Comitiorum!
Domine honorande Vice-Magister Civium!
Domini Rectores honorandi!
Domini Decani honorandi!
Domini Vice-Decani honorandi!
Honorandi domini Directores Institutiorum!
Honorandi domini Ductores Cathedrarum!
Domini Professores spectatissimi!
Domini Magistri honorandi!
Cives academici!
Collegae clarissimi!

I. FEJEZET: AZ EMLÉKEZÉS

Mai ünnepünk az emlékezés ünnepe. Emlékezzünk mindazokra, akik a Bölcsészeti Kar elmúlt 375 évében szóval és tettel, tollal vagy éppen karddal szolgálták a magyar tudomány és művelődés, a magyar haladás ügyét. Karunk és Egyetemünk történetének első, 1770-ig tartó nagyszombati jezsuita korszakát, különösen annak XVII. századi történetét sajnos csak részben jellemezte a

pázmányi alapító üzenet, mely szerint „Minden más eszköznél előbbre valónak tűnt föl előttünk, hogy Tudományos Egyetem emeltessék, ahol a harcias nemzet lelkülete megszelídüljön és az egyházkormányzásra és az állam szolgálatára alkalmas emberek képeztesse.” Diákjaink pályafutását csak részben jellemezte az egyházkormányzás és az állam szolgálata, mert a történelem viharai, a törökellenes harcok nem tették lehetővé, hogy a harcias nemzet lelkülete megszelídüljön.

Emlékezzünk gróf Eszterházy Lászlóra és gróf Eszterházy Gáspárra, Karunk 1645-ben beiratkozott hallgatóira, akik két másik Eszterházyval, Ferencel és Tamással együtt 1652. augusztus 25-én a török ellen vívott vezekényi csatában áldozták

„Amikor Pázmány Péter, Esztergom bíboros érseke 1635. május 12-én megalapította az Egyetemet és az első Kar, a Bölcsészeti Kar, a Filozófiai Facultas november 13-án 8 jezsuita növendékkel és 48 külső hallgatóval, úgynevezett externivel megkezdte az első tanévet, valóban felépítette a tudás a maga házát, amelynek terített asztalánál 375 év óta folyamatosan csillapítjuk tudáséhségünk és oltjuk tudásszomjunk.”

életüket Magyarorszáért és a keresztény Európáért. Az egyetlen csatában elesett négy Eszterházyt Nagyszombatban, a nem sokkal korábban Eszterházy Miklós nádor által a jezsuitáknak építtetett Keresztelő Szent János-templomban nagy pompával temették el. A gyászmenetben ott voltak bölcsészeti kari egyetemista társaik is.

Emlékezzünk volt diákunkra, báró Koháry István altábornagyra, Fülek örökös főkapitányára, Hont vármegye örökös főispánjára, a Bányavidék főkapitányára, aki 1664. július 19-én az Ali esztergomi pasa csapataival vívott lévai csatában esett el.

Emlékezzünk mindazokra az alumnusainkra, akik 1686-ban, amikor Karunk fennállásának már 50-edik évfordulóját ünnepelte, harcoltak Buda visszavételénél. Ott volt közöttük volt diákunk, Miskey István, akkor már Győr főkapitánya, aki Savoyai Jenő, majd Budánál Badeni Lajos lovassági parancsnokaként harcolt. Ott volt közöttük gróf Eszterházy Pál, aki már korábban is kitüntette magát a török elleni harcokban. 1664-ben Zrínyi Miklós oldalán részt vett a téli hadjáraton, amikor 5000 lovassal felgyújtották az eszéki hidat. Harcolt Montecuccoli alatt a körmendi (1664. júl. 26–27) és a szentgotthárdi csatában (1664. aug. 1–5). 1681-ben nádorrá választották, 1686-ban Budánál nádorként harcolt, 1687-ben birodalmi hercegi rangot kapott. A török ellen harcolt Szalánkeménél (1691) és Zentánál (1697).

„*...375 év hagyománya, a Kar küldetése, a magyar humán, véleményformáló értelmiség színe-javának képzése és erkölcsi nevelése szinte elviselhetetlen súllyal nehezedik vállunkra. De büszkén tartjuk magunkat, egyenes derékkal járunk, és a súlyos teher alatt csak akkor rogygan meg a térdünk, amikor azt senki sem látja.*”

Nagyszombati diákként azonban nemcsak a fegyverekhez értett, hanem költő és zeneszerző is volt. Az ő nevéhez fűződik többek között a Harmonia Caelestis és a Mars Hungaricus kiadása is.

Emlékezzünk báró Bercsényi Miklósra, aki 1681–82-ben iratkozott be Karunkra, és aki szintén harcolt 1686-ban Buda visszavételénél. A török elleni harcokban magát kitüntetvén 1687-ben grófi rangot és ezredesi kinevezést kapott, majd Szeged főkapitánya lett. Amikor Rákóczi vezérlő generálisaként 1704. december 26-án Nagyszombatnál csatát vívott, a csata előestéjén megállapodott Heister tábornokkal, a császári csapatok parancsnokával, hogy Nagyszombatot és az egyetemet megkímélik, hogy a háború zaja ne zavarja az oktatást. A bujdosóvá lett Bercsényi Miklós fia, László, Rákóczi testőrkapitánya, Franciaországban 1719-ben huszárezredet alapított, amely ezred, a Bercsényi huszárezred a mai napig fennáll, Franciaország legrégebbi folyamatosan működő katonai alakulata, és himnuszukként, büszkén éneklik magyarul az egyik legszebb bujdosónótát:

*Gyenge violának, letörött az ága,
Az én bánatomnak, nincs vigasztalása,
Suhog a szél, Késmárk felett,
édes Rózsám, Isten veled!
Suhog a szél, Késmárk felett,
édes Rózsám, Isten veled!*

*Nagy Bercsényi Miklós
Sirdogál magába,
Elfogyott szegénynek
Minden katonája
Suhog a szél, Késmárk felett,
szegény Hazám, isten veled!
Suhog a szél, Késmárk felett,
szegény Hazám, isten veled!*

Azért van példa a pázmányi üzenet másik, hón óhajtott elemére, az egyház és állam szolgálatára alkalmas emberek képzésére is. Emlékezzünk gróf Esterházy Józsefre, karunk 1699-ben végzett hallgatójára, aki országbíróként szolgálta Magyarországot. Emlékezzünk gróf Barkóczy Ferenc esztergomi érsekre, aki 1730-ban „sub auspiciis imperatoris” diplomát kapott Karunkon.

Emlékezzünk továbbá azoknak a főúri családoknak a sarjaira, köztük 16 Eszterházy grófra és báróra, 26 Révay grófra és báróra, több Nádasdyra, Serényire, Zichyre, Nyáryra, Keglevichre, Pongráczra, Berényire, Forgáchra, Illésházyra és Batthyányra, valamint számos más aulikus nemesi család sarjára, akik 1635 és 1770 között Karunkon végzett tanulmányaik után különféle főhivatalokban szolgálták Magyarországot.

Az 1770-nel kezdődő korszakban a jezsuita egyetemből királyi egyetem lett. A hangsúlyok megváltoztak és új feladatok előtt álltunk. A hagyományos három évfolyamos besorolás, amelyben az elsőévesek a logicusok, a másodévesek a physicusok, a harmadévesek pedig a metaphysicusok voltak, megváltozott. Ekkor kezdett el kialakulni mai tanszéki struktúránk. Ezóta tanítunk németet és franciát. 1770-ben alapítottuk a történelem, 1791-ben pedig a magyar nyelv tanszékét. Ekkor sikerült elérnünk, hogy Magyaror-szágon elsőként, kötelező tárggyá vált a magyar nyelv oktatása.

Emlékezzünk mindazokra a diákjainkra, akik a reformkorban zászlajukra hímezték a haza és haladás jelszavát.

Emlékezzünk Karunk oktatóira, Petzval Ottó mérnök-matematikusra és Jedlik Ányos fizikusra, 1848-ban Karunk dékánjára, akik Karunkon — ahol a reformkorban évtizedeken keresztül folyt a magyar tannyelvre való áttérésért folytatott úttörő küzdelem — tudós pályájuk mellett sokat tettek a természettudomány magyar szakkifejezéseinek megalkotásáért. Egyetemünk volt az, amely

a magyar felsőoktatásban elsőként vívta ki a magyar tannyelv bevezetésének lehetőségét.

Emlékezzünk azokra a hallgatóinkra, akik 1848-ban tollal és fegyverrel szolgálták a forradalom, a szabadság és a haladás ügyét, és a sajtószabadság harmadik napján a Pesti Hirlapban tették közzé kilenc pontból álló követeléseiket, köztük a következőket:

A magyar egyetem emancipációja a bécsi kormány és egyetem gyámsága alól, s annak törvény általi biztosítása.

Az egyetem kormányzásának szabad elvű elrendezése s országgyűléseni képviseltetése.

...

MINISZTERELNÖKI LEVÉL

Tudás felelősséggel

ORBÁN VIKTOR

a Magyar Köztársaság miniszterelnöke

A XXI. század első éveire minden bizonnyal úgy fog emlékezni az emberiség, mint válságok évtizedére. Amikor a civilizált világot meg-rázó 2008-as pénzügyi-gazdasági válsággal kapcsolatban úgy tűnt, hogy a legnagyobb nehézségeken túljutottunk, ökológiai katasztrófák formájában érkezett az újabb figyelmeztetés először a Mexikói-öböl-ben, majd sajnos éppen itt, a mi hazánkban. Mindez épp akkor történt, amikor minden korábbinál erőteljesebben támaszkodunk a gazdasá-gi-pénzügyi rendszerünkre és a műszaki tudásunkra, mint a nyugati civilizáció kétség nélkül fontos pilléreire. Jó okkal merül fel a kérdés: miként lehetséges, hogy ennyire kiszolgáltatottak vagyunk a saját magunk által teremtett rendszereknek? A válasz egyértelműnek tűnik: ezek a rendszerek túlságosan a magánérdek szolgálá-tában álltak, ami nem társult a közérdek iránti alázattal, felelősséggel. Széchenyi István, a legnagyobb magyar mondta egyszer: „Az ész drágakő, mely legszebben fénylik, ha szerénységbe van foglalva.”

A jövőben az a fajta tudás fog minőséget képviselni, amely közös értéket teremt, és amelyet nem homá-lyosít el a magánérdek vagy a maga igazába vetett túlzott bizalom. Az egyetemeknek is nagy felelőssége van nem csupán abban, hogy milyen tartalmú tudást adnak át az utánunk jövőknek, hanem abban is, hogy a tudás felhasználása dolgában milyen habitusra nevel-jük a következő nemzedéket. Meggyőződésem szerint az emberekben megvan az az eredendő jóindulat és hajlandóság, amely a közérdek szolgálatához szükséges, így az oktatási rendszerünknek arra az alapra építve kell fejleszteni a felelős gondolkodás és döntéshozatal ké-pességét. Ha a tudáshoz felelősséget társítunk, akkor jó reményünk lehet arra, hogy világunk nem csupán fejlett, de tartósan biztonságos is lesz.

A magánérdek és a profitérdek féktelen tombolásá-nak időszaka véget ért, a nemzeti közösség felemelése lett ismét a zsinórmérték. A célunk, hogy a magyarság

újra erős nemzet, múltjára és teljesítményére büszke, öntudatos, magabiztos, a jövőt illetően pedig józan elvárásokat és reményeket tápláló közösség legyen. Ennek szellemében kívánok Önöknek szép ünnepségsorozatot, és még sok évtizedes, évszázados sikeres mun-kát Önöknek hasonló kiváló oktatókkal és hatalmas tudásszomjjal érkező, majd roppant építő energiákkal távozó hallgatókkal!

Kelt Budapesten, 2010. október 25-én

Tökéletes tanítási és tanulási szabadság, t.i. szabad legyen a tanulói évek meghatározása mellett tant és tanítót választani ...

A rendes és rendkívüli tanszékek, segédállomások stb. — nem kegyelem útján, de érdem és nyilvános csődület általi betöltése minden valláskülönbség nélkül, s azoknak a külön vallások szükségégeinek s a tudomány jelen állásának megfelelő szaporítása.

Emlékezzünk Karunk diákjára báró Eötvös Józsefre, aki 1848-as, majd a Kiegyezést követő vallás- és közoktatásügyi minisztersége idején elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar oktatásügy és tudomány fejlesztése terén.

Emlékezzünk Karunk tanárára, báró Eötvös Lorándra, aki fizikából doktorált és magántanári pályázatát a Petzval Ottó, Jed-lik Ányos és Than Károly professzorokból álló bizottság melegen támogatta. 1878-ban Jedliktól átvette a Kísérleti Fizika Tanszékét, majd ő lett a Fizikai Intézet első igazgatója is. 1891–92-ben Egyetemünk rektora, 1894–95-ben pedig vallás- és közoktatási miniszter volt.

Emlékezzünk Kodály Zoltánra, aki Karunkon 1905-ben magyar-német szakos tanári, 1906-ban pedig bölcsészdoktori oklevelet kapott.

Hajtsunk fejet mindazon tanárok előtt, akik az I. világháborúban áldozták életüket. Emlékművük itt áll a Trefort-kertben. Hajtsunk fejet mindazon hallgatók előtt, akik az I. világháború különböző frontjain veszítették életüket. Emlékművük az Egyetem téren áll.

A XX. században a Bölcsészeti Kar bölcsészettudományi és természettudományi része is komoly hatást gyakorolt a magyar művelődésre és a nemzetközi tudományra. A bölcsészek közül emlékezzünk Karunk egykori hallgatójára, Móricz Zsigmondra és a Bölcsészkarról kikerülő nyugatosokra, Babits Mihályra, Kosztolányi Dezsőre, Juhász Gyulára, Szabó Dezsőre, Tóth Árpádra, Hatvany Lajosra, Kuncz Aladárra, Laczkó Gézára, Osváth Ernőre, Schöpplin Aladárra, Dienes Valériára vagy éppen Balázs Béla filmesztétára, filmrendezőre, akik a magyar történelem korszakait formáló hatást gyakoroltak a magyar társadalomra. A mi szellemi műhelyünkben érett költővé vagy íróvá Németh László, Halász Gábor, Illyés Gyula, Szerb Antal, Ottlik Géza, Jékely Zoltán, Rónay György, Sótér István, Devecseri Gábor, vagy éppen Somlyó György is, akik kitörőlhethetlen nyomot hagytak a magyar irodalomban. Ez a hagyomány a mai napig él. A mi karunkon tanult a mai magyar irodalom színe-java.

A természettudósok közül emlékezzünk Karunk két matema-tikaprofesszorára, Fejér (eredeti nevén Weisz) Lipótra és Riesz Frigyesre, akinek munkássága a matematika számos területén nemzetközi elismerést vívott ki.

Emlékezzünk volt hallgatóinkra, Lénárd Fülöp Nobel-díjas fizikusra, Hevesy György Nobel-díjas kémikusra, Békésy György Nobel-díjas biofizikusra és Harsányi János Nobel-díjas közgaz-dászra, aki 1947-ben filozófiai doktorátust szerzett.

Emlékezzünk a magyar történettudomány nagyjaira, Karunk oktatóira, Szekfű Gyulára és Hóman Balintra.

Hajtsunk fejet azon diákjaink előtt, akik a II. világháborúban életüket áldozták a Don-kanyarban a lövészárkokban vagy munkaszolgálatosként, a bombázások alatt vagy valamelyik láger poklában azért, amiben hittek vagy amiben egyáltalán nem hittek.

Hajtsunk fejet Korompay Emánuel Aladár tartalékos lengyel százados előtt, akinek az abszolutoriumát Karunkon 1912. október 3-án állította ki Fináczy Ernő dékán, és aki a varsói Józef Pilsudski Egyetem magyar lektoraként vonult be a lengyel hadseregbe. Valamikor 1940 április-májusában a sztarojbelszki fogolytábor 3739 lengyel tisztjével együtt — a katyini mészárlás ré-szeként — agyonlőtték. Emlékművük Pjatyihatkiban áll. Korompay Emánuel Aladár emlékét emléktábla őrzi varsói házának falán és a Varsói Egyetem mai Orientalisztikai Tanszékének, az egykori Magyar Tanszéknek a falán.

Emlékezzünk azokra a kollégáinkra, akiknek 1949-ben politikai okokból távoznuk kellett Karunkról: Schwarcz Elemérre, Gerevich Tiborra, Deér Józsefre, Huszti Józsefre, Alszeghy Zsoltra, Lukinich Imrre, Széky Tiborra, Lassovszky Józsefre és Rybár Istvánra.

Hajtsunk fejet I. Tóth Zoltán, Karunk dékánja előtt, akit 1956. október 25-én, amikor a Kar követeléseit vitte a pártszékházba, az Akadémia utcában agyonlőttek. Emléktábláját itt a campuson, '56-ra emlékezve, minden évben megkoszorúzzuk. Hajtsunk fejet Kováts Mária, Karunk hallgatója előtt aki szintén életét vesztette a harcokban. Hajtsunk fejet Nimsz Béla, Karunk diákja előtt, akit akkor ért a halálos golyó, amikor hóna alatt két vekni kenyérrel át akart szaladni itt a Rákóczi úton, hogy élelmet vigyen a kollégium-ban rekedt lányoknak.

Emlékezzünk volt diákunkra, Antall Józsefre, Magyarország hosszú idő után újra szabadon választott miniszterelnökére.

Csonka névsor, nagyon csonka. Nem tudjuk felolvasni azon százazrek nevét, akik Karunkon tanultak vagy oktattak, pedig megérdemelnék. 375 év, vagyis 15 negyedszázad, 15 generáció példamutatása áll előttünk. Karunk történetét átította Magyarország újkori és jelenkori történelme, és Karunk története is beleivódott a magyar állam és művelődés történetébe. Onnan kiszakítani, attól elválasztani, anélkül megérteni nem lehet. Hajtsunk fejet elődeink hőstettei előtt akár karddal, akár tollal a kézben vitték azokat véghez. Példamutatásuk adjon nekünk erőt hétköznapijainkban.

II. FEJEZET: FELOLDÓZÁS

Történetünket azonban nem csak vérral írták. Hétköznapi, nyom nélküli hőstettek soha véget nem érő folyama élteti a Kart. Ha tartunk egy jó előadást, egy jó félévet zárunk, írunk nekünk egy jó szemináriumi dolgozatot, felfedezünk egy tehetséget, államvizsgáig vagy doktori védésig vezetünk egy tanítványt, már elmondhatjuk, hogy nem éltünk hiába. Iszonyú terhet cipelünk. 375 év hagyomány, a Kar küldetése, a magyar humán, véleményformáló értelmiség színe-javának képzése és erkölcsi nevelése szinte elviselhetetlen súllyal nehezedik vállunkra. De büszkén tartjuk magunkat, egyenes derékkel járunk, és a súlyos teher alatt csak akkor rogytan meg a térdünk, amikor azt senki sem látja.

Mert senki sem tudja, hogy milyen iszonyú árat fizetünk mindezért. Hányszor mondtuk a gyerekeknek, hogy most nem érek rá mesét olvasni, de holnap majd két mesét olvasunk, jó? Hányszor nem jut idő a családunkra és szeretteinkre? Mennyi elvesztegetett, soha vissza nem térő pillanat. És ki ad nekünk feloldozást? Ki ad nekünk feloldozást szeretteink ellen elkövetett mulasztásaink bűne alól? Ki érti meg, hogy nincs más választásunk? Ki érti meg, hogy ez az oltár? Ki érti meg, hogy mi őrizzük a lángot? Ki ért meg minket? Quis custodiet ipsos custodes? És, „Ki őrzi az őrzőket?” (Juvenalis)

Ezért én, a Bölcsészeti Kar 204. dékánja, az eltelt 375 év jogán, feloldozást kérek minden elkövetett bűnünk alól. Ennek a 375 évnek a jogán, a rengeteg, a nemzet oltárán hozott áldozatunk jogán kérek most feloldozást 15 negyedszázad, 15 generáció minden elkövetett bűne alól. Isten látja, tiszta a lelkem. Ennek a 375 évnek a jogán kérem most minden jelenlegi és volt diákunkat, hogy tisztelje tanárai és elődei áldozatát, tisztelje a Kar küldetését és segítsen hivatásunk teljesítésében. Segítsen, hogy itt, a tudás házában, a tudás templomában, a terített asztalnál sokan találjanak szellemi táplálékra.

III. FEJEZET: ÖRÖKMÉCSES

Mert már jól tudjuk, hogy a Bölcsészkar a tudás évszázados temploma. A templom mellett, a szent liget fái között egy forrás ered. Ez a tudás forrása. A templom előtt oltár áll, rajta mindig

lobog a tűz. Ennek lángja a szellem lángja. A tudás forrásának hús vizével oltjuk olthatatlan tudásszomjunkt, az oltáron, a tudás oltárán pedig mindannyian rendszeresen áldozunk: gondolatot, ifjúságot, egészséget, családot vagy éppen életet.

Az egyetem a tudás temploma. Falai szilárdan állnak. Még a kint oly gyakran tomboló viharos szelek sem tudtak kárt tenni bennük, és ha folyosóin egy-egy jeges, dermesztő fuvallat végig is söpört, a szellem lángját sohasem sikerült kioltania. Sőt, ezekben a viharos időkben a szellem lángja soha ki nem alvó örökmécsesként világított, és fénye olyan erős volt, hogy minden fagyos homályon keresztül utat tört, és mint egykor a pharoszi világítótorony, minden időben utat mutatott a tévelygőknek és biztos révbe vezette a szellem háborgó óceánján hanykolódókat.

A szellem lángját, a mi örökmécsesünket nem fa vagy mécsesolaj táplálja. Nem is az égő csipkebokor soha el nem

hamvadó ágai fűtik. A tudás oltárán a szellem lángját lelkünk táplálja. Azt emészti, míg végül — teljes égő áldozatként — el nem hamvad az oltáron. Mert bizony önként emészttük lelkünket a tudás oltárán, önként tápláljuk lelkünkkel a szellem lángját és mutatunk vele utat a tévelygőknek, a tudásszomjukat oltani vágyóknak, a sötétségből a fény felé törőknek, a szellem lángjánál melegedni vágyóknak. Ez az oka annak, hogy itt, a Bölcsészeti Karon, az elmúlt 375 évben, bizony, önként és dalolva ment ebbe a lángsírba minden walesi bárd.

Ha most, a 375. évfordulón el kellene számolnunk elődeink előtt, hogy mit is végeztünk, hogy őrizzük-e a lángot, hogy őrizzük-e azt a rengeteg kincset, amelyet ők nagy közös kincsesládánkban felhalmoztak, hogy teljesítjük-e 375 éves közös küldetésünket, a magyar tudomány és kultúra ápolását, akkor talán elmondhatjuk, hogy nem kell szégyenkeznünk előttük.

Karunk nem csak dicsőséges múltjából él, merthogy múltja dicsőséges. Karunk mára olyan modernné lett, mint amilyen talán még sohasem volt. Képzési portfóliónk 59 BA szakirányunkkal, 72 mesterképzési szakunkkal és 71 doktori programunkkal szinte teljesen kivirágzott, összetettsége a világ élvonalához közelít.

Az eredeti, 1635-ös 56 fős első évfolyammal szemben ma, közel 8000 hallgatónkkal mi vagyunk az ország legnagyobb kara.

Karunk nemcsak Magyarország legregebbi, leggazdagabb képzési portfólióval rendelkező és legnagyobb kara, de a legjobb is. Amióta a HVG Diploma mellékletében publikálják a magyar

felsőoktatás hivatalos rangsorát, azóta Magyarország 70 felsőoktatási intézménye 168 karának rangsorában, immáron ötödik éve, Karunk az abszolút első helyet foglalja el.

Tiszta lelkiismerettel állhatunk elődeink ítélőszéke elé: nincs miért szégyenkeznünk. Jól sáfárkodunk a ránk bízott kincsekkel, és erőnkhöz mérten oktatjuk a jövő generációit — nemcsak tudományra, hanem erkölcsre is. Mert a magyar társadalomnak is szüksége van erkölcsi útmutatásra, az elődök tetteiből, példamutásából való okulásra. Ehhez ajánlunk mi partnerséget a magyar társadalomnak. Ahhoz ajánlunk partnerséget, hogy erkölcs, jog és politika ismét közel kerüljön egymáshoz és újra az ókori harmónia fényében tündököljön.

Elődeinktől erőfeszítéseinkért cserébe olyan ajándékot kapunk, amely minden kincsnél többet ér. Nevezetesen azt, hogy az egyetem, a Bölcsészkar olyan csodát tesz velünk, amelyet a külvilág talán fel sem foghat. A sors olyan kegyben részesít minket, amely sajnos keveseknek lehet osztályrésze: úgy élhetünk, ahogy szeretnénk, azt cselekedhetjük, amiben hiszünk, és azt mondhatjuk, ami a szívünkön van. Azt mondjuk, amit gondolunk és azt tesszük, amit mondunk. A katedra nemcsak lehetővé teszi, hanem meg is követeli, hogy igaz szó hangozzék el róla. Emlékezzünk Karunknak itt az emelvényen is látható, 1777-ben Mária Terézia által adományozott címerére, amelyen a két pajzstartó telamon közül a bal oldali a kezében nyitott könyvet, illetve isteni szemmel ellátott, jogart tartó Bölcsesség, míg a jobb oldali, a mellén tündöklő napkorongot viselő Igazság, Bölcsesség és Igazság, Ez ősi hagyatékunk. Ennek a küldetésnek a továbbvitelével induljon el a második 375 év.

Az emlékezés ünnepén emlékezzünk még valakire. Karunk védőszentjére, Xavéri Szent Ferenre. A baszk származású Xavéri Szent Ferencet, a Loyolai Ignáccal együtt a jezsuita rendet megalapító őt szerzetes egyikét, III. Pál pápa távol-keleti térítő útra küldte. 1542-ben érkezett meg Goába, ahonnan az Indiai-félsziget déli csücskére indult. Itt 20 000 embert keresztelt meg. Innen továbbutazott a Molukka (Maluku) szigetekre, ahol egy évet töltött, majd Japánba ment téríteni. Xavéri Szent Ferenc pápai legátusi megbízása a Jöreménység fokától egészen Kináig terjedt, így a Japánban töltött év után elhatározta, hogy Kinába megy. A Molukkákról indult útnak egy csempészhajón és el is jutott a Kanton partjainál fekvő San-Csao sziklaszigetére, amikor minden portugál kereskedő kísérijétől magára hagyva lázas betegség támadta meg és 1552. december 3-án meghalt. Missziós munkája ezreket vonzott missziós küldetésre. V. Pál pápa boldoggá és ezzel követendő missziós példaképpé avatta. XV. Gergely 1622-ben, Loyolai Szent Ignáccal együtt szentté avatta, XIV. Benedek 1748-ban „India és az egész Távol-Kelet védőszentje” nevet adta neki, míg XI. Pius 1927-ben „az egész földkerekség minden missziója védőszentjeként” bízta rá a misszionáló egyházat. Ünnepét halála napján, december 3-án tartották. Ezt az Ünnepnapot a Bölcsészeti Karon az 1949–50-es államosításig minden évben megünnepelték. Hogy szentté avatása után 13 évvel miért pont a missziós szent lett a Kar védőszentje? Volt-e missziós szerepe a magyarországi jezsuitáknak és Pázmány Egyetemének a török világ peremén? Volt-e kultúrmissziós szerepe Pázmány egyetemének a korabeli Magyarországon? Nem tudom. Ugyanakkor nála jobb védőszentet akarva sem találhattunk volna. Xavéri Szent Ferenc ugyanis legendás nyelvtehetség volt. Sikerének egyik záloga az volt, hogy megtanulta a megtérítendő népek nyelveit. Egyik levelében arról panaszkodott, hogy 40 napig tartott, amíg annyira megtanult Japánul, hogy el tudta mondani a Tízparancsolatot.

Alakja természetesen Karunkon is inspirálóan hatott. A szent nevét viselő Éder Xavér Ferenc, nagyszombati diák 1743-ban lépett be a jezsuita rendbe. Egy évvel azután, hogy XIV. Benedek pápa Xavéri Szent Ferencet „India és az egész Távol-Kelet védő-

„...a Bölcsészkar a tudás év-százados temploma. A templom mellett, a szent liget fái között egy forrás ered. Ez a tudás forrása. A templom előtt oltár áll, rajta mindig lobog a tűz. Ennek lángja a szellem lángja.”

szentjévé” avatta, ő is missziós szolgálatra jelentkezett. Rendje Dél-Amerikába küldte. Cádizból indulva, Panamán keresztül 1751-ben érkezett meg Peruba. Limából a rendtartomány főnöke az Andok túloldalára rendelte téríteni. Itt, a Mamoré folyó mentén, a mojo indiánok és a többi környékbeli indián törzs, a more, itonama és chiriguano indiánok földjén hozott létre missziós központokat. Sikerének záloga az volt, hogy ő is megtanulta a nyelvüket. Nagyszombati diákhhoz méltó módon készített részletes feljegyzéseket az indiánokról, életükről, szokásaikról, településeikről, az éghajlatról, a növény- és állatvilágról. Emellett részletes térképeket készített a mai Peru és Bolívia területéről. A jezsuiták 1767-es kitiltása után 1769-ben érkezett haza, ahol Besztercebányán plébános lett. Descriptio provinciae Moxitarum in Regno Peruano című útleírása nyomtatásban 1791-ben jelent meg Budán, spanyolul pedig 1888-ban La Pazban.

Talán állhatatosságuk, hitük más emberekben, más kultúrák megismerésének vágya, a világ megismerésének vágya hajtotta őket. Erejük tehetségükben, a nyelvek elsajátításának tehetségében rejlett. Hitük szerint terjesztették a bölcsességet. Talán nekünk is az a sorsunk, hogy a modern kor misszionáriusaiként terjesszük a bölcsességet, hogy

Tovább építsük a bölcsesség házát, s hét oszlopát is felállítsuk, barmait levágjuk, borát megkeverjük, és az asztalát is megerítsük. Kiküldjük szolgálóit és kihirdessük a város magasabb pontjain: „Tapasztalatlanok, kerüljetek beljebb!” Az értetleneknek meg ezt mondjuk: „Gyertek, egyetek a kenyérünkből, igyatok a borból, amelyet kevertünk!” Éljetek, csak hagyjatok fel a dörességgel és járjatok velünk az értelem útjain!”

Facultas immota stabit. A Kar örökké áll. Köszönöm, hogy meghallgattak!

■

DÍSZDOKTORUNK

Jacques Roubaud előadása a szonettről

Jacques Roubaud-t november 12-én avatta díszdoktorává az ELTE.

A francia költő, matematikus és irodalomtörténész a szonettforma egyik legjelentősebb kortárs művelője, és a forma történetének talán legjobb ismerője.

SELÁF LEVENTE

Reneszánsz Tanulmányok Mesterszak szervezésében tartott egy tag spektrumú előadást a szonett történetének néhány izgalmas kérdéséről, *Néhány reflexió a szonettformáról* címmel. A műfaj kezdeteiről, Petrarca szerepéről és a petrarcai szonett fő jellemzőiről beszélt. Bemutatta a Hieronymo Malipiero által 1536-ban publikált *Il Petrarca spirituale* című Petrarca-átdolgozást, mely megtisztította a

művet a földi szerelem összes nyomától, és teljesen eltüntette Laurát a Daloskönyvből. Előadását a professzor a szonett Mallarmé poétikájában betöltött különleges jelentőségének bemutatásával és a mallarméi szonett elemzésével zárta.

Jacques Roubaud szonettíróként is a legjobbak közé tartozik. Ugyan budapesti előadásán nem hangzott el, de érdemes itt felidézni azt a versét, mely a szonett poétikáját lényegi módon, brilliánsan, mégis közérthetően ragadja meg. Szokás Jacques Roubaud-t formalista költőnek nevezni; ha valamilyen szempontból van értelme ennek a megjelölésnek, akkor azt is mondhatjuk, hogy ez a vers hűen tükrözi ars poeticáját.

■

JACQUES ROUBAUD

La Vache

La
Vache
Est
Un

Animal
Qui
A
Environ

Quatre
Pattes
Qui

Descendent
Jusqu'
A terre.

Alumnuszaink nyomában San Franciscóban

„Kádár Lynn Katalin máris létrehozta az ELTE BTK San Franciscó-i baráti társaságát és ennek vezetőségét, s az ő segítségükkel reményünk van arra, hogy hamarosan az egész Egyesült Államokban össze fogjuk gyűjteni volt hallgatóink adatait. Nem titok, hogy támogatásukat keressük és kérjük: minden nagy amerikai egyetem ezen az úton jár és az alumnusz társaságok formájában a volt hallgatók az egyetem fejlesztésének motorjai lesznek.”

1. kép: József Miklósvár (az ELTE alumnusza), Frank Tibor, Eva Voisin (San Franciscó-i tiszteletbeli főkonzul), **2. kép:** Paul Voisin, József Miklósvár, Kádár Lynn Katalin

3. kép: Frank Tibor, **4. kép:** Uranchimeg Tsultem (a Berkeley Egyetem doktorjelöltje, az ELTE BTK alumnusza), Helga Lenard-Cheng (a moragai St. Mary's College professzora, az ELTE BTK alumnusza), Maria Erdei (az ELTE BTK alumnusza), Katalin Voros, **5. kép:** Bertram Gordon (a Mills College professzora) és felesége, Suzanne Perkins-Gordon

A jó szerencse úgy hozta, hogy úgy tíz évvel ezelőtt történész PhD-tanítványunk lett Kádár Lynn Katalin (2. képünkön jobbra), aki nagyon sikeres üzleti pályája végén elhatározta, hogy ezután a történelem iránti szenvedélyes érdeklődésének szenteli idejét, energiáját. Amit Katalin elhatároz, azt nagyon komolyan veszi. Egész kicsi gyerek volt, amikor szüleivel együtt, a II. világháború idején elhagyta Magyarországot. Nem volt könnyű élete, temérdek munkával küzdötte fel magát. Érdeklődése érthető módon a magyar történelemnek általa az Egyesült Államokban átélt fordulatai felé irányult: a saját múltja izgatta a nemzeti történelemben. Az ELTE Bölcsészkarára debreceni nyelvi előtanulmányok után jelentkezett, magyar tudása fokról fokra vált egyetemi tanulmányokra is alkalmas eszközzé.

FRANK TIBOR

Katalin a nemrég elhunyt Gergely Jenő barátunk doktori diákja volt és részben az enyém is: mindketten megtapasztalhattuk hihetetlen szorgalmát, energiáját, és egyre formálódó történészi kvalitásait. Egy évtized alatt Katalinból — immár második pályáján — értő és avatott történész lett, aki előbb az egykori kispap vezér és emigrációs vezető, a vegyes hírnevű Eckhardt Tibor pályafutását kutatta és publikálta magyarul és angolul is közzétett könyveiben (a legfontosabb még úton van), majd érdeklődése a hidegháború emigráns amerikai szervezetei felé fordult. Ma Katalin asszonnyal legalább annyiszor lehet a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban találkozni, mint a washingtoni National Archivesban: fáradhatatlanul rója köreit választott témáinak forrásai körül. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen kitanulta a történész mesterség alapjait, s most a maga ösztönös elhivatottságával megy tovább ezen a pályán.

Kádár Lynn Katalin azok közé a volt diákjaink közé tartozik, akik hálások alma materüknek és ezt a hálát igyekeznek is leróni. Előbb ösztöndíjakat létesített történész doktoranduszok számára, amellyel külföldi levéltárakban kutathatnak, majd lelkesen csatlakozott Karunk alumnusztársaságának építői közé. A budapesti Tudományegyetem, és különösen annak Bölcsész-kara az elmúlt évtizedek során sok diákját látta külföldön érvényesülni, s így alumnusz társaságunk, s a többek között ennek építésére létrehozott kari Trefort-kert Alapítvány részben

külföldön találhatja meg leendő tagjait, támogatóit. Felkutatásuk, rekrutálásuk próbára tevő feladat, s az egész világra kiterjed. Kádár Lynn Katalin a legelső között ismerte fel saját lehetőségeit ebben a munkában, és teljes szívvel mellénk állt. Az ő munkájának köszönhető, hogy 2010. november 27-én San Franciscóban, az Egyesült Államok nyugati partjain létrejött az első külföldi ELTE-alumnusz szerveződés. Katalin asszony fogadást és vacsorát rendezett a város patinás klubjában, a majd százéves Metropolitan Clubban, amelyre meghívta mindazokat, akik valaha az ELTE-n végeztek vagy magyar eredetűek, és nekem módot adott rá, hogy beszámoljak Egyetemünk, Karunk történetéről, helyzetéről, fejlesztési lehetőségeiről. Még nem amerikai stílusú fundraisingről, közcélú adakozásról volt szó, mert ehhez előbb be kell jegyezni alapítványunkat az Egyesült Államokban is. Hiszen Amerikában akkor adakoznak szívesen, ha az adományok az adóból leírhatók, ez pedig csak bejegyzett szervezetek esetében lehetséges. A másik előfeltétele a sikeres alumnuszi működésnek, hogy naprakész, komputerizált adatbázist hozzunk létre, azaz feltérképezzük és rögzítsük mindazokat, akik valaha az ELTE-n, közelebbről a Bölcsészettudományi Karon végeztek. Ez hatalmas munka és nagy összefogást igényel, valószínűleg évekig is elhúzódhat. De Kádár Lynn Katalin nagyszerű kezdeményezésével mindez elindult: Eva Voisin (1. képünkön jobbra) San Franciscó-i tiszteletbeli magyar konzul már december első napjaiban

beszámolt az amerikai tiszteletbeli magyar konzulok szokásos washingtoni találkozásán, az ottani magyar nagykövetségen az ELTE BTK San Franciscó-i alumnusztársaságáról, és elindult e szervezet amerikai bejegyzése is.

A San Franciscó-i fogadás és vacsora megható esemény volt: képeink tükrözik a bensőséges és örömteli hangulatot. Minden jelenlévő szívesen emlékezett alma materére és egykori tanáira, elindult a címek összegyűjtése, s a támogatás számos lehetséges formája került elő a beszélgetés során: diákösztöndíjak létesítése, vendégtanárok cseréje, komputerek adományozása. Kádár Lynn Katalin máris létrehozta az ELTE BTK San Franciscó-i baráti társaságát és ennek vezetőségét, s az ő segítségükkel reményünk van arra, hogy hamarosan az egész Egyesült Államokban össze fogjuk gyűjteni volt hallgatóink adatait. Nem titok, hogy támogatásukat keressük és kérjük: minden nagy amerikai egyetem ezen az úton jár és az alumnusztársaságok formájában a volt hallgatók az egyetem fejlesztésének motorjai lesznek. Várjuk volt diákjaink jelentkezését, akárhová vetette is őket a sorsuk: várjuk mindelelőtt nevüket, címüket, e-mail címüket, egykori szakjaikat, végzésük pontos időpontját. Amint adatbázisunk kiteljesedik, s mások is kedvet kapnak Katalin asszony önzetlen és nemes példájának követésére, nagy erők állhatnak az Eötvös Loránd Tudományegyetem és Bölcsész-kara mellé.

Az ELTE négy év múlva...

2010. március 22-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szenátusa Dr. Mezey Barnát 27 igen, 4 nem és 1 érvénytelen szavazattal rektorrá választotta. Megbízatása 2010. augusztus 1-től 2014. július 31-ig szól. Az új rektor 1977-ben végzett az ELTE-n, hat éven át a Magyar Tudományos Akadémia munkatársa volt. 1983-tól tanít egyetemünk Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékén, melynek 1993-tól tanszékvezetője. 1996 és 2000 között a jogi kar dékánhelyettese, majd nyolc éven át a dékánja volt. Az eltelt két évtizedben többször megkapta a kari hallgatói önkormányzattól „az év oktatója” címet. Az ötvenhét éves Mezey Barnával rektori irodájában beszélgettünk.

BAUDENTISZTL FERENC

– Kollégáim és barátaim már négy esztendeje is kapacitáltak a pályázat benyújtására, ám akkor, dékánként nem éreztem az erős elhatározottságot és elhivatottságot, nem volt vízióm az egyetem jövőjéről, amely egy rektori pályázathoz elengedhetetlen. Ezúttal azonban, minnek is tagadjam, dolgozni kezdett bennem a tenni akarás. A dékáni megkeresésekre — hazudnék, ha letagadnám — megmozdult belül a hiúság, felébredt a többre törekvés, no meg a kíváncsiság, hogy a sokak szerint sikeresnek minősített jogi kari dékánság után vajon meg tudok-e felelni egyetemi szinten is a kihívásoknak.

– Egy interjúban úgy fogalmazott, hogy „egy hagyományt nagyon nehéz módosítani, formálni”. Ezek után adódik a kérdés: milyen lehetőségei vannak és lesznek az ELTE rektoraként?

– Fenntartom a közel másfél évtizede megfogalmazott állítást. Az tény, hogy az ELTE a tradíciói által meghatározott, konzervatív szervezet, s értékeinek jelentős része éppen a hagyományaiban keresendő. A rektori programomban erre is tekintettel két vezérelvet fogalmaztam meg. Szervezeti átalakításokba nem kívánok bonyolódni — bár ez kétségtelenül látványos lenne —, kisebb módosításokkal abból szeretném kihozni a maximumot, ami van. A tradíció hordozóinak számító, a tudományos eredményekkel büszkélkedő karokra támaszkodva szeretném erősíteni az egyetemi identitást, s közben professzionális szintre fejleszteni a jogszabályi, felsőoktatási és politikai változások által üzemszerűvé vált működésünket. Gondolok itt olyan, napjainkban ➤

„...minden vágya az volt, hogy egyszer taníthasson is az egyetemen... Mint mondta: „halálosan élvezte”, hogy taníthatott... Az ELTE volt a hobbjája – az élete egyet jelentett az egyetemmel.”

Bár Debrecenben született, még egyéves sem volt, amikor Budapestre költöztek. Édesapját ugyanis — aki génjeiben a pedagógiai érzéket, egyébként pedig a Barna nevet örökölte fia — vegyész-mérnök-ként 1953-ban a Chinoinba rendelték, az antibiotikum-gyártás megszervezésére. A diákok így az ifjabb Mezey Barnát terézvárosi környezetben érték. A Szinyei Merse Pál Általános Iskola után a Kölcsey Ferenc Gimnáziumban tanult, ahol „Tunkliné Jutka néni” köszönhetően a pedagógiai érzékét negyedik osztályban úgy fejleszthette, hogy a másodikosoknak és harmadikosoknak órát tarthatott. Természetes hát, ha ezek után tanárnak vágyott. Az ELTE magyar-történelem szak volt a terv, ám az akkori tervutasításos rendszer másfelé „utasította”. Abban az évben ez a szak nem indult, viszont osztályfőnöke javaslatára beadta jelentkezését a jogi karra, hiszen az mégiscsak az ELTE, s házon belül adódhat lehetőség „átigazolni” a bölcsészekhez. Kovács Kálmán professzor, valamint Kun Tibor tudományos diákköri titkár azonban már az első évben észrevette a tehetséges ifjút, aki így maradt a jogi karon. A tételes

jogot azóta sem kedvelte meg, az egyetemes és magyar jogtörténetet viszont szinte azonnal. „Elmerült” a témában, nagyon élvezte a jogtörténetiséget, miközben olyan tantárgyak kerültek közel hozzá, melyek tudományos pályafutását félmjelzik. A büntetőjog, a kriminológia, a büntetés-végrehajtás- és alkotmánytörténet azért lett kedvenc, mert ezáltal a kifejezett akarat és a tényleges megvalósulás viszonyát vizsgálhatta. S vizsgálja is — egész életében...

Pedig lehetett volna vegyész-mérnök is — az édesapja nyomdokain haladva. Bár kémiából jelesre érettségizett, mégsem a vegyjelek világát választotta. Mint mondta, nem akart a „kis Mezey” lenni. (Vegyészé a családból így csak a nővére vált.) Életének fordulópontja és szakmai előmenetelének bizonyítéka az volt, amikor a már nyugdíjban lévő édesapjától egy évfolyam-találkozón megkérdezték: ugye Ön a Mezey Barna apukája? A szüleirol egyébként végtelenül nagy tisztelettel beszél. Felelevenítette, amikor szombatonként munka és iskola után az ebédlőasztalnál találkoztak és édesapjával a falatozás után elsétáltak a könyvesboltba. Minden héten kapott egy

könyvet — feltéve, ha az előzőt már kiolvasta. Diplomát épp abban az évben kapott, amikor bevezették az irányított elhelyezést, vagyis csak a kormányzat által kiírt helyekre lehetett pályázni. A politika szerint az indokolta mindent, hogy sok vidéki tanult Budapesten, akik aztán már nem is akarták elhagyni a fővárost. Egyetemi státuszt, vagyis tanársegédi állást csak Pécsen hirdettek, ezért aztán dr. Mezey Barna számára a Csepeli Papírgyár fogalmazói állása adódott. Már éppen aláírta volna a szerződést, amikor Kovács Kálmán professzor — aki nagyon szerette volna, ha tanítványa a tanszéken marad — telefonon kereste, hogy megvan a lehetőség a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) kutatócsoporti tudományos segédmunkatársi státusz betöltésére.

Hat éven át az MTA Társadalomtudományi Főosztályán jogtörténész-ként a Rákóczi-szabadságharc alkotmányjogi kérdéseit kutatta. Aztán egyetemi adjunktusként „visszakerült” az ELTE-re, amit persze akadémiai kutatóként sem hagyott el soha. Gyakorlatilag, amióta hallgatóként bekerült a fakultásra, minden vágya az volt, hogy egyszer taníthasson is az egyetemen. Mikor ez megtörtént, belevetette magát az oktatásba. Mint mondta: „halálosan élvezte”, hogy taníthatott. Emellett szemináriumokat tartott, könyveket, tudományos könyvsorozatokat (Tudományos diákköri füzetek, Fiatal Oktatók Műhelytanulmányai) szerkesztett, de koncerteket is szervezett. Az ELTE volt a hobbjája — az élete egyet jelentett az egyetemmel.

Aztán elérkezett a rendszerváltás, s lehetőség(e) nyílt a tudományos utazásokra. Az első hivatalos tanulmányútja a DAAD jóvoltából Németországba vezetett, ahonnan visszatérve megírta a kandidátusi disszertációját, melyet 1991-ben meg is védett. Az akkori számárlétszervezetben ez hozta magával az egyetemi docensi címet — és a szakmai lehetőségeket. Révész Tamás távozása után 1993-ban átvette a tanszék irányítását. Majd jött egy miskolci felkérés, hogy az alakuló bölcsészkaron vendég-professzorként vegyen részt a politológia szak szervezésében. Érdekesnek és kalandosnak ígérkezett a feladat, így elvállalta. 1996-ban aztán a jogi kar dékánhelyettese, majd négy évre rá dékánja lett. Az ez évi utolsó nyári hónap első napjától tölti be a rektori tisztséget.

Könyvtártudományi konferencia

Az ELTE Bölcsészettudományi Kara alapításának 375. évfordulója alkalmából az Informatikai és Könyvtártudományi Intézet november 17-én megrendezte a Pázmány Péter — kultúra — könyvtárügy című konferenciát. A konferencia ötletgazdája Prof. Dr. Sebestyén György intézetigazgató egyetemi tanár volt, aki az operatív szervezéssel Bella Katalin egyetemi tanársegédet bízta meg. A konferencia programjában kilenc előadás és egy kerekasztal-beszélgetés szerepelt. Neves történészek, teológusok és könyvtártudósok vállalták azt a megtisztelő feladatot, hogy Pázmány Péter egyetemalapítói tevékenységével összefüggésben megvizsgálják: működése milyen hatást gyakorolt hazánk kulturális, és ezen belül könyvtárügyi fejlődésére. A konferencia végső következtetéseinek levonásába bekapcsolódtak a könyvtártudományi doktori program hallgatói is.

SEBESTYÉN GYÖRGY

igen közkeletű fogalmakra, mint a minőségbiztosítás, a pályázati rendszer, a tehetséggondozás, a kommunikáció vagy éppen az alumni mozgalom. Fontosnak tartom a korszakunkban jellegzetesen burjánzó, s az egyetemre is beszivárgó bürokrácia elbontását, s ezzel az ELTE rugalmasabbá formálását. Ez elengedhetetlen ahhoz, hogy megtarthassuk kutatóegyetemi pozíciónkat Magyarországon, s méltó helyre rangsoroljunk Európában is. Itt jegyezném meg, hogy egyetemünk ötvenöt ingatlannal, telephellyel és nyolc karral rendelkezik, no meg mintegy négyezer munkatárssal és 30 ezernél is több hallgatóval.

– *Immáron bő négy hónapja vezeti egyetemünket. Érték meglepetések a rektori szerepkörben, vagy azt kapta, amire számított?*

– Nos, nem egészen. Köszönhetően az ELTE végtelenül bonyolult, „ezerszín” jellegének, amelyet addig el sem lehet képzelni, amíg az ember nem úzi azt napi gyakorlatként és nem találkozik a feladattömegekkel. Sejtettem azt is, hogy nagy nemzetközi reputációval rendelkezünk, de hogy ekkorával, arra nem gondoltam. Az persze nagyon jó érzés, hogy az eltelt időszakban gyakorta szembesültem egyetemünk ismertségével és elismertségével. Persze magam is megpróbálok ismerkedni, ezért aztán igyekszem rövid időn belül valamennyi nagyobb szervezeti egységünkhöz eljutni.

„A tradíció hordozóinak számító, a tudományos eredményekkel büszkélkedő karokra támaszkodva szeretném erősíteni az egyetemi identitást, s közben professzionális szintre fejleszteni a jogszabályi, felsőoktatási és politikai változások által üzemszerűvé vált működésünket.”

– *A pályázatában megfogalmazottak szerint halad?*

– Szeretném tartani az elképzeléseimet. Az azonban tény, hogy amikor valaki bead egy ilyen pályázatot, köti ugyan a valóság, ám valamennyire mégiscsak elengedi a fantáziáját, hiszen egy ideális állapotot szeretne elérni. A programon aztán az akkor még nem ismert reális feltételek persze módosíthatnak. Számomra csak az a kérdés, hogy a feladatokat milyen sorrendben hajtjuk végre, s hogy mindezekre mennyi időnk lesz. Azt gondolom, hogy a céljainkat rangsoroljuk, s az első körben fókuszba helyezett problémák megoldására épülnek majd fel az újabb programok és tervek.

– *A súlyozás döntés kérdése, vagy maga az élet hozza a feladatokat?*

– Azt gondolom, hogy mindkét felvetés igaz. Az élet bizony megmutatja azokat a problémákat, melyeket mielőbb orvosolni szükséges, ám az is tény, hogy a pusztá döntésen túl arra is figyelniünk kell, mihez lehet megszerezni a megfelelő támogatást a munkatársak, a vezetők és/vagy a politika részéről, miközben persze nem lehet közömbös a jogszabályi háttér sem.

– S akkor ott van a még csak formálódó felsőoktatási koncepció...

– ...amely alapjaiban változtathatja meg azt a feltételrendszert, melyre a pályázatomban „ráépíttem a képletemet”. Aztán jöttek a második félévben a gazdasági nehézségek miatti megszorító kormányzati intézkedések, melyek ugyancsak megváltoztatták a környezeti tényezőket. Ezzel együtt úgy gondolom, hogy azokon a területeken már most, az átmenetinek tekinthető időszakban is érdemes előrelépniünk, melyekre a felsőoktatási koncepció aligha hat. Ilyen például az egyetemi belső és külső kommunikáció kiépítése, no meg önmagunk tudatosítása a közvéleményben. Nem odázható tovább a pályázati rendszerünk korszerűsítése, esetlege-

sen egy újnak a megalapozása, mivel előbb-utóbb minden egyetem pályázati forrásokból fogja fenntartani magát. Kormányzati szinten is elvárás, hogy a nemzetközi versenyképességünket tovább fokozzuk. Példa erre a regionális befolyásúvá alakítandó Konfuciusz Intézetünk, mely tevékenységével a kínai kormánykörök elismerését is kivívta. Folytatnunk kell a mesterszakok kialakítását, s bizony mindennap meg kell küzdenünk azért, hogy az akkreditációs feltételeknek eleget tegyünk. S miközben ápoljuk egyetemünk 375 éves tradícióit, óvnunk és fejlesztenünk kell az ELTE-t, mint a jelenkor egyik legnagyobb magyarországi kutatóintézményét.

– *Milyennek szeretné látni és láttatni az ELTE-t négy év múlva?*

– Szeretném, ha rendezettebb, — s nem a kari autonómia rovására, de —, egységesebb, nemzetközileg versenyképesebb, a társadalomban még elfogadottabb, s persze, ha még békésebb lenne.

– *Úgy gondolom, magasra tette azt a bizonyos lécet...*

– Ezért is törekszünk például együttműködésekre azokkal a kerületi polgármesterekkel, ahol egyetemünk központi helyei találhatóak. Szerencsére, a jelenlegi kormányzatot is úgy tűnik, érdekli, miként gondolkodunk a felsőoktatásról. Pár héttel azután, hogy beiktattak tisztségembe, tárgyaltam is Réthelyi Miklós nemzeti erőforrás miniszterrel, valamint dr. Hoffmann Rózsa oktatásért felelős államtitkár asszonnyal — s nem általános kérdésekről.

– *Ezeken a megbeszéléseken biztosan szóba került, hogy felsőoktatási intézményből hazánkban több van a kellenél.*

– Ez ügyben leszögezhetjük, hogy az ELTE-nek nincs félnivalója, hiszen kutatóegyetemként magas színvonalon, sokféle speciális szakot oktatva, a tudományművelésben élen jár. Az való igaz, hogy az országban a hetvenegynéhány felsőoktatási intézmény talán túlzás. A kevesebb minden bizonnyal nagyobb hatásfokkal működne. A fogas kérdés csak az, ki dönt arról, melyikre nincs szükség. Mondják, hogy a diplomásaink száma az OECD országok átlagához képest még mindig nem sok, ám probléma azért itt is akad. Hiszen míg Nyugat-Európában évtizedek alatt futott fel a diplomások száma a mai arányra, nálunk a politika ezt gyakorlatilag egyik napról a másikra akarta elérni. Sajnos, ma már szinte minden jelentkező bekerül a felsőoktatásba. Én bizony visszasírom a felvételit. Egyrészt, mert segítené kiszűrni a jókat és az alkalmakat. Aztán azt se feledjük: a hallgatótól elvették azt az eufórikus érzést, amit annak idején egy sikeres felvételi okozott...

– *A rektori tevékenység okoz eufórikus érzést?*

– Önmagában ez a pozíció nem kényelmes. Ám van egy sokra hivatott csapat az ELTE élén, amely sokat segít, no és ott vannak a közvetlen munkatársaim, kiknek már most rengeteget köszönhetek. Közben pedig folyamatosan figyelem a visszajelzéseket. Törekedve arra, hogy minél több negatívumot is megtudjak a vezetésemről, hogy aztán abból tanulva, azokat hasznosítva, tökéletesísem magam ebben a feladatkörben is. Ez sem egyszerű, hiszen sok még a friss benyomás, gyakorlatilag naponta érnek új impulzusok. Aztán van még valami, ami nélkül a rektori munkát nem tudnám ellátni: ez pedig a tanítás. Lételemem, hogy a hallgatóknak órákat tartsak.

Az interjú során megtapasztaljuk, hogy a rektori hivatás kötött idő-beosztással és viszonylag szűk időkeretekkel jár... Miközben kikísér minket, megemlíti, hogy a fia (aki természetesen szintén Barna) hozzá hasonlóan tanár akart lenni, és biológia szakra készült, s bár ügyvéd lett, a tudását ő is egészen kiváló módon tudja átadni, szóval született pedagógus. Lánya pedig bölcsésznek készül: kommunikáció szakon próbálja elsajátítani a médiatudomány rejtelmeit.

Iskolateremtő jezsuiták

A jezsuita rend Magyarországon másokat megelőzve építette ki iskoláinak, nevelőintézményeinek széles hálózatát — írja Kosáry Domokos Művelődés a XVIII. századi Magyarországon című munkájában.

BORSODI CSABA

Ennek az iskolateremtő folyamatnak volt részese Pázmány Péter, Esztergom bíboros érseke. Nevéhez fűződik a bécsi Pázmáneum létrehozása 1619-ben, számos középiskola, valamint életének utolsó nagy alkotása: a Nagyszombatban 1635-ben alapított jezsuita egyetem. Az alapítások életképesnek bizonyultak, túléltek a török, a magyar országgyűlések és az erdélyi fejedelmek támadásait és a XVIII. században meghatározói voltak a magyar katolikus iskolarendszernek. 1765-ben a hazánkban (Erdélyt nem számítva) működő katolikus középiskoláknak 50 százaléka, a felsőfokú oktatás pedig teljes egészében jezsuita kézben volt. A 31 középiskola nem mind-egyike működött azonban úgynevezett teljes 6 osztályos gimnáziumként, ilyet

„A XVIII. századi jezsuiták beírták magukat a magyar történetírás és a természettudományok történetébe, öregbítették az ez évben 375 éves Bölcsészettudományi Kar hírnevét.”

csak 19 helyen tartottak fenn, átlagban 200–300 fős létszámban. Ilyenek voltak például Egerben, Eperjesen, Komáromban, Kőszegen, Sopronban, Selmecbányán, Pécsen, Pozsonyban stb. Sajátos helyzetűek voltak azok a gimnáziumok, amelyek felsőoktatási intézmény keretei közt működtek, Győrött és Budán. Ugyancsak különleges volt a Kassán működő akadémia, amelyet az újabb kutatások alapján egyetemnek is nevezhetünk.

A jezsuita iskoláztatás mellett igen jelentős hatással voltak a magyar kultúrára és tudományra azok a rendtagok, akik a nagyszombati egyetemen tanítottak. A teljesség igénye nélkül a jelentősebb eredményeket elért tanárok közül néhányat felsorolunk. Elsők között az egyház-történetírás és történetírás jelentős egyéniségei közül kiemelhetjük

Hevenesi Gábort (1656–1715), az úgynevezett jezsuita adatgyűjtő iskola megalapítóját. A bollandisták nyomán kezdtek hozzá a magyar szentek életének feldolgozásához, munkájukat felkarolta Kollonich Lipót esztergomi érsek. Anyagi támogatásával így Cseles Márton Rómában, Otrókoci Foris Ferenc az esztergomi érseki és káptalani levéltárban folytatható kutatásokat. A Hevenesi által irányított kutatómunka eredménye 140 kötetből álló kéziratos gyűjtemény lett. Az iskola első nemzedéke Otrókoci Foris Ferenc, Bzenszky Rudolf, Pataki Ferenc vagy a náluk valamivel fiatalabb Timon Sámuel a XVIII. század elején jeles művekkel gyarapították az egyetem hírnevét. Az iskola a század középső szakaszában is jeles szerzőket vonultatott fel Kéri Borgia Ferenc, Schmitth Miklós, Prileszky János személyében. A század utolsó szakaszában, a rend 1773-ban történt feloszlata után is alkotva, a harmadik nemzedéket adatgyűjtőként Kaprinai István (1714–1786), történetíróként az iskola legjelentősebb alakja, Pray György (1723–1801) képviselte. Pray művei, az Annales veteres Hunnorum, Avarorum et Hungarorum, illetve a folytatás, az Annales regum Hungariae már történetírói mestermunka. Az egyetemi tanításban jelentős szerepe volt a fizikának. Művelői közül a már említett Kéri Borgia Ferenc (1702–1768), Ádány András (1715–1795) és Jaszlinszky András (1715–1783) emelhető ki. A csillagászat és a matematika köréből Weiss Ferenc (1717–1785) és Lipsicz Mihály (1703–1765), aki az első hazai algebratankönyvet írta, Kassán tanított. A XVIII. századi jezsuiták beírták magukat a magyar történetírás és a természettudományok történetébe, öregbítették az ez évben 375 éves Bölcsészettudományi Kar hírnevét.

„Az ismétlődő háborúk, politikai viszályok és járványok ellenére a Kar nem csak működőképes maradt tehát, de a fejlődésre is futotta erejéből, amelyet az az öröndetes körülmény is elősegített, hogy az államhatalom az egyetem és a kar működésébe 1753-ig lényegében nem szólt bele.”

1967 és 1992 között egy negyedszázadon keresztül volt a Vatikáni Rádió magyar adásának vezetője és szerkesztője. Vallási és teológiai téren hatalmas missziót töltött be a vasfüggöny mögötti katolikus magyarság tájékoztatásában. Ez a vallási misszió egy rendkívül magas szintű, ugyanakkor közérthető filozófiai és irodalmi tevékenységgel párosult, amelynek keretében dr. Szabó Ferenc rendkívül termékeny publikációs tevékenységet folytatott. Fontos mindehhez hozzáfűzni, hogy 1992-es hazatelepülése óta a mai napig szinte a római évekéhez hasonló energiával és teljesítménnyel vesz részt a Vatikáni Rádió magyar programjaiban.

1991. augusztus 16–20. között II. János Pál pápát mint személyes tanácsadó kísérte el magyarországi útjára. A következő évben végleg hazatért. A Vatikáni Rádió magyar adásának vezetését a Távlatok című folyóirat főszerkesztőségével cserélte fel.

Kimagasló tevékenységéért számos rangos kitüntetést kapott: a Magyar Köztársaság művelődési minisztere vatikáni rádiós érdemeiért 1991-ben a Pro Cultura Hungarica emléklaplakkal, 2002-ben pedig újságírói munkásságáért Táncsics Mihály-díjjal tüntette ki. 1996-ban a Magyar Pen Club Illyés Gyula-díjat adományozott neki gazdag írói munkásságáért, valamint a XX. századi nagy francia költők és teológusok műveinek fordításáért. 2001-ben a Stephanus Alapítvány Kuratóriuma irodalmi munkásságát a Stephanus-díjjal jutalmazta. Hetvenedik születésnapja alkalmából II. János Pál pápa táviratban köszöntötte, méltatva negyed évszázados odaadó szolgálatát a Vatikáni Rádió magyar adásának élén. 2008-ban dr. Erdő Péter bíboros kezéből vette át Pro Cultura Christiana-díjat, amelynek adományozásáról a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia döntött.

Dr. Szabó Ferencet az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékéhez köti az, hogy közeli barátság fűzte az idén elhunyt Ulbrich Andráshoz, aki Szabó atya szerint „a legszebb hangú bemondó volt a Magyar Rádióban, majd a Katolikus Rádióban és a Vatikáni Rádióban is.” Ezt a kijelentést ez év szeptember 23-án tette, amikor Ulbrichot a Vatikáni Rádióban búcsúztatta. A műsor folyamán az is kitűnt, hogy Szabó atya 1999 júniusában Ulbrichék vendége volt a salernói öbölben, a sziklafalak között mélyen megbúvó Erchie helységben, és ez a látogatás ihlette meg benne a Tengerparti tűnődés című költeményét, amelyet személyesen Ulbrich Andrásnak ajánlott.

(Ulbrich András 1970-ben végzett az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékén, e sorok írója is jól ismerte, hiszen a felette lévő évfolyamba járt.)

Visszatérve a konferencia programjára: dr. Szabó Ferenc előadása három fő témakörrel foglalkozott: Pázmány Péter szerepe a magyar művelődésben; A Nagyszombati Egyetem alapítása 1635-

ben; A Hittudományi Kar kezdetei. Jelen szűkös keretek között csak a harmadik, specifikus fejezetet érintjük, annál is inkább, mert az első két ponttal más előadók is foglalkoztak.

A Nagyszombati Egyetem Hittudományi Kara csak a hároméves filozófiai kurzus letelte után, 1638. november 3-án kezdte meg működését. Az előadás részletesen bemutatta, hogy a Hittudományi Kar az autonóm jezsuita korszak végéig — 115 esztendő során — a sok-sok akadály ellenére is képes volt betölteni hivatását. Hallgatóinak száma és az általuk elért tudományos fokozatok aránya, valamint a Kar tanárainak tudományos teljesítménye folytonos fejlődést és egyenletesen felfelé ívelő tendenciát mutat. Az ismétlődő háborúk, politikai viszályok és járványok ellenére a Kar nemcsak működőképes maradt tehát, de a fejlődésre is futotta erejéből, amelyet az az öröndetes körülmény is elősegített, hogy az államhatalom az egyetem és a kar működésébe 1753-ig lényegében nem szólt bele.

Dr. Szabó Ferenc után egy másik egyházi személyiség következett, Juhász Zoltán nagyrédei plébános, a Harangszó című folyóirat

„Pázmány Péter hatása nem szorítkozik csupán saját korára. Halála óta már eltelt 373 év, de szellemisége, művei és vívmányai által még mindig örködnek azon magas érdekek felett, melyekért élt, fáradozott és küzdött!”

főszerkesztője, a könyvtártudományi doktori program hallgatója. Előadásának címe: Pázmány Péter egyházkormányzói munkássága.

Juhász Zoltán sokrétűen mutatta be, hogy Pázmány Péter érsek munkájának, ténykedésének sohasem szabott szünetet. Így érthető, hogy amikor halálát bejelentették, ennek híre az egész országban és határainkon túl is megdöbbentő és fájdalmas érzést keltett az emberek szívében. Temetése 1637. április 3-án volt. Sírja fölé, akaratát tisztelve, egyszerű márványlapra csak ezt a három szót vették: „PETRUS PAZMANY CARDINALIS.”

Mindennél maradandóbb emléket állított önmagának négy évtizedig tartó munkálkodásával. Mint író, megteremtette az akkori magyar könyvnyelvet, képezte nyelvünket. A nemzeti tanügy és közművelődés terén az egyetem, két papnevelő intézet, több gimnázium megalapítása fűződik nevéhez.

Ő volt a magyarországi katolikus egyház megmentője. Nélküle nehezen állhatott volna ellen a katolikus egyház a protestantizmus által indított támadásoknak. Noha alkotásai elsősorban vallása és egyháza érdekében születtek meg, végül is egyetemes nemzeti értékek hordozóivá lettek, kísérletet jelentettek a megmaradásra, a felemelkedésre. Pázmány igen sok tekintetben felülemelkedett kortársain, de talán leginkább azzal, hogy a szűkebb felekezeti értékeket egy tágabb összefüggésrendszerbe tudta beleágyazni, kiegészítve azokat az egyházi és nemzeti szempontokkal. Ezért tisztelheti őt a katolicizmuson kívül az egész magyar történelem és művelődés is.

Nyugodtan állíthatjuk: Pázmány Péter hatása nem szorítkozik csupán saját korára. Halála óta már eltelt 373 év, de szellemisége, művei és vívmányai által még mindig örködnek azon magas érdekek felett, melyekért élt, fáradozott és küzdött!

A következő előadó dr. habil. Szabó Péter főiskolai tanár volt, előadásának címe: Pázmány Péter, a politikus. Kiemelte, hogy Pázmány Péter már csak váradi születése miatt is figyelt az Erdélyi Fejedelemség és a Magyar Királyság viszonyára. A két állam politikai egyensúlyát próbálta megtartani. Az érsek az önálló erdélyi állam fenntartását szorgalmazta, mert, ha ez nincs — mint mondta — „gallérunk alá pökik a német”. E mondasával azt fejezte ki, hogyha nincs önálló Erdélyi Fejedelemség a német uralkodó alatt álló Magyar Királyságban számos jogtiprás következhetne a magyarok rovására — büntetlenül. Az Erdélyi Fejedelemség feladata a Magyar Királyság felé a számonkérés a vallásszabadság és egyéb rendi jogok tiszteletben tartása tekintetében. Pázmány Péter a harmincéves háborúban a Habsburgok oldalán politizált, s képes volt idős emberként Rómába is utazni, hogy terveket egyeztessen.

Az első könyvtártudományi előadást dr. V. Ecsedy Judit, az MTA doktora, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos főmunkatársa tartotta, Pázmány Péter pozsonyi nyomdaalapítása (1623) címmel.

Az előadás Pázmány Péter pozsonyi nyomdaalapításának előzményeit, valamint a hazai katolikus könyvkiadás egyik köz-pontjának számító nyomda működésének országhatárokon átívelő hatását mutatta be. A XVII. században Magyarországon mindössze öt helységben működött katolikus nyomda: Loretomban, Csíksomlyón, Kassán, Nagyszombatban és Pozsonyban. Pázmány Péter felismerve a katolikus nyomdák hiányát és tudatában lévén azok szerepével az ellenreformáció terén, 1623-ban alapította meg érseki nyomdáját Pozsonyban, mely 1628-tól a jezsuita kollégium épületében működött. Pázmány Péter a hazai ellenreformáció vezetőjeként olyan intézmények létrehozására törekedett, amelyek biztosíthatták a katolikus vallás terjesztését a társadalom minél szélesebb rétegeiben is. Ma a pozsonyi jezsuita nyomda 1623 és 1652 közötti működésének időszakából 87 nyomtatványt ismerünk. Páratlanul szép fametszetei és különös gonddal készített könyvdiszei számtalan XVII. századi kiadvány lapjain fedezhetők fel Európa-szerte, ahogy a Petrus Cansius Képes Katekizmusa po-zsonyi kiadásának címlapját díszítő keret 1614-ben az augsburgi, majd 1641-ben a dillingeni kiadásokon köszön vissza. 1650-ben a nyomda Nagyszombatba került át, alapját képezve az 1648-ban ott dolgozni kezdő egyetemi nyomdának. A nyomda működési helyén ma álló épületek részleteikben még mindig őrzik az alapító emlékét, ahogy ezt a pozsonyi jezsuita kollégium bejárata felett látható Pázmány-cimer és felirat jelzi: „Petrus Pazmany R. E. cardinalis archiepiscopus trigonienis collegium hoc Societati Jesu — Anno Chri. MDCXXX”.

A soron következő dr. Farkas Gábor Farkas szintén az Országos Széchényi Könyvtárt képviselte, ahol osztályvezetői beosztásban dolgozik. Előadásában nem kifejezetten Pázmánnyal, hanem a nagyszombati jezsuiták tevékenységével foglalkozott: Kopernikusz és a jezsuiták — a nagyszombati jezsuita kollégium és egyetem Kopernikusz-kötetei címmel.

Az előadás egy fontos idézettel kezdődött, amelyet nem nélkülözhetünk. „Amikor tehát ezeket megfontoltam, a megvetés,

Juhász Zoltán

amelytől véleményem újdonsága és képtelensége miatt félnem kellett, csaknem arra kényszerített, hogy elkezdett művemmel mindenesztül felhagyjak.” A hetvenéves Nikolausz Kopernikusz (1473–1543) halála előtt nem sokkal írta le ezeket a sorokat III. Pál pápának dedikálva könyvét. Ez az egyetlen mondat világosan adja vissza a lengyel matematikus győtrődését munkájával, s legfőképpen annak utóéletével kapcsolatban. Műve megjelenése, majd a róla folyó kortárs vita alapvetően átformálta a XVI. század második fele matematikusainak, csillagászainak a kozmosszal kapcsolatos elképzeléseit. Bár a magyar Kopernikusz-recepció kutatására vannak kísérletek, ezek megmaradtak a magyar-országi szerzők műveiben fennmaradt tényleges vagy vitatott kopernikánus hatások elemzésében, s olvasmánytörténeti oldalról a mai napig hiányzik bármiféle összegzése a kérdésnek. Az előadás a hazai könyvtörténeti kutatásokra támaszkodva arra kísérelt meg választ adni, hogy kik, mikor és miért olvashatták Kopernikusz könyvét a XVI–XVII. században a Kárpát-medencé-ben. A magyar származású Arthur Koestler — egyébként remek — tudománytörténeti körképében, az Alvajárókban megkockáztatja azt a feltevést, hogy a komoly matematikai előképzettségeket igénylő különleges munkát, „Az égi pályák körforgásáról” senki sem olvasta. Ezt cáfolta meg Owen Gingerich harvardi professzor, aki három évtizedes kutatása során felkereste az összes ma is létező példányt a világ minden szegletében. Farkas Gábor is végig-vette a ma meglévő vagy a történelem során elpusztult példányok forrásokból rekonstruálható történetét. Kiemelten fontos szerepet kapott Zsámboky János magyar humanista és Mossóczi Zakariás nyitrai püspök példánya, amelyek kanyargós utat bejárva (Bécs, a nagyszombati jezsuita kollégium, majd egyetem bibliotékája, Pozsony), ma is kézbe vehetőek az ELTE Egyetemi Könyvtárában, illetve a Debreceni Református Kollégium gyűjteményében.

Dr. Dobrovits Mihály az MTA-ELTE Közép-ázsiai Kutatócsoport tudományos munkatársa és dr. Óze Sándor habil egyetemi docens együtt készítették el előadásukat, A Korán és cáfolatai a közép-európai keresztény apologetikában címmel.

A téma sok vonatkozásban érintette Pázmány Péter és a nagyszombati egyetem tevékenységét. Megtudhattuk, hogy a közép-európai keresztény apologetikában melyek voltak a Korán elemzéseinek korlátai és hogy rendszerint nem a mai értelemben vett tudományos alapokra építkezett a kritika, a cáfolat. Az előadók számos részlettel illusztrálták témájukat.

Dr. Bubnó Hedvig egyetemi adjunktus Szabad-e a tánc? című előadása a szerző középkori tánc kutatásait Pázmány Péternek a táncról írott értekezéseivel kapcsolta össze. Az előadásból megismerhettük a Katolikus Egyház számos középkori képviselőjének álláspontját a táncsal kapcsolatban és ezekkel hozta az előadás összefüggésbe Pázmány Péter nézeteit.

Dr. Kovács Eszter, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársa Cseh tanárok és diákok a nagyszombati egyetemen 1773-ig címmel tartott előadást.

Az előadásból megtudhattuk, hogy bár a XVII. század közepén már Csehországban, Morvaországban és Sziléziában is elismert jezsuita irányítású egyetemek működtek, mégis számos bohemus, moravus vagy silesius diákot és tanárt találunk a nagyszombati egyetem anyakönyveiben. 1773-ig összesen 156 diák tanult Nagyszombatban a Cseh korona országaiból. Többségük (82 fő) a földrajzilag legközelebb eső Morvaországból érkezett. Az első cseh diák 1636-ban iratkozott be az egyetemre, és évről évre volt egy-két diákja az egyetemnek ezekből a tartományokból. A nagyszombati egyetem cseh szempontból a harmincéves háború utolsó éveiben vált igazán érdekessé, mikor a svéd támadás miatt az olomouci egyetem végzős hallgatói itt fejezték be tanulmányaikat. A cseh hallgatók

V. Ecsedy Judit és Szabó Ferenc

létszáma a morvaországi hadiállapot megszűnése után erősen lecsökkent, és a XVIII. század közepén kezdett újra emelkedni. A külföldi hallgatók közül ebben az időben (1730–1773) a cseh tartományokból érkezők számaránya volt a legmagasabb. 1771-ig a hallgatók többsége a bölcsészkarra járt, kevesebben a hittudományira, 1771-től viszont a cseh diákok kivétel nélkül mind az orvosi és gyógyszerészkarra iratkoztak be. Számuk a korábbi évekhez képest igen magas volt, 1771–1773 között 11 diák szerzett gyógyszerész vagy orvostudományból magister címet. Az egyetem orvosi karát a jezsuita rend feloszlatása után is egyre több cseh diák kereste fel, illetve kisebb létszámban bár, de a többi karra is voltak jelentkezők. Az egyetem tanárai közt 1773-ig 13 cseh származású volt, köztük számos jeles tudós. Az egyetemen tanuló és tanító cseh jezsuiták csak töredékét jelentik a Nagyszombatban élő csehországi, morvaországi vagy sziléziai atyáknak, de ennek ellenére Nagyszombat fő vonzerejét az itt működő egyetem és a körülötte létrejött tudományos központ jelentette, ami fontos kulturális kapcsolatbiztosító tényező maradt Csehország és Magyarország közt azután is, hogy kikerült a jezsuita rend irányítása alól.

Ezekről a témákról szólt tehát a kilenc kiváló előadás. Az előadásokat állófogadás követte, amelyen jelen volt karunk dékánja, dr. Dezső Tamás is, aki már az előadások megkezdése után helyet foglalt a közönség soraiban.

A konferencia fontos záró fejezetét képezte az a kerekasztal-beszélgetés, amelyet Prof. Dr. Sebestyén György intézetigazgató, tanszékvezető és egyben doktori programvezető vezetett, és amelyen a következő doktoranduszok vettek részt: Bella Katalin, Habók Lilla, Kelényi Borbála, Nemes László, Németh Katalin, Stummer János. A kerekasztal-beszélgetés résztvevői a korabeli könyvtárügy szempontjából vizsgálták Pázmány Péter érdemeit. Az igen tartalmas hozzászólások mindegyike túlment a könyvtártudomány szigorú határain és a történettudomány (Bella Katalin, Kelényi Borbála, Nemes László), a művészettörténet (Habók Lilla), a művelődéstörténet és a tehetséggondozás (Stummer János), valamint a klasszika-filológia és a paleográfia (Németh Katalin) szempontjait is figyelembe véve elemezte Pázmány Péter kultúrafejlesztő és könyvtárügyi jelentőségét.

Továbbra is a rangsor élén

A Heti Világgazdaság (HVG) évente megjelenő, hivatalos statisztikákra épített felmérése — csakúgy, mint 2007 óta minden évben — idén is az ELTE Bölcsészettudományi Karát rangsorolta az országos abszolút első helyre „Diploma 2011” című kiadványában.

BRENNER KOLOMAN

„Nagy öröm számunkra, hogy ismét mi lettünk Magyarország első számú kara. Ez az eredmény azonban nem tesz minket elégedetté. Ellenkezőleg, további erőfeszítésekre sarkall.”

Feltűnő, hogy az abszolút lista első tíz helyén elsősorban a bölcsész- és az orvostudományi karok emelkednek ki a mezőnyből. A pesti bölcsészkart a szegedi BTK követi, de a debreceni BTK negyedik helye is említésre méltó, csakúgy, mint Társkarunk, az ELTE Természettudományi Karának hatodik helye. A nem állami intézmények közül a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara javított érdemben a helyezésén és került a kilencedik helyezéssel a legjobb karok tízes listájába. A hallgatói kiválóság terén Egyetemünk Pedagógiai és Pszichológia Kara, valamint Állami és Jogtudományi Kara szerepelt szintén remekül. A hetilap melléklete idén először intézményi abszolút rangsort is közölt, amelyet Egyetemünk vezet a Szegedi Tudományegyetem, a Semmelweis Egyetem, a Corvinus Egyetem és a Debreceni Egyetem előtt.

Nem különösen meglepő, hogy a bölcsészettudományos képzések területén is Karunk vezet a rangsort, ahogy a kiadványban is leszögezik, ezt Karunk „elsősorban rendkívül jó hallgatói színvonalának köszönheti, ám az oktatói kar mutatóit tekintve is az egyik legjobbnak számít itthon.” Azon bölcsész alapszakok esetében, ahol közöl a lap rangsort, minden esetben az ELTE Bölcsészettudományi Kara által indított képzés szerepel a rangsor élén. Külön öröm számunkra, hogy a rangsorokhoz kötődő felmérésben a versenyszférát képviselő válaszadók szerint „a bölcsészdiplomások tudása jól konvertál-

ható, általános műveltségük, nyitottságuk, innovációs készségeik, rugalmasságuk könnyen kamatoztatható a gazdaság egyéb területein is”, ahogy a kiadvány fogalmaz. A munkanélküliségi adatok is megerősítik azt a tényt, hogy a több nyelven jól beszélő, rugalmasan továbbképezhető bölcsész végzettségre különösen akkor számíthatnak a munkaadók, ha patinás intézmény diplomájával rendelkeznek. Az alapszakot (BA) végzettek, mivel csak 2009-ben végzett az első évfolyamuk, a munkaerőpiacon relatív hátrányban vannak a korábbi osztatlan egyetemi diplomával vagy mesterszakos (MA) diplomával rendelkezőkkel szemben. Bátorító adat ugyanakkor, hogy a felmérésben megkérdezett munkahelyi vezetők 70 százaléka már tudta értelmezni a bolognai alapszakokat, amelyeknek megléte a HVG szerint egyszerre növelte, és differenciálta a friss diplomások kínálatát a versenyszférában.

Nagy öröm számunkra, hogy ismét mi lettünk Magyarország első számú kara. Ez az eredmény azonban nem tesz minket elégedetté. Ellenkezőleg, további erőfeszítésekre sarkall. A 2011-es évben is feladatunk, hogy minél több jó képességű hallgatót képezzünk, hiszen különösen a mesterszakok esetében a korábbi tömeges képzés helyett magas minőségű kisebb csoportokkal folyik Karunkon az oktatás. 2011 szeptemberében induló mesterszakos képzéseire is nagy létszámú, államilag támogatott hallgatót tudunk fogadni. Az országban egyedülálló módon, 49 ún. diszciplináris mesterszak hivatalos elismertetését sikerült befejezni a Karon, valamint 6 interdiszciplináris szakot is indítunk. Ezen kívül 21 tanári mesterszak is indul a jövő év szeptemberétől, így azok a hallgatók is jelentkezhetnek mesterszakos képzésre az ELTE BTK-ra, akik más intézményben fejezik be az alapszakos tanulmányaikat, s így beléphetnek alumnuszaink körébe mesterszakos tanulmányaikat követően.

A század nagy történetmondója

A huszadik századi irodalomtörténetben Vargas Llosa valószínűleg a század nagy történetmondói között kap helyet. Nemcsak azért, mert ahhoz az 1960-as évek derekán a köztudatba berobbanó latin-amerikai írónemzedékhez tartozott, amely a kissé megfáradt és a francia újregény által túlintellektualizált európai irodalomba visszahozta a spontánul elbeszélt történetek varázsát — hanem, mert egy idő után tudatosan is arra törekedett, hogy közelebb vigye olvasóihhoz a hol súlyosabb, hol frivolabb, de mindig alapos történeti háttérrel és filológiai pontossággal felépített regényeit.

PÁL FERENC

Fotó: Jessica Rinaldi/REUTERS/Vándorkő

Műveibe, leginkább pedig első nagy korszaka után — amikor lassan megszabadult ifjúkori politikai és ideológiai eszményeitől — írt regényeibe belelapozva, *scriptor natus*-nak hihetnénk, akiből természetes módon patazik a szó, akárcsak *A beszélő* (1987) című regényében az őserdei macsigenga indiánok közé elvetődött, s ott történetmondónak felcsapott egykori egyetemi társából, Zuratasból. Ám ha alaposabban végiggondoljuk az imént idézett regényt, belehelyezve az életmű kontextusába, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy az író ebben a regényében is ugyanúgy az elbeszélés — mondjuk úgy — elméleti kérdéseit, a minél szélesebb közönséghez eljutó történet megvalósulásának útját-módját kutatja, mint annyi más művében a fordulatot jelentő *Júlia néni és a tollnok*-tól (1977) kezdve.

Pedig az újpróza egyik meghatározó alkotójaként feltűnő Vargas Llosa első műveivel alaposan próbára tette olvasóit. Az európai iskolaregényre hajazó, a limai katonaiskola mindennapjait felkavaró gyilkosság történetét bemutató *A város és a kutya* (1963) után megjelent *A Zöld Palota* (1966) majd a *Négy óra a Catedralban* (1969) mérnöki pontossággal felépített regények voltak, melyeknek több helyszínen és különböző idősíkokban játszódó története, polifonikus párbeszédei — akárcsak az írói pálya kezdetén megjelent kisregény, a *Kölykök* (1959) csapongóan indázó, kamaszos bőbeszédűsége — gyakorlott befogadói figyelmet követeltek meg. De a regényíró Vargas Llosa mögül hamarosan kikandikál a regényírást gyakorlatát tudatosá alakító „regénytechnikus”, aki szükségét érzi, hogy lépésről lépésre kövesse az alkotás folyamatát. Leírja, miképpen született meg benne *A Zöld Palota* ötlete, és a két különálló cselekményszál egybeépítésével hogyan jött létre ez a bonyolult kompozíciójú regény, s erről részletesen be is számol 1971-ben megjelent *História secreta de una novela* (‘Egy regény titkos története’) című terjedelmes tanulmányában.

Első regényeinek komor világát és bonyolult építkezését a *Pantaleón és a hölgyvendégek*-től (1973) fogva elhagyja, és egyre több engedményt ad a „populáris” elbeszélői technikáknak, amelyek olyan sikeressé tették későbbi regényeit. A perui hadsereg katonáinak kéjhölgyeket toborzó, kötelességtudó százados története nem nélkülözi a humort és az ironiát, éppúgy, mint következő regénye, a *Júlia néni és a tollnok*, amelyben *A Zöld Palota*-hoz hasonlóan két szálon fut a cselekmény. A tizennyolc éves írópalánta, Varguitas és nála jóval idősebb nagynénjének szerelmi története fejezetről fejezetre váltakozik egy bolíviai szappanopera-író által írt folytatásos rádiójátékok szívszaggató epizódjaival, ilyenképpen haladva a végkifejlet felé.

Ebben a regényében az író már átültette a gyakorlatba mindazt, amit ifjúkori olvasmányaiból, a középkori katalán író, Joan Martorell híres lovagregényéből, a *Tirant lo Blanc*-ból (‘A Fehér

Tirant’), és írói példaképe, Flaubert *Bovaryné* című regényéből ellesett. Martorelltől, akinek lovagregényét Cervantes „az élvezetek tárházának és a felüdülés kincseshányájának” nevezte egykor, Vargas Llosa eltanulta azt az irodalmi leleményt, hogy saját élményeit egybefűzze a különböző szépirodalmi művekből átvett epizódokkal és motívumokkal, s ilyen módon alakítsa irodalmi anyaggá a valóságot. A Júlia néni és a tollnok pedig akár iskolapéldája is lehetne az önéletrajzi elemek szublimálódásának, amikor azt látjuk benne, hogy az ifjú író nagynénje iránti szenvedélyes szerelme miképpen formálódik fikcióvá, miközben visszatükröződik a rádiós „szappanoperák” érzelmes epizódjaiban.

Az életnek és az irodalomnak erről az egymásba íveléséről, vagy még inkább a lét gondjainak elviselését megkönnyítő, magával ragadó irodalomról gondolkodik Vargas Llosa 1975-ben megjelent *La Orgia Perpetua* (Az örök orgia) című könyvnyi tanulmányában, amelyben Emma Bovaryt „kézen fogva” járja körül a francia regényíró nőalakját, mintának tekinthető regényét, és hatását a vele egy korban és utóbb megszületett regényekre.

Hogy a regényírás, illetve konkrétan szólna, a történetmondás kérdése mennyire foglalkoztatja, azt nagyon jól mutatja, hogy regényei mellett, amelyekben továbbra is él a különböző narrációs szituációk kiaknázásával, ahogy ennek *A beszélő*-ben is példáját adta, újra meg újra visszatér a kérdés elméleti taglalásához. *A Levelek egy ifjú regényíróhoz*-ban (1997) regényírói tapasztalatait összegezi lépésről lépésre, az olvasónak, az esztétának és egy jövőendő regényírónak címezve. Legutóbb magyarul megjelent könyve, az *Utazás a fikció birodalmába* — Juan Carlos Onetti világa (2008) pedig egy nálunk még kevésbé ismert uruguayi író elbeszéléseit és regényeit boncolgatva mutatja meg, visszatérve *A beszélő*-ben megjelenített őserdei krónikás alakjához, hogy az emberiség hajnalától kezdve milyen fontos szerepet játszottak a történetmondók, akik egy ellenséges és kiábrándító világban élő embereknek felkínálták meséikkel azt lehetőséget, hogy az őket körülvevő közegről ideig-óráig elfeledkezhessenek, amiképpen ezt Juan Carlos Onetti műveiben megjelenő szereplők is teszik, miközben tudatukban egybeolvad a valóság és a képzelgés.

Hasonlóképpen mozdul el műveiben a fikció felé Vargas Llosa is, aki a valóságos történelmi tényekre vagy saját személyes tapasztalataira építkezve bont ki egy történetet, amelyet azután a történetmondók *elbeszélői hitelességével* formál regénnyé, mert legutóbbi műve, az idén megjelent *El sueño del celta* (A kelta álma, 2010) kapcsán idézett szavai szerint csak regényírás közben hazudik („I only lie when I write novels”). Ez az irodalmivá formált valóság első regényeiben is tetten érhető, hiszen *A város és a kutyák* történetének alapjául a limai Leoncio Prado katonaiskolában szerzett tapasztalatai és élményei szolgáltak, *A Zöld Palotá*-ban gyermek-, illetve kamaszkori emlékeiből épült fel a két egybefonódó történet, de az életrajzi momentumokat ugyanígy tetten érhetjük a *Júlia néni és a tollnok*-ban, *A beszélő*-ben, vagy áttételesebben ugyan, de az *Édenkert a sarkon túl*-ban (2003) is, ahol Gauguin perui származású anyai nagyanyjának története alkotja a regény egyik cselekményszálát. Hasonlóképpen alkotják a fikcióvá átformált valóság részét az egyik regényből a másikba átlépő alakok, mint például Lituma, aki *A Zöld Palota* után a *Halál az Andokban* (1993) című regényben újra feltűnik.

Vargas Llosa első korszakának Peru valóságáról tudósító regényeit — amelyekkel fontos szerepet játszott a kolumbiai García Márquez, az argentin Julio Cortázar, a kubai Alejo Carpentier és a mexikói Carlos Fuentes mellett a földrészi irodalmának robbanásszerű, ezért máig „boom”-ként emlegetett elfogadásában — követő populárisabb művek mellett — ahol a latin-amerikai irodalomban oly sokáig nélkülözött humor mellett szerepet kapott az erotika is (*Szeretem a mostohámat*, 1988; *Don Rigoberto feljegyzései*, 1997) —

Fotó: Scanpix Sweden/REUTERS/Vándorkó

„Regényeit nem most, a Nobel-díj odaítélése nyomán kell hirtelen-váratlan felfedeznünk és olvasnunk, mert a magyar könyvkiadás a hatvanas évektől fogva folyamatosan kiadja őket... Vargas Llosa megjelentetésében, népszerűsítésében és értelmezésében karunk Spanyol Tanszéke is fontos szerepet játszott.”

az író folyamatosan tudósított regényeiben hazája és Latin-Amerika politikai valóságáról. Az egyik legjelentősebbnek tartott, súlyos kérdéseket felvető, terjedelmes történelmi regényében, a *Háború a világ végén*-ben (1981) a XIX. század végén Brazília észak-keleti vidékein kirobbant felkelés történetét írja meg, bemutatva, hogyan szállt szembe egy vallási szekta a „hagyományos brazil értékek” képviselőjeként a kevéssel előbb kikiáltott köztársaság, a „gyenge partvidéki emberek” reguláris erejével, *A Kecske ünnepé*-ben (2000) pedig visszatér a földrészi egyik toposzához, a latin-amerikai diktátor alakjának bemutatásához — amellyel a spanyol Valle-Inclántól (*Tirano Banderas* — 'Banderas, a zsarnok') kezdve megpróbálkozott Miguel Ángel Asturias (*El Señor Presidente* — 'Az elnök úr'), García Márquez (*A pátriárka alkonya*, Augusto Roa Bastos (*Yo, el Supremo* — 'Én, a Legkiválóbb') is —, és megrajzolja a dominikai diktátor, Trujillo arcképét.

Az irodalmi Nobel-díjat odaítélő bizottság idén a díjra méltó írot tüntetett ki, ha kissé megkésve is, hiszen Vargas Llosa pályája csúcsát már vagy harminc esztendeje elérte, s a bizottság értékelő ítélete leginkább korai, és később talán csak a *Háború a világ végén*-nel elért színvonalú műveire vonatkozatható. Az utóbbi évek díjazottjaival ellentétben azonban elmondhatjuk, hogy Vargas Llosa regényeit nem most, a Nobel-díj odaítélése nyomán kell hirtelen-váratlan felfedeznünk és olvasnunk, mert a magyar könyvkiadás a hatvanas évektől fogva folyamatosan kiadja őket: a *Kölykök* című elbeszéléskötete már 1967-ben, *A város és a kutyák* 1969-ben, a *Négy óra a Catedralban* pedig 1973-ban megjelent magyarul.

Vargas Llosa megjelentetésében, népszerűsítésében és értelmezésében karunk Spanyol Tanszéke is fontos szerepet játszott. A tanszék tanárai, Kulin Katalin a latin-amerikai írókról szóló esszéiben, Haraszti Zsuzsa *A megalázás problematikája* Mario Vargas Llosa regényeiben című, 1977-ben (Akadémiai Kiadó) megjelent tanulmányában elemezte munkásságát, fordítói pedig (Csuday Csaba, Gulyás András, Latorre Ágnes, Scholz László, Tomcsányi Zsuzsa) a tanszék volt hallgatói közül kerültek ki, s máig fontos szerepet játszanak a latin-amerikai irodalom terjesztésében és oktatásában.

CSOBÁNKA ZSUZSA

Ringató

Vidd ki a babákat a kertbe,
ha az eső elmosná a falakat,
a pislogósokat és a szomorúszeműeket is.
Vigyázz, melyiket fekteted vízszintesen,
és melyik elég erős,
hogy mindent lássanak szemei.
Vidd ki a ruhákat a kertbe,
ha ennyi esőtől nem lett penészes,
szárítsa kicsit a szél.
Fűjja ki a babák testéből az üregeket,
mert micsoda szomorúság ez,
hogy a vákuum élteti?
Micsoda naplemente kell és esőkopogás,
hogy elfeledjék végre a rossz álmokat?
Mi kong, mintha belülről eső ütközne ki,
mi kong, ami elveszi a babák eszét?
Csak az eső az, szívem, tente,
csak a fákat csavarja ki,
a kezedre vigyázok, őrzöm, ne félj, baba.
Mint szivárgó vér a frissen mosott ruhán,
nem látsz tőle mást, csak foltokat,
valaminek a hült helyét egy áradó jelben.
A szagra figyelj, ne a hangokra,
frissen mosott lepedő, paplan- és párnahuzat.
Egyik se bánt, tente.
Ne legyen több átizzadt babapizsama, tente,
ne legyenek esőtől karcosak az üvegek,
ne legyen izület, ami szakad, tente, tente,
hajlítható vagy, baba – hiteds el vele,
nincsen semmi vágya más.
Aludj, baba.

A kelta álma

Alig másfél hónapja, november 3-án mutatta be a madridi Alfaguara Kiadó Vargas Llosa legújabb regényét, amelyben a perui író az 1981-es *Háború a világ végén*-hez, a 2000-es *A kecske ünnepé*-hez vagy a 2003-as *Édenkert a sarkon túl*-hoz hasonlóan olyan témát dolgoz fel, amely nem kapcsolódik sem szülőföldjéhez, sem saját élményeihez.

P. F.

A regény az ír származású Roger Casement életének azt az 1903-tól 1916-ig terjedő szakaszát beszéli el, amikor előbb Afrikában — ahol miután Belga Kongót és Nigériát bejárta, a brit külügyminisztérium szolgálatában konzul lesz a mozambiki Lourenço Márquesben —, majd pedig Latin-Amerikában — ahová a brit kormány megbízásából utazik, hogy megvizsgálja a Peruvian Rubber Company visszaéléseit az amazóniai őserdő Peru és Kolumbia határán elterülő vidékein élőkkal szemben — szembesül azzal a kegyetlen kizsákmányolással, amelynek a helyi lakosok ezrei vagy tízezrei esnek áldozatul, miközben halálra dolgoztatják, megkínózzák, megcsonkítják vagy halomra gyilkolják őket.

A regény a kaucsukláz idején játszódik, amikor II. Leopold belga királyságának vállalkozásai Afrikában, a perui kiskirályok kezében lévő angol vállalkozások pedig Latin-Amerikában mindent megtesznek a még nagyobb haszonért, gátlástalanul és kegyetlenül keresztülgázolnak mindenen és mindenkin.

Az európai civilizáció terjesztésének nemes eszményein nevelkedett, Livingstone és Stanley tevékenységét példaértékűnek és követendőnek tekintő, ifjan idealista Casement Afrikába érkezve elborzadva szembesül az ott látottakkal, s az ezen, majd utóbb, Dél-Amerikában szerzett hasonló tapasztalatok nyomán, meghasonlottan, az ugyancsak elnyomott

Fotó: Andrea Comas/REUTERS/Vándorkó

Írország függetlenségének szószólójává válik, és hazájának az első világháború miatt megszakadt függetlenségi folyamatát német segítséggel próbálja előmozdítani.

Közvetítői tevékenységét a világháborús években természetesen hazaárulásnak fogják fel, ezért 1916-ben bebörtönzik, és halálra ítélik, majd kivégzik.

Részlet a regényből

A nyugati nagyhatalmak csak egy év múlva, az 1885. évi Berlini Konferencián adományozták II. Lipótnak a Belgiumnál nyolcvanötször nagyobb, több mint két és fél millió négyzetkilométer kiterjedésű Kongói Szabadállamot, de a belga király már ekkor is kormányozta a területet, amelyet később azért kapott meg, hogy nemes elveit alkalmazva fel-emelje azt a húszmillió kongóit, aki a feltételezések szerint lakta. A gondosan fésült szakállú urakodó nyomban szerződttette is a nagy Stanleyt, mivel az emberi gyarlóságot jó érzékel megszimatoelve rájött, hogy kellő mértékű díjazás reményében a felfedező nemcsak nagy hőstettekre, de irdatlan gaztettekre is képes.

Az évek múltán — tizennyolc telt el a Stanley vezette, 1884. évi expedíció óta — Roger Casement arra a meggyőződésre jutott, hogy gyermek- és ifjúkora hőse az egyik leglelkismeretlenebb gazember, akit a Nyugat az afrikai földrészre pottyantott. Ennek ellenére — sok más alárendeltjéhez hasonlóan —, ő is elismerte karizmatikus, rokonszenves, varázslatos egyéniségét, a merészségnek és hideg számításnak azt az egyvelegét, amellyel a kalandor sikert sikerre halmozott. Afrikában jártában-keltében egyrészt reménytelenség és halál járt a nyomában — falvakat perzselt fel és fosztott ki, őslakókat lőtt agyon, véresre verte a hordárai hátát azokkal a vízlóbórból font korbácsokkal, amelyek Afrika-szerte ezernyi sebet ejtettek az ébenfekete testeken —, másrészt utakat nyitott a kereskedelem és a hittérítés számára a ragadozó vadállatok és betegségek között, amelyek mintha úgy tisztelték volna, akár a homéroszi legendák vagy a Biblia óriásait.

– Sosem érez lelkifurdalást vagy megbánást amiatt, amit teszünk? A kérdés önkéntelenül csúszott ki a fiatalember száján. Már nem lehetett visszaszívni. A tábor közepén gyújtott tűz lángja ropogva emész-tette el a gallyakat és az óvatlanul közel repülő rovarokat.

– Lelkifurdalást? Megbánást? — biggyesztette le döbbsent fintorral a száját az expedíció szeplős, napbarnított arcú vezetője, mintha ezt a két szót még sosem hallotta volna, és a jelentésüket igyekezne megfejteni.

– Ugyan miért?

– A szerződések miatt, amit aláíratunk velük — felelte zavarát leküzdve az ifjú Casement. — Az életüket, a népüket, mindenüket átadják a Nemzetközi Kongó Társaságnak. És egyikük sem tudja, mit ír alá, mert nem értenek franciául.

– A szerződéseket akkor se értenék meg, ha tudnának franciául — eresztette meg a felfedező azt a keresetlenül őszinte nevetést, amely egyik legrokonszenvesebb vonása volt. — Hiszen én sem értem, mi áll bennük.

Mokány, feltűnően alacsony, már-már törpe növésű ember volt, de kisportolt, fiatalos izomzatú, szürkén csillogó szemű, dús bajszerű és elragadó egyéniségű. Mindig magasszárú csizmát és sokzsebes, világos zakót viselt, az övében pedig pisztolyt hordott. Újra felkacagott, és az expedíció rangosabb tagjai, akik Stanleyvel és Rogerrel együtt, a tűz körül dohányoztak és kávézgattak, vele nevettek, hogy hízelegjenek a főnöknek. De az ifjú Casement nem nevetett.

– Én viszont értem, bár nyilván szándékosan írják őket olyan bikkfanyelven, hogy senki se igazodjon el rajtuk — jegyezte meg

tisztelettudóan. — A lényege nagyon egyszerű. Szociális támogatási ígéretek fejében átadják a területüket a Nemzetközi Kongó Társaságnak. Kötelezik magukat az utak, hidak, kikötők, gyárak építkezésén való részvételre. Nekik kell kiállítani a földeken dolgozó és a közrendet fenntartó munkaerőt. Élelmezniük a hivatalnokokat, és az építkezések idején a munkásokat. Mindezért cserébe a Társaság semmit sem nyújt. Sem fizetést, sem kártalanítást. Mindig azt hittem, hogy az afrikaiak érdekében jöttünk ide, Stanley úr. Szeretném, ha ön, akit világéletemben csodáltam, megindokolná, miért higgyek ebben továbbra is. Hogy ezek a szerződések valóban az ő érdekeiket szolgálják.

Hosszú csend támadt, amelyet csak a táborníroz ropogása és a zsákmányukra vadászó éjszakai állatok fel-felhangzó morgása tört meg. Az eső egy ideje már elállt, de a levegő még nehéz volt a párától, és a növényzet körös-körül, szinte szemlátomást csírázott, növekedett és sűrűsödött. Tizennyolc évvel később, a Roger fejében kavargó, lázas képek zúrza-varában felbukkant Henry Morton Stanley szűrös, meglepett, egy-egy pillanatra gúnyos pillantása, amellyel végigmérte.

– Afrika nem a gyengéknek való — dörmögte végül, mintegy maga elé. — Ha ilyesmin töri a fejét, az a gyengeség jele. Úgy értem, abban a világban, amelyben most vagyunk. Ez itt nem Amerika vagy Anglia, ahogy nyilván észrevette. Afrikában a gyengék elhullanak. Végeznek velük a rovarcsípések, a láz, a mérgezett nyilak vagy a cecelégység.

Walesi volt, de bizonyára hosszú időt töltött Amerikában, mert amerikai kiejtéssel, nyelvi fordulatokkal és kifejezésekkel beszélte az angolt.

– Mindez természetesen az ő érdeküket szolgálja — toldotta meg Stanley a kúp alakú kunyhók karéja alkotta település felé biccentve, amelynek határában a táboruk állt. Hittérítők jönnek majd, akik kieme-lik őket a pogányságból, és megtanítják nekik, hogy a keresztények nem falják fel embertársaikat. Az orvosok beoltják őket a járványos betegségek ellen, és eredményesebben gyógyítják majd őket, mint a varázslók. A vállalatok munkát adnak nekik. Iskolák épülnek, ahol

civilizált nyelveket tanulhatnak. Ahol megtanítják nekik, hogyan kell öltözködni, az igaz Istenhez imádkozni és emberi nyelven beszélni, nem majmok módjára, ahogy most makognak. Lassanként felcserélik a barbár szokásokat a modern, művelt ember életformájára. Ha tudnák, mi mindent teszünk értük, megcsókolnák a lábunkat. De a szellemi képességeik közelebb állnak a krokodiléhoz vagy a vízilóéhoz, mint az önéhez vagy az enyémmhez. Ezért döntjük el helyettük, mi jó nekik, és aláíratjuk velük a szerződéseket. A fiaik és az unokáik hálásak lesznek nekünk. Nem csodálkoznék, ha egy idő múlva II. Lipótot imádnák úgy, ahogy most a totemeket meg a szellemeket.

Vajon a nagy folyam melyik szakaszánál állt a táborhely? Halványan úgy rémlett neki, hogy valahol Bolobo és Chumbiri között, és hogy a helyi törzs a batekékhez tartozott. De nem volt benne biztos. Ezek az adatok szerepeltek a naplójában, ha annak nevezhette az évek hosszú során át összegyűlt, rendezetlen jegyzethalmazt, füzet- és iratcsomót. A beszélgetésre viszont tisztán emlékezett. Meg a nyomasztó érzésre is, amellyel a Henry Morton Stanleyvel folytatott párbeszéd után nyugovóra tért. Azon az estén kezdtek volna megroggyanni személyes szentháromsága pillérei? Addig őszintén hitte, hogy a gyarmatosítást szentesíti a kereszténység, a civilizáció és a kereskedelem. Már a liverpooli Elder Dempster Line-nál, szerény könyvelősegédként töltött napok óta sejtette, hogy mindennek ára van. Elkerülhetetlen, hogy visszaélések is történjenek. A gyarmatosítók közt nem csupa doktor Livingstone-formátumú, önzetlen emberbarát lesz, hanem durva gaz-fickók is, de a jótétemények összességében jóval meghaladják majd az ártalmakat. Az afrikai élet megmutatta, hogy a dolgok a valóságban nem olyan feketék-fehérek, mint elméletben.

Tomcsányi Zsuzsanna fordítása
A regény az Európa Könyvkiadó gondozásában jelenik meg.
A jelen részletet a kiadó szíves hozzájárulásával közöljük.

Szerzőink

Kiadványunk elkészítésében közreműködött:

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

- Pál Ferenc** – mb. főszerkesztő, nemzetközi ügyek dékánhelyettese, tanszékvezető, egyetemi tanár, Romanisztikai Intézet, Portugál Nyelvi és Irodalmi Tanszék, ELTE BTK
- Raczky Pál** – intézetigazgató, tanszékvezető, egyetemi tanár, Régészettudo-mányi Intézet, Ős- és Koratörténeti Régészeti Tanszék, ELTE BTK
- Kóczán András Imre** – dékánititkárság-vezető, ELTE BTK
- Baudentisztl Ferenc** – szerkesztőségvezető, X-Network Kft.

MUNKATÁRSAINK

- Lambert Attila** – fotórovat-vezető, www.lambertfoto.hu
- Mócsi Richárd** – tördelőszerkesztő, X-Network Kft.

SZERZŐINK

- Anders Alexandra** – tudományos főmunkatárs, Régészettudományi Intézet, Archeometriai és Régészeti Módszertani Tanszék, ELTE BTK
- Bartosiewicz László** – tanszékvezető, egyetemi tanár, Régészettudományi Intézet, Archeometriai és Régészeti Módszertani Tanszék, ELTE BTK
- Bartus Dávid** – egyetemi adjunktus, Régészettudományi Intézet, Ókori Régészeti Tanszék, ELTE BTK
- Bárdosi Vilmos** – intézetigazgató, tanszékvezető, egyetemi tanár, Romanisztikai Intézet, Francia Nyelvi és Irodalmi Tanszék, ELTE BTK
- Borhy László** – tanszékvezető, egyetemi tanár, Régészettudományi Intézet, Ókori Régészeti Tanszék, ELTE BTK
- Borsodi Csaba** – rektorhelyettes, intézetigazgató, tanszékvezető, egyetemi docens, Történeti Intézet, Történelem Segédtudományai Tanszék, ELTE BTK
- Brenner Koloman** – dékáni megbízott, egyetemi docens, Germanisztikai Intézet, Német Nyelvészeti Tanszék, ELTE BTK
- Csobánka Zsuzsa** – költő, az ELTE BTK alumnusza
- Csomó Orsolya** – DLA zenetörténész, az MTA Zenetudományi Intézetének munkatársa
- Dezső Tamás** – dékán, Ókortudományi Intézet, Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék, ELTE BTK
- Déri Balázs** – tanszékvezető, egyetemi tanár, muzikológus, költő, Ókortudományi Intézet, Latin Tanszék, ELTE BTK
- Fekete Csaba** – PhD, református lelkész, irodalomtörténész, a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár (Debrecen) osztályvezető szakreferense
- Feld István** – tanszékvezető, egyetemi docens, Régészettudományi Intézet, Magyar Középkori és Kora Újkori Régészeti Tanszék, ELTE BTK
- Ferenczi Ilona** – PhD zenetörténész, az MTA Zenetudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, az LFZE Zenetudományi Tanszék egyetemi docense
- Földvár Miklós István** – egyetemi adjunktus, Ókortudományi Intézet, Latin Tanszék, ELTE BTK
- Frank Tibor** – intézetigazgató, egyetemi tanár, Angol–Amerikai Intézet, Amerikanisztika Tanszék, ELTE BTK
- Füzes Ádám** – PhD liturgiátörténész, római katolikus pap, plébános (Budapest)
- Gilányi Gabriella** – PhD zenetörténész, az MTA Zenetudományi Intézetének tudományos munkatársa
- Irsay-Nagy Balázs** – egyetemi tanársegéd, Ókortudományi Intézet, Egyiptológiai Tanszék, ELTE BTK
- Kiss Jenő** – egyetemi tanár, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, ELTE BTK
- Koltai Kornélia** – egyetemi adjunktus, Ókortudományi Intézet, Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék, ELTE BTK
- Lukács István** – egyetemi tanár, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Szláv Filológiai Tanszék, ELTE BTK
- Mester Zsolt** – egyetemi adjunktus, Régészettudományi Intézet, Ős- és Koratörténeti Régészeti Tanszék, ELTE BTK
- Mészáros Orsolya** – egyetemi tanársegéd, Régészettudományi Intézet, Magyar Középkori és Kora Újkori Régészeti Tanszék, ELTE BTK
- Michaletzky György** – dékán, egyetemi tanár, ELTE TTK

- Molnár Antal** – egyetemi docens, Történeti Intézet, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, ELTE BTK, az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa, a Kora Újkori Osztály osztályvezetője
- Orlovszky Géza** – tudományos és kutatósszervezési ügyek dékánhelyettese, tanszékvezető, egyetemi docens, Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Régi Magyar Irodalom Tanszék, ELTE BTK
- Sárdi Rudolf** – PhD-hallgató, Angol–Amerikai Intézet, ELTE BTK
- Sebestyén György** – intézetigazgató, tanszékvezető, egyetemi tanár, Informatikai és Könyvtártudományi Intézet, Könyvtártudományi Tanszék, ELTE BTK
- Seláf Levente** – egyetemi adjunktus, Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, Régi Magyar Irodalom Tanszék, ELTE BTK
- Siklósi Zsuzsanna** – tudományos segédmunkatárs, Régészettudományi Intézet, ELTE BTK
- Szögi László** – az Egyetemi Könyvtár igazgatója, egyetemi docens, Történeti Intézet, Történelem Segédtudományai Tanszék, ELTE BTK
- Szöllősy Szilvia** – tudományos segédmunkatárs, Régészettudományi Intézet, ELTE BTK
- Tüskés Anna** – tudományos segédmunkatárs, MTA Irodalomtudományi Intézet, Illyés Gyula Archivum
- Vida Tivadar** – egyetemi docens, Régészettudományi Intézet, Ős- és Koratörténeti Régészeti Tanszék, ELTE BTK
- V. Szabó Gábor** – egyetemi adjunktus, Régészettudományi Intézet, Ős- és Koratörténeti Régészeti Tanszék, ELTE BTK
- Zalán Tibor** – költő

CSOBÁNKA ZSUZSA

Mezsgyén

Úgy mesélte, csak a tarkója billent hátra. Elengedtek a vállak is, akkor már nem volt a gerincben tartás. Összecsuplani egy pillanat műve, egymásba roppanó csigolyacsontok, porcok közötti folyadékhiány. Hátrafelé ugrott, ne lássa, a méltóság emberi roncs hogyan lesz. Bottal kopogta ki az utat magának, ne ütközzön, így képzelem. Mindig egyre keményebb a fal, aztán csak puha és zsíros, mint az örület, abban turkál hosszú ujjakkal az isten, egy része belém ragad, akár művész is lehetne, a többit a fűben keni szét, hogy emlékeztessen magára. Olyan kevésben bízik az ember, hisz olyankor legerősebbek a kezei. Beveti, szétszórja, lehajol, összegyűjti. Az ágyneműben és a magokban van közös, mint a mosógép üvegére kiülő hajszálak, engedékenyek. Elszorított vénák és artériák, valaki enged, más erre fogad, ami előbb volt, most következik.

A Bölcsészettudományi Kar peduma Xavéri Szent Ferenczel

